

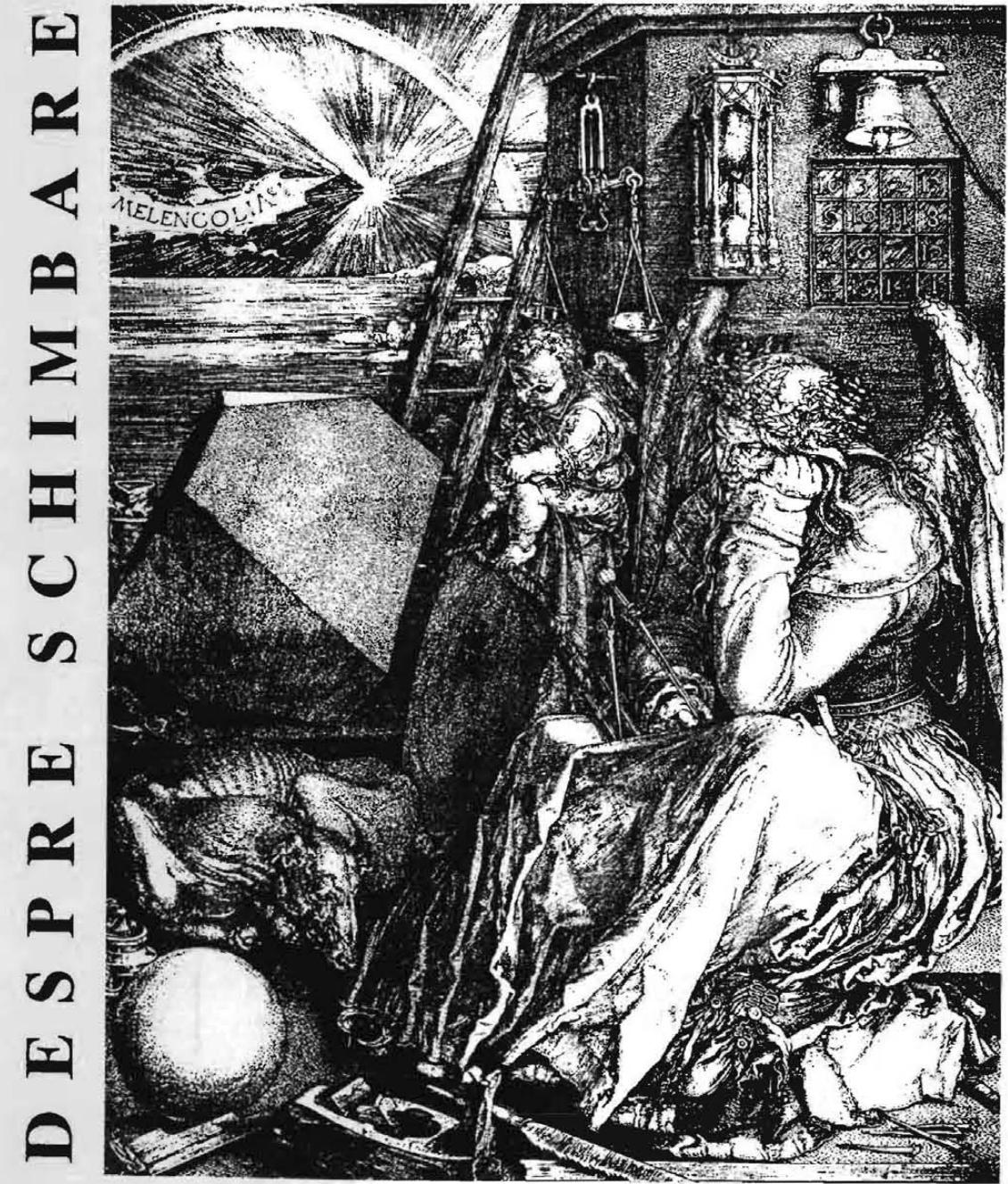

46

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul V

D E S P R E S C H I M B A R E

D E S P R E S C H I M B A R E

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHIȚĂ IONESCU
GAIL KLIGMAN
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundația Societatea Civilă

President: DAN GRIGORE

Redacție:

Cristian R. Pârvulescu
Louis Ulrich
Dan Oprescu
(redactor șef adjunct)

Grafică:
Tomnița Florescu

Manager:
Alice Dumitrache

Acest număr este finanțat de:

PHARE
prin programul TRANSILVANIA SUBJECTIVĂ
**FUND FOR CENTRAL AND EAST
EUROPEAN BOOK PROJECTS**
Amsterdam
SOROS FOUNDATION
Bucharest

SFERA POLITICII este înregistrată
în Catalogul publicațiilor din România
la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în
publicația noastră se face numai cu
acordul redacției.

Desktop Publishing
Fundația „Societatea Civilă“
Gabriela Gruia

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este cimită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți.

Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se câștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni costă 30 000 lei cu taxe poștale.

Outside Romania: Yearly subscription is \$50 or its equivalent in your country's currency (12 issues). Please send checks only to: PO Box 22/212, Bucharest, Romania

Include the following information: name, address, institution, phone number.

Cont FUNDATAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422

USD: 402466028405

BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației Societatea Civilă este:
Intr. Grigore Alexandrescu, nr. 3, ap. 1
oficiul poștal 22/212, București

Fundație tel. 210 75 69; fax: 210 75 69, 22 333 89

Tehnoredactare tel/fax: 725 04 09

Administrație tel.: 673 61 86, 610 59 90

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria M. Sadoveanu, Bd. Magheru 35
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Fundăția Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Bihar Napo: Oradea
Librăria Omniscope: Craiova
Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărădan 5
S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Helta 59
S.C. Slarm: București, str. Docenților 25

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni

Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1, sector 1

Cuprins

2. Editorial	Stelian Tănase	China după Deng
4. Despre schimbare	Dumitru Sandu	Schimbarea ca paradigmă socială
9.	Alina Mungiu Pippidi	Articularea democrației consensuale
12.	Iuliana Precupeu Marius Precupeu	Pentru o nouă paradigmă a guvernării în România
15.	Lavinia Betca	Opțiuni sociale în societățile post-comuniste
20. Lumea asociativă în România	Daniel Șăulean	Susținerea de către populație a sectorului non-profit
25. Anatomia comunismului	Document 1956	Nichita Hrușciov în România
29.	Augustin Ioan	Un discurs funebru la căpățâul realismului socialist
33. Politică internațională	Valentin Stan	NATO și relația franco-română
36.	Sergiu Vintilă	Logica anarchiei
41.	Sever Avram	Revoluțiile din Europa Centrală și criza europeană
44. Actualitatea	Marian Chiriac	O ofensivă împotriva corupției
46.	Călin Hera	De la putere la opozitie
50. Dezbateri	Dan Pavel	În imperiul științei politice
54.	Victor Neumann	Semnificații ale gândirii politice în Europa Centrală
58.	Ioan Statomir	Bicameralismul românesc între tradiție și inovație
62. Puncte de vedere	Iulia Voina Motoc	Ce pot liberalii?
64. Semnale		

China după Deng

STELIAN TĂNASE

Dispariția lui Deng XiaoPin mărește gradul de incertitudine al lumii la acest sfîrșit de secol în mai mare măsură decât căderea regimurilor comuniste în 1989, războiul din Golf în 1990, sau conflictul din Cecenia din ultimii ani. Numai putch-ul de la Moscova din august 1991 a mai produs un asemenea grad de incertitudine politico-militară. Intră aici nu numai ponderea uriașă a populației Chinei (1,2 miliarde), care nimeni s-ar putea să se afle în război civil, dar și anvergura experimentului Deng XiaoPin, în tentativa sa de a moderniza China. Contradicția între economia de piață și monopolul puterii este moștenirea pe care el o lasă. Moștenitorii lui de la Beijing vor avea de înfruntat dilema de a se întoarce la Mao, la o Chină tradițională, condusă de un împărat (roșu sau nu) sau de a continua modernizarea, cu prejul pluralismului politic. Mai devreme sau mai târziu această chestiune va condiționa evoluția Chinei spre secolul XXI. Reformele lansate de Deng XiaoPin au surprins. Începând cu 1979, el a ajustat mult politica lui Mao și consecințele acesteia. Revoluția culturală, cultul personalității etc. au dispărut, la fel și comunele rurale, planificarea, centralizarea etc. Din 1984 China reușește pentru prima oară să producă suficientă hrană pentru a-și hrăni populația. Deng XiaoPin a încercat să aducă China în secolul al XX-lea, fără să renunțe la ideologia comunistă. În ciuda reformelor economice (privatizare, business, bursa, investiții străine, proprietate privată), puterea a rămas strict în măiniile biroului politic. În iunie 1989, Deng XiaoPin decide instalarea legii martiale și ordonă armatei să lichideze demonstrațiile în favoarea democrației din piața Tien Anmen. Operația a produs peste o mie de morți. Boom-ul economic vs democrație? Astăzi este moștenirea pe care succesorii lui Deng XiaoPin o au de rezolvat.

Mai întâi însă leadership-ul comunist chinez are de rezolvat problema puterii. Cine va fi succesorul lui Deng? Trei sunt candidații plasați în poziții capabile să asigure victoria unuia sau altuia. Cel mai puternic acum este Jiang Zemin, președinte, secretar general al partidului Comunist Chinez, șeful puternicei Comisiei Militare Centrale (care în 1978 l-a asigurat lui Deng victoria împotriva lui Hua Guofeng). Altă figură centrală este Qiao Shi, președintele parlamentului chinez fost șef al serviciilor secrete. Al treilea pretendent cu șanse este Li Peng, prim ministru. Jiang Zemin (fost primar la Shanghai între 1984 - 1989, cel mai puternic centru economic) este desemnat de Deng încă din 1989 să-l urmeze. În 1989, la cîteva zile după masacrul din piața Tien Anmen, este numit șef al partidului.

2

2

2

El era figura nouă de care era nevoie pentru a șterge impresia defavorabilă. Protecția lui Deng a fost principală sursă a puterii sale și mai puțin funcțiile acumulate pe parcurs.

Nu trebuie uitat că succesiunea în regimurile comuniste (ceea ce China rămîne în ciuda experimentului economic) este în absență unor mecanisme constituționale - rodul jocurilor de culise între competitori. Niciodată succesiștii nu au supraviețuit. Moartea lui Lenin în 1924 nu a dus la impunerea lui Troțki, considerat de Lenin în testamentul politic "cel mai capabil dintre bolșevici" ci a lui Stalin. Moartea lui Stalin în 1953 nu a dus la impunerea favoritului acestuia, Grigori Malenkov, ci a lui Nikita Hrușcov. Nici Tito nu a reușit să-și impună succesorul. și am dat exemplele celor mai puternici oameni din istoria comunismului. Succesiunea lui Mao, pentru a reveni la China, s-a derulat identic. Succesiștii desemnați de Mao a fost Hua Guofeng. În doi ani el pierde puterea în favoarea lui Deng XiaoPin, care în 1979 îl înlocuiește de la putere. Va reuși Jing Zemin să deschidă regulă nerespectării voinei celui dispărut? În avanțajul său nu este numai definirea a trei puternice poziții, dar și faptul că de la numirea sa în 1989, cînd puțini îi acordau șanse, pînă în februarie 1997, cînd protectorul său nu mai este, a avut timp săptăni să-și consolideze puterea. Ceea ce a și făcut. La Beijing "grupul Shanghai" este dominant, prin numiri successive în top positions a unor fideli, care au colaborat cu Jian Zemin în anii '80.

Congresul al XV-lea al partidului comunist chinez va fi arena conflictului pentru putere. Pînă atunci alte probleme sunt pe agenda politică.

Fiecare temă se transformă de acum într-un episod al conflictului pentru succesiune. La 1 iulie, după un secol Hong Kong va trece în administrația Chinei. Rămîne contenciosul cu Taiwanul. Insula pe care s-a retras Cian Kaișek în 1949 s-a văzut anul trecut amenințată de manevrele militare ordonate de Beijing, în timpul primelor alegeri prezidențiale. Atunci SUA a trimis două crucișătoare să navegheze în zonă. A fost un moment de mare încordare. Problema Taiwan-ului este una care va determina o parte din comportamentul elitei politice chineze. Elementele dure (din zona militară a leadership-ului chinez, și politicienii conectați cu ele) vor încerca să folosească tema pentru a-și consolida pozițiile. Nimeni din cercurile politice nu va putea să afirme în fază luptei pentru puține poziții moderate vis-a-vis de Taiwan. Este de aşteptat să asistăm la o încordare, pe termen scurt,

(eventual și mediu) pornind de aici în toată Asia de sud-est. Contenciosul va provoca o reacție în lanț, cu cele două Coree(i) și Japonia.

Dar mariile teme ale dezbatării și confruntării vor fi mai ales de politică internă. Proiectul de modernizare al Chinei, lansat de Deng XiaoPin, va fi susținut de toți pretendenții în declarațiile lor oficiale. Nimeni nu dorește în mod real să întoarcă China la anii 1958-'62 ("marele salt înainte") sau la anii 1966-'76 ("revoluția culturală"), ambele soldate cu dezastre. După tentativele de modernizare eşuate atunci, experimentul Deng a dat rezultate. China este privită azi ca o piață îspititoare. Reformele au adus prosperitate pentru cîteva sute de milioane de chinezi. Direcția de atac a reformei a fost economia. Transformările economice sunt uriașe în cei 17 ani de cînd au fost declarate. Societatea egalitară, ideologizată, a lui Mao aproape a dispărut. S-a produs o nouă stratificare socială, au apărut noi grupuri de interes. China s-a deschis spre lumea exterioră.

Am asistat la un caz tipic al "reformelor de sus", avînd statul ca agent modernizator. Există și un alt aspect tipic aici. Ca și în Europa secolelor trecute, modernizarea a început în zona economică. Transformările economice au dus la modificări sociale, care au produs apoi modificări politice. Va reuși China să se opreasca în fața reformelor politice? Greu de crezut. Mai trebuie observat că "excepția chineză" nu există ca atare. Transformările din Europa centrală și de est sunt un caz aparte, prin aceea că au început tranziția prin schimbările politice și încă radicale, și abia apoi au trecut la schimbările economice și sociale. Tările fostului bloc sovietic constituie excepția istorică, abaterea de la modelul clasic, vest-european. În acest sens, regula este ilustrată de experiența chineză condusă de Deng, care reia experiența istorică a Occidentului dinspre economie spre politic. Dar reformele de sus au caracter limitat. Trebuie observat că regimurile autoritare reușesc în prima fază progrese economice considerabile. Dar ele se blochează în această fază, incapabile să treacă de la fază extensivă la cea intensivă. Pentru asta ar trebui să treacă să treacă la redistribuirea resurselor, să remodeleze instituțiile în raport cu noile scopuri. Să fie integrate noile scopuri. Să fie integrate noile elite profesionale și noile grupuri de interes (apărute grație reformelor începute) în mecanismele decizionale. Ceea ce înseamnă în esență diminuarea pozițiilor dominante a celor care au declanșat reformele, modernizarea. Inerent, în cazul acesta, procesul de monopolizării politice se produce. Dacă acest proces se dezvoltă, atunci și reformele economice se largesc și se consolidează. Dacă nu, ele încep prin a se diminua ca ritm și amplitudine, și sfîrșesc prin a eşua. China, dacă nu trece la reforme politice va rata pentru a treia oară în ultima jumătate de secol șansa modernizării.

Alt scenariu ne indică succesul reformelor politice, o deschidere și mai largă a Chinei, menite să păstreze achizițiile de pînă acum, și să facă din China

în perioada următoare o mare putere economică. Dictatura politică este incompatibilă cu economia de piață. Pluralismul în economie nu poate conviețui cu monopolul puterii politice. Trecerea la reforme politice implică două variante. 1) gradualistă 2) revoluționară. Tensiunea de la Beijing nu va face ca aceste chestiuni să fie dezbatute deschis în prima perioadă a conflictului pentru putere, cînd radicalii, durii, vor cîştiga teren. Oricine dorește să supraviețuiască politic se va prezenta drept continuator fără abateri al politicii lui Deng XiaoPin. Orice altă poziție ar însemna scoaterea din joc. Abia tranșată puterea, se va pune chestiunea drumului de urmat. Situația ar putea fi mult mai complicată de reacția societății la dispariția lui Deng. Dacă se va simți eliberată de constrințe s-ar putea să avem multe evoluții imprevizibile.

Nu este exclus că anumiți lideri să încerce să-și găsească baza puterii nu atîn în cercurile închise ale puterii de la Beijing ci în societate. La această tactică vor fi îndemnate mai ales elementele liberale obligate să contrabalanceze fiefurile militare și aparatului de partid. Moderații, reformatorii ar putea să încerce alianțe cu noile grupuri de interes economice, și printre cercurile intelectuale.

China este "the great challenge" pentru secolul XXI-lea. Iar succesiunea Deng XiaoPin, ne va oferi multe elemente ale peisajului strategic, militar, diplomatic și economic în viitor. Triunghiul China/USA/Rusia va da conținutul relațiilor internaționale, va determina masiv procesele politice în viitor, în mult mai mare măsură ca pînă azi. Noul venit, China e pe cale să surclaseze Rusia, și va schimba multe din datele problemei. Odată ce își va rezolva problemele interne ale reformei politice, China va încerca să surclaseze și SUA. Cu ce efect? Este o chestiune greu de calculat în orizontul de așteptare al generației noastre. Toate aceste calcule și ipoteze nu trebuie să o excludă și pe aceea a prăbușirii Chinei în dublu context: 1) al dispariției reformatorului de mînă fortă Den XiaoPin, (capabil să înălțe unită societatea chineză), și 2) al uriașei confruntării a reformei politice care începe.

Deocamdată China rămîne în incertitudine. O incertitudine care se va răsfrîngă asupra întregului mediu politic mondial. □

STELIAN TĂNASE (1952) - Ph. D. Writer and political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He authored several books (novels, political essays). Fellow Scholar at Wilson Center in 1994. Visiting professor at UCLA in 1997.

Currently, he is Chief-Editor of *Sfera Politicii*.

3

SP nr. 46/1997

Schimbarea ca paradigmă socială

DUMITRU SANDU

Redescoperirea mediilor "soft" ale reformei

Schimbare și reformă au devenit cuvinte cheie ale perioadei postcomuniste în societășile est și central europene. Discursul public, științific sau ideologic, mediatizat sau de comunicare directă, a ajuns să fie structurat în funcție de familii sau subsfamilii ale sintagmelor asociate schimbării în general, reformei în particular. Prin suprautilizare cuvintelor, ca și banii, se uzează. Demonetizarea familiei lingvistice a schimbării este însotită de o creștere a capacitatei ei de semnificare socială. Pe măsură ce conceptul devine tot mai difuz în uzul public, are loc o îmbogățire a capacitatei sale simbolice. Modul în care oamenii vorbesc despre schimbare în astfel de perioade spune tot mai mult despre mentalitățile și strategiile lor de viață.

Pentru foarte mulți, ceea ce contează este schimbarea la nivelul structurilor "tari" ale societății - instituții, grupuri sociale și infrastructură. Spațiul schimbării "adevărate", esențiale este considerat ca fiind cel al structurilor de tip normativ sau morfologic (în sensul dat de Durkheim termenului). Punct de vedere opus consideră că adevarata schimbare este cea în registrul valoric; ceea ce cred și ceea ce își reprezintă oamenii este mai important decât ceea ce se vede și se măsoară cu ușurință în viața socială. Modificările în registrul valoric sunt văzute, cel mai adesea, ca precondiție intangibilă a restructurării nivelului tangibil al vieții sociale, cel dat de comportamentele colective sau fenomenele sociale de tipul alegerii electorale, migrației sau infracționalității este de relevanță clară pentru temele și mentalitățile sociale asupra schimbării. Votul ca fenomen social total este, în mod particular, semnificativ pentru paradigmile sociale ale schimbării. Ultima secvență electorală din România - alegerile parlamentare și legislative din noiembrie 1996 oferă o ocazie în plus pentru a evidenția rolul activ al concepției sociale despre schimbare în transformările asociate cu reforma. *Este o situație privilegiată în care se pare că a contat mai puțin ceea ce au spus politicienii și mai mult ceea ce populația credea deja despre schimbare și despre rolul actorilor politici în schimbare.* Mass media pare să fi contat în acest proces în măsura în care a întărit credințe, spaime și concepții sociale.

Impactul pe care concepția socială asupra schimbării îl are în procesul de reformă este comparabil cu cel al fenomenelor de încredere-neîncredere (interindividuală, instituțională, intergrupală). Concepțiiile sociale despre schimbare sunt o articulare slabă de ipoteze interpretative asupra cauzelor problemelor sociale, tendințelor de evoluție societală și de prescripții referitoare la modalitățile de rezolvare a problemelor respective. Încrederea este o evaluare a unor medii de interacțiune interindividuală, grupală sau instituțională. Cu cît mediul de interacțiune de referință - ceilalți ca persoane, ceilalți ca grup sau instituții - este percepție ca fiind mai predictibil și mai favorabil acțiunilor performante și/sau morale, cu atât nivelul de încredere care îl este acordat

totuși, reprezentările despre schimbare devin parte integrantă a schimbării. Ele sunt nu numai efect.

Din perspectiva acestor considerații, ceea ce s-a întâmplat cu concepția socială, difuză, asupra schimbării în România anilor '90 apare a fiind un subiect de maximă relevanță. Astăzi practic cît și teoretic. O astfel de concepție este efect, cauză și parte componentă a schimbării. De aici dificultatea înțelegerei ei. Dar și justificarea efortului. Un efort de înțelegere a unui segment de istorie socială recentă la nivel de mentalitate socială. Tema pare, însă, atât de complexă încât să descurajeze o abordare de tip sistematic, științific. Ea pare mai degrabă destinată demersului strict eseistic. Sănse de a opera cît mai mult în zona înțelegerei științifice a problematicii respective sunt. Ele derivă din acceptarea faptului că mentalitățile și reprezentările sociale pot fi "citite" prin agregate de comportamente sociale și prin teme ale controversei sociale. Modul în care se structurează mișcările sociale, comportamentele colective sau fenomenele sociale de tipul alegerii electorale, migrației sau infracționalității este de relevanță clară pentru temele și mentalitățile sociale asupra schimbării. Votul ca fenomen social total este, în mod particular, semnificativ pentru paradigmile sociale ale schimbării. Ultima secvență electorală din România - alegerile parlamentare și legislative din noiembrie 1996 oferă o ocazie în plus pentru a evidenția rolul activ al concepției sociale despre schimbare în transformările asociate cu reforma. *Este o situație privilegiată în care se pare că a contat mai puțin ceea ce au spus politicienii și mai mult ceea ce populația credea deja despre schimbare și despre rolul actorilor politici în schimbare.* Mass media pare să fi contat în acest proces în măsura în care a întărit credințe, spaime și concepții sociale.

Impactul pe care concepția socială asupra schimbării îl are în procesul de reformă este comparabil cu cel al fenomenelor de încredere-neîncredere (interindividuală, instituțională, intergrupală). Concepțiiile sociale despre schimbare sunt o articulare slabă de ipoteze interpretative asupra cauzelor problemelor sociale, tendințelor de evoluție societală și de prescripții referitoare la modalitățile de rezolvare a problemelor respective. Încrederea este o evaluare a unor medii de interacțiune interindividuală, grupală sau instituțională. Cu cît mediul de interacțiune de referință - ceilalți ca persoane, ceilalți ca grup sau instituții - este percepție ca fiind mai predictibil și mai favorabil acțiunilor performante și/sau morale, cu atât nivelul de încredere care îl este acordat

este mai mare. În formă maximală, o persoană poate fi de maximă încredere în măsura în care ceea ce a făcut anterior dovedește moralitate, performanță și stabilitate în comportament. Nu este suficient să fi dovedit moralitate și profesionalism. În plus este necesar ca toate acestea să fi apărut în condiții de consistență sau stabilitate comportamentală, de predictibilitate.

Împreună, concepția socială asupra schimbării și fenomenele de încredere-neîncredere dău conținutul esențial al mediului de producere a unor comportamente de alegere precum votul, comportamentele de consum, economisire și investiție sau de migrație. Ele constituie cel mai dinamic mediu "soft" al tranzitiei. Intrarea în prim plan a acestor medii soft de interacțiune socială, sporirea relevanței lor pentru comportamentele instituționale și pentru procesele de schimbare este în deplină consonanță cu logica reformei, cu necesitatea de structurare a noilor medii specifice pentru democrație și economie de piață.

În continuare mă voi referi numai la atitudinea și concepția socială asupra schimbării în calitate de componentă a respectivului mediu. În alt context ar fi de dorit o reluare a analizelor asupra componentei încredere (Dumitru Sandu, *Sociologia*

Tranzitiei. Valori și tipuri sociale în România. Staff, București, 1996), folosind informația oferită de alegerile din 1996 din România.

Marile teme ale paradigmă socială a schimbării

În situații sociale diferite se dau răspunsuri sociale aleferite la trei tipuri de întrebări:

- de ce este necesară schimbarea
- cu ce scop să fie realizată și
- cu ce mijloace.

Altfel spus, interesează de ce este necesară schimbarea, cu ce finalitate trebuie infăptuită și prin ce mijloace. În jurul acestor întrebări, explicit sau implicit formulate în discursul public sau în interacțiunea socială cotidiană, se structurează trei familii tematic referitoare la fundamentele, finalitatea și instrumentalitatea schimbării. Împreună, întrebările și răspunsurile subsumate acestor familii tematic dău conținutul paradigmă socială a schimbării.

Temele schimbărilor sociale, ca unități elementare ale concepțiilor difuze asupra schimbării, sunt elaborate fie în context justificativ - de ce trebuie făcută schimbarea - fie în context pragmatic - în ce domeniu trebuie operate modificările.

Contextul justificativ al schimbării:	STĂRI NEGATIVE ale prezentului/ trecutului imediat	FINALITĂȚI (stări țintă)	MIJLOACE de atingere a finalităților/ de depășire a stărilor negative
---------------------------------------	--	--------------------------	---

Contextul pragmatic al schimbării:	MEDIUL INSTITUȚIONAL	MEDIUL MATERIAL	MEDIUL UMAN (actorii)	MEDIUL CULTURAL (valori/principii)
------------------------------------	----------------------	-----------------	-----------------------	------------------------------------

În termenii acestor distincții pot fi formulate următoarele ipoteze asupra logicii sociale a schimbărilor din România anilor '80 și '90:

- în perioada de pretranzitie a anilor '80, în România, temele schimbării au fost asociate mai mult contextului justificativ decât celui pragmatic, mai mult întrebării de ce trebuie făcute schimbările decât întrebările în ce domenii;
- în decursul tranzitiei timpurii a anilor 90-92, temele schimbării parcurg, în registrul justificativ, o deplasare de la centrarea pe stări negative ale trecutului la finalități ale reformei și, ulterior, spre mijloace de realizare a reformei;
- în registrul temelor pragmatic, logica socială a schimbării pornește de la interesul pentru zona tangibilă a vieții sociale - instituții și resurse - pentru ca ulterior să se depleteze spre cea mai puțin tangibilă a mediului uman și cultural al schimbării.

În contextul justificativ, temele se constituie ca raționalizări asupra schimbării din perspectiva stărilor negative, de respingere, ale prezentului, în legătură cu stările țintă și cu mijloacele de atingere a acestor stări

țintă. În plan pragmatic, temele vizează nu fundamentala ci conținutul schimbării - instituții, resurse sau bunuri materiale, mediul uman al schimbării sau cel cultural.

Pornind de la aceste distincții de mod de structurare a paradigmelor sociale ale schimbării poate fi formulat și un alt set de ipoteze:

- paradigmile schimbării sunt fundamental diferențiate și în funcție de natura și amplitudinea transformărilor care urmează să fie induse pe termen scurt. Revoluțiile politice presupun o schimbare structurală, pe termen scurt, la nivelul regimului politic. Tranzitile la democrație de la autoritarism sau totalitarism în America Latină, Europa de Sud și în Europa de Est s-au realizat, începând cu anii '70, fie prin negociere între elite, fie prin colapsul regimului la putere (Daniel V. Friedheim, "Teoria tranzitiei democratice după '89: colapsul comunismului și pactul elitelor", *Polis*, 4/1994). Acestea sunt modalități concrete de infăptuire a transferului de putere. Analizele politologice sau sociologice existente s-au orientat foarte puțin în sensul cercetării relației dintre negociere/colaps și tipul de

Despre schimbare

paradigmă socială care a dominat mentalul colectiv înainte de realizarea schimbării politice. La fel de puțin a fost cercetată legătura dintre schimbarea proprietății și paradigmă socială a schimbării. Ceea ce se întâmplă este, foarte probabil, un proces de interacțiune între comportamentele/evenimentele de schimbare și paradigmile sociale ale schimbării.

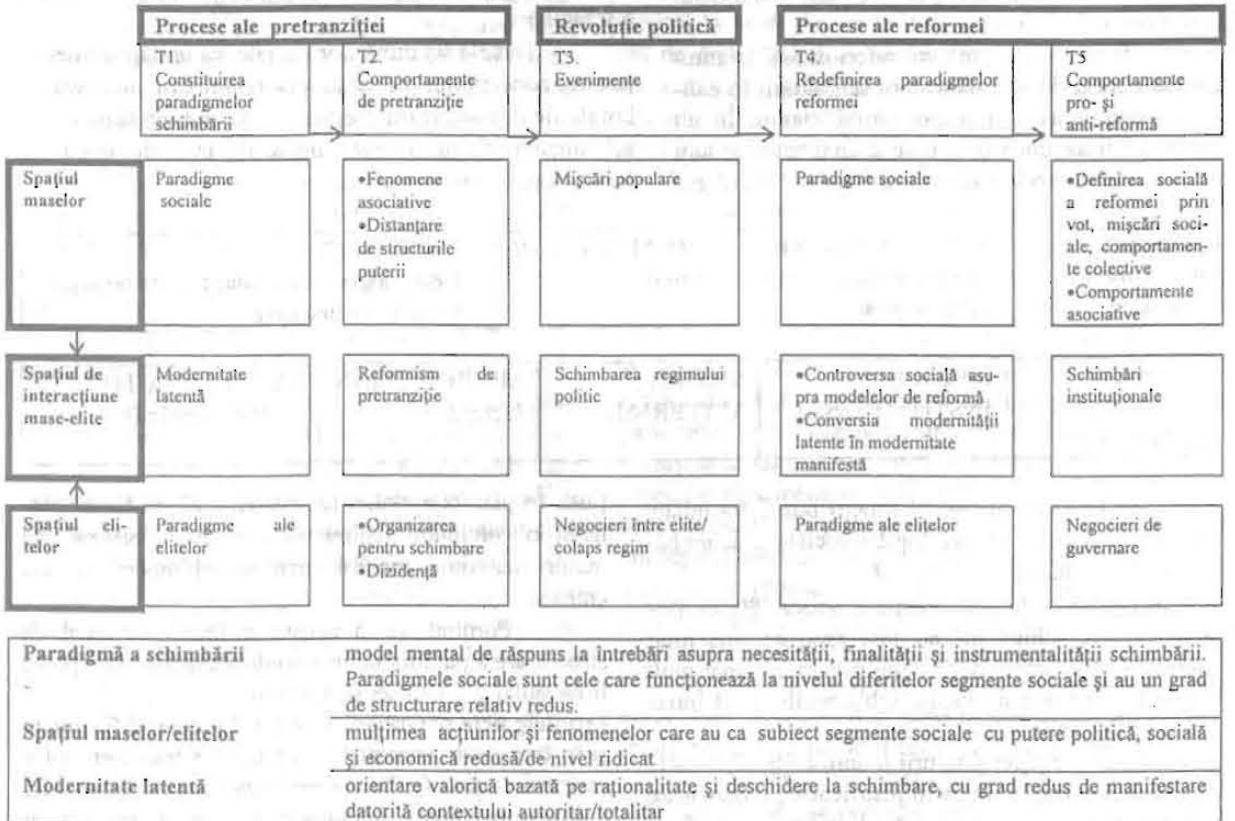
Dacă în perioada de pretransiție élitele și negocierile dintre ele au putut avea un rol esențial în schimbare, după momentul de ruptură marcat prin revoluție, modelele sociale ale schimbării încep să devină tot mai importante. În noul context, ceea ce cred oamenii începe să conteze în măsura în care mecanismele care se instituie sunt democratice. Paradigme sociale ale schimbării se traduc nemijlocit în comportamente electorale, mișcări sociale sau structuri de asociere voluntară.

Vechiul model analitic intens promovat de politologii care s-au ocupat de estul Europei, centrat

aproape exclusiv pe instituții și élitele politice începe să își piardă din relevanță. Spațiul maselor, cu multitudinea de comportamente colective, mișcări sociale, comportamente asociative și teme sociale de controversă, devine tot mai activ, tot mai greu de ignorat. Intrarea în normalitate, acolo unde să se manifeste, este marcată din plin de aceste procese.

Schimbările instituționale, axul transformărilor reformiste, au o dublă față, formală și comportamentală. Aspectul formal este cel proiectat de élite. Instituția ca atare, trăiește, însă, prin instituirea unor pattern-uri comportamentale în conformitate cu normele proiectate. Or, o astfel de instituire nu are loc în spațiul de acțiune al maselor. Modul cum sunt assimilate noile instituții derivă, pe de o parte, din conținutul lor formal iar, pe de alta, din resursele și paradigmile sociale care structurează universul de viață al diferitelor segmente sociale.

Figura 1. Spații și procese ale tranziției: Model conceptual

Paradigma pretransiției

Societatea românească anilor '80 a fost o societate blocată. Dincolo de incapacitatea economică și instituțională de funcționare, ceea ce accentua această caracteristică era absența orizontului de schimbare. Necesitatea schimbării era clară la nivelul conștiinței comune. Cum să fie făcută transformarea, cu ce mij-

loace și în direcția căruia model, era dificil de intuit în condițiile date ale totalitarismului specific regimului Ceaușescu și ale unui sistem est-european încă dominat de Uniunea Sovietică. În absența unui model social al schimbării, imaginea socială se centra aproape exclusiv pe modelele supraviețuirii individuale și de microgrup.

După 1985, odată cu lansarea reformei în Uniunea Sovietică și pe măsură ce evenimentele din

Despre schimbare

Polonia demonstra că schimbarea este posibilă, apărând, în spațiile private mai ales, de comunicare informală, tendința structurării unor noi teme în care alături de tema necesității schimbării se cristalizează și ceea ce a finalitatea, a modelului spre care se poate tinde. Un model în care perestroika lui Gorbaciov, Solidaritatea poloneză, democrația și economia de piață de tip occidental ocupau locuri centrale și se combinau în proporții diferite. Era încă un model de schimbare emergent, cu difuziune socială redusă, prezent mai mult ca proiect de inovație socială, afirmat deschis de cei cîțiva dizidenți și luat ca referențial și de segmentul social al "modernității tăcute".¹ Noiembrie 1989 cu bizarul congres XIV al PCR, întărea sentimentul public de evaluare a situației interne a României ca fiind total anacronică, de îngheț artificial în mijlocul unui toront de schimbări de nesăvilit în tot spațiul est european. La nivel social dominantă rămînea paradigmă unidimensională a schimbării definită prin necesitate, prin imposibilitatea de a se continua la fel. Dizidența și modernitatea tăcută începeau să lucreză cu un model în care apărău, în plus, și elemente de finalitate, de model în a cărui direcție se poate face schimbarea. Mijloacele schimbării nu se întreăreau, încă. Procese de negociere între élite, de tipul celor din Polonia sau Ungaria erau de neconcepție în mediul de îngheț dogmatic-totalitar din România. Presiunea internă a nemulțumirii sociale pe de o parte și, ceea ce externă a evenimentelor care demonstrau că schimbarea se poate face prin mișcări populare, fără riscul unei intervenții sovietice de tip Praga 1968, au dus la Revoluția din Decembrie 1989 de la Timișoara-București.

Reformismul ca negație

Modelul initial de schimbare cu care a pornit majoritatea populației era unul de negare a comunismului mai mult ca stare de fapt decât ca ideologie, și de acceptare superficială a economiei de piață. În aprilie 1990, în cadrul unui eșantion reprezentativ la nivel național² se constata că:

- un procent de 85% din populația interviewată susține opiniia "o economie liberă de piață este esențială pentru dezvoltarea noastră economică";
- un sistem democratic, cu mai multe partide era agreat de 75% dintre persoanele interviewate.

Imaginea despre economia de piață era, însă, una contradictorie. Mai mult de jumătate (55%) din cei care considerau că economia de piață este soluția pentru dezvoltarea țării credeau, în același timp, că "toate întreprinderile de stat ar trebui să rămână în proprietatea statului". Un gen de economie de piață în care privatizarea să nu se producă, ceea ce a fost să rămînă la statului. La sate, convingerea că economia de piață este importantă dar întreprinderile de stat ar trebui să rămână în totalitate ale statului era și mai puternică,

fiind prezentă la nivelul a 2 treimi din populația rurală favorabilă economiei de piață.

La momentul respectiv nu pare să fi fost structurat nici măcar un *reformism anticipativ*, o acceptare a reformei cu o conturare cît de cît clară a stărilor întări la nivel societal, fără definirea mijloacelor și a costurilor de realizare a reformei. Era mai mult un *reformism de negație*, ca reacție de respingere a comunismului. Pledează în acest sens date de sondaj care indicau, tot pentru anul 1990, o covîrșitoare raportare negativă la cuvîntul comunism și o percepție contradictorie a capitalismului³. Economia de piață era asociată nu numai cu ideea de menținere a unui foarte puternic sector de stat în economie ci și cu distanțarea afectivă de capitalism: din totalul celor care apreciau că economia de piață este necesară pentru viitorul românesc, 41% declarau că au sentimente negative față de cuvîntul capitalism, 37% neutre și numai 22% pozitive. Ruptura între sat și oraș, din acest punct de vedere, era clară: jumătate dintre săteni se declarau ostili cuvîntului de capitalism față de numai o treime din totalul orășenilor.

Anii 1990 și 1991 sunt caracterizați nu numai prin negarea comunismului în bloc, în calitate de experiență impusă și ratată, ci și printr-un proces de căutare societală. A fost, poate, perioada postdecembристă de controversă socială maximă. Mișcarea socială asociată cu Piața Universității din București, comportamentele colective care i se succed în zilele de 13-15 iunie în București, cele patru mineriade etc., vorbesc din plin despre intensitatea acestei controverse. Puterea și proprietatea sunt teme majore care au marcat dezbaterea publică și, implicit, controversa socială. În legătură cu privatizarea, dominantă era tendința de acceptare condiționată a acesteia, în principal pentru întreprinderile mici și mijlocii sau pentru sectorul serviciilor (Tabel 1). La sat, atitudinea total negativă de respingere a privatizării era extrem de puternică.

Tabel 1: Atitudinea față de privatizarea întreprinderilor, 1990

Proprietatea privată nu trebuie limitată	Rural	Urban	Total
14	29	22	
limitată la întreprinderi mici	18	21	20
limitată la întreprinderi mijlocii	10	17	13
permisă numai pentru sectorul serviciilor	8	7	8
dezaprobată în orice formă	27	12	19
non-răspuns	24	13	18
Total	100	100	100

Votul ca definire a reformei

Tematica schimbării este centrală pentru oricare dezbatere electorală. Politicienii incorporează în sloganurile lor electorale cele mai diferite promisiuni de schimbare, formulate în sintagme care să convingă. Electoratul alege, dar nu în primul rînd în funcție de slogan ci de rationalizările pe care și le construiește pornind de la propriile cerințe și definiții ale situației sociale. Identificarea temelor sociale ale schimbării este posibilă mai degrabă în funcție de comportamentul electoral decât prin raportare la sloganurile electorale. Corelarea între structura voturilor și natura problemelor sociale este de natură să facă inteligibile paradigmile sociale ale schimbării.

Alegerile fondatoare din 1990 au stat sub semnul reformismului de negație ca paradigmă socială a schimbării. In 1992 mediul tematic a fost dominat de reformismul anticipativ, de discutarea mijloacelor instituționale de a realiza reforma. Ultimele alegeri din 1996 au stat sub semnul reformismului de reacție. Reformismul anticipativ presupune, ca și socializarea anticipativă, o acceptare a reformei în principiu, prin obiectivele ei, fără a fi fost trăită efectiv. Odată ce inflația, șomajul și nesiguranța socială în calitate de costuri ale tranziției încep să cîștige o tot mai mare extensiune, atitudinea față de reformă se diferențiază tot mai mult pe spații sociale, pe configurații de resurse de status și de mediu comunitar de viață. Temele care definesc paradigmile sociale ale schimbării specifică aceste tipuri de atitudini față de reformă.

Definiția socială care se dă reformei prin totalitatea opțiunilor electorale din 1996 - alegeri locale, parlamentare și prezidențiale - este caracterizată prin:

- susținerea unui număr redus de partide politice, mult mai mic decât parlamentarii favorizaseră prin supertolerantul prag de 3% pentru intrare în parlament;
- afirmarea ideii de alternativă, de căutare a soluțiilor prin rotirea forțelor politice la putere, relativ independent de forță de convingere a celor care le conduc;
- susținerea necesității de penalizare a corupției, de lăuire în serios de către putere a informațiilor date de presă în acest sens;
- încercarea de realizare a reformei nu numai prin noi instituții ci și prin noi oameni;
- înțelegerea faptului că, probabil, mai mult decât președintele contează oamenii care vin în serie prezidențială și de putere.

Desigur, toate aceste interpretări au statut de ipoteze, legătura specifică dintre ele și comportamentele electorale urmând a fi făcută în detaliu într-un context de analiză empirică, reunind date de sondaj și de comportament electoral efectiv.

NOTE:

1. În legătură cu modernitatea este util, cred, să fie făcută distincția dintre:
 - modernitatea de termen lung, asociată cu trecerea societăților de la stadiul agricol la cel industrial [i, ulterior postindustrial sau postmodern];
 - modernitatea ca mecanism peren al schimbării, ca opoziție dintre aderență la rutină, ceea ce este constituit, versus aderență la nouitate, la ceea ce este în curs de constituire;
 - modernitatea identificată, în logica ideologilor de domniație, cu caracteristici ale zonelor centrale versus tradiționalismul zonelor periferice.
2. Datele de sondaj menționate pentru anul 1990 au fost produse de Laboratorul de Sociologie Urbană și Regională (în prezent denumit CURS) pentru Research Office of USIA. Am ponderat eșantionul de 1565 persoane de 18 ani și +18 ani pentru a realiza reprezentativitatea în funcție de nivelul de educație și s-a ajuns la un număr de 1072 de cazuri.
3. În același sondaj, la care s-a făcut trimisire în nota 1, a fost formulat un pachet de întrebări precedate de preambulul "Oamenii au reacții diverse la cuvinte care descriu idei politice. Pe măsură ce vă voi cîti astfel de cuvinte, vă rog să-mi spuneți ce sentimente (reacții) vă trezesc - pozitive, negative sau de nici un fel". Cuvintele date și distribuția răspunsurilor era

Cuvîntul de referință	Ponderea persoanelor care susțin că au sentimente			Total
	negative	neutre	pozitive	
democrație	3	14	83	100
front	13	21	66	100
social-democrație	8	55	37	100
partid	25	38	37	100
capitalism	42	38	20	100
comunism	80	18	1	100

Articularea democrației consensuale

ALINA MUNGIU-PIPPIDI

Introducere

Într-un studiu preliminar al acestei cercetări publicat în *Sfera Politicii* în iunie-iulie 1996 concluzionăm că strategia aleasă de UDMR în ultimii doi ani nu poate conduce la rezultate pozitive, ci doar la adîncirea diviziunilor interetnice, și că singura cale de rezolvare a problemelor comunității maghiare din România este ca opoziția politică de atunci să ajungă la putere. Ori, Opoziția a întîmpinat numeroase dificultăți în realizarea acestui deziderat chiar din partea foștilor săi aliați din UDMR. Declarația de la Budapesta și atitudinea de respingere a tratatului româno-maghiar au fost două greșeli politice ale UDMR; faptul este că atât mai semnificativ cu cît primul eveniment a condus la al doilea. Al doilea însă a dus la anihilarea temei revizionismului maghiar, de atâtea ori temă cîștigătoare a companiilor noastre electorale, și, deci, indirect, la victoria opoziției și participarea UDMR la guvernare.

Odată momentul decisiv al negocierilor sosit UDMR nu a negociat cînd *self-government*, cum s-ar fi crezut judecînd după strategia sa de pînă atunci, ci locul său în "the real government". Analiza care urmează va căuta să deslușească atît cauzele cît și consecințele acestei schimbări de strategie, implicațiile sale pe viitor, precum și aplicațiile sale practice la situația interetnică din Transilvania.

Gustav Molnar avea dreptate să susțină, într-un duplex radio pe care l-am realizat împreună prin intermediul Radio România Internațional - Radio Budapesta, că soluția găsită este originală și românească, și că se poate vorbi acum de o "cale românească" a rezolvării problemei minorităților. Această cale "românească" era însă previzibilă de acum cîteva luni, de cînd cînsiliul în studiu amintit că unele dintre elementele unei democrații consensuale să fie articulate în practică. Această soluție este unică posibilă datorită distribuției teritoriale neomogene a etnior în Transilvania. La ora aceea însă, atât UDMR (prin vocile oficiale), cît și lobbyul său românesc prin nucleele sale din Tîrgu Mureș și București aveau aerul să creă că autoguvernarea - soluția "Tirolului de Sud" este

unică posibilă. Renunțarea la această soluție și sărirea din mers în barca consensualității s-a făcut, din păcate, fără o analiză a acestei schimbări, deci, implicit, fără o recunoaștere a inadecvării primei soluții pentru situația românească și a conștientizării depline a noului model și a elementelor necesare pentru ca aceasta să fie un succes. Pentru că fără o strategie de construire a unei culturi politice adecvate consensualității viteza de adaptare a clasei politice nu este un element suficient de succes.

Consensualitatea, mai mult decât alte modele, necesită o cultură a negocierii și a compromisului care la noi pare să-și fi făcut debutul de abia după alegerile din noiembrie 1996, și care este deci de dată mult prezentă pentru a fi temeinică. Mecanismul instituțional destul de elaborate vor trebui articulate în practică, cel puțin la început, pentru a compensa această absență, altfel există riscul ca întreg sistemul să fie "gripat" ca urmare a unor politici intransigente și netranzacionale (să ne imaginăm de exemplu relația între Gheorghe Funar și un prezentiv prefect maghiar că dl. Buchwald).

Elementele unei definiții

Dar - mai întîi - avem dreptate să vorbim de abordarea de către guvernul Ciorbea a problemei maghiare ca de un debut de "democrație consensuală"? Reamintim că elementele definitoare ale democrației consensuale sunt următoarele:

1. guvernarea de către o "mare coaliție" de partide reprezentînd toate segmentele unei societăți divizate;
2. reprezentare proporțională (inclusiv ocuparea forței de muncă și cheltuielile în sectorul public);
3. autonomie comunitară;
4. veto constituțional pentru minorități.

Examinînd unul cîte unul elementele acestei definiții, putem constata:

- a. guvernarea actuală este foarte aproape de definiția de la punctul 1. Alianța CDR-USD-UDMR reprezintă toate segmentele societății, cu toată absența unui partid important - PDSR. PDSR nu reprezintă nici un segment social sau etnic - suportul său

Despre schimbare

electoral a fost unul *rezidual*, din zestrea partidului stat. Clivajele reale dintr-o societate cu diferențiere socială încă destul de redusă (centru-periferi, rural-urban, eventual Transilvania-Regat) și clivajele etnice săi, după părerea noastră, suficient de acoperite de actualul arc guvernamental. În ce măsură reprezentanții acestor segmente exprimă interesele acestor segmente și dau socoteală în fața lor e mai greu de spus, dar acest deficit de reprezentativitate, responsivitate și de responsabilitate a puterii este unul general, jine de tranzitie de la democrația procedurală la cea structurală, deci nu poate fi imputată unor partide mai mult decât altora.

- b. reprezentarea proporțională este dusă de guvernul Ciorbea la consecințele ei firești, chiar pentru observatori acest exercițiu pare mecanic. Odată deschisă această cale, ea trebuie aplicată global, așa că subprefecții, secretarii de stat etc, trebuie divizați pe acest criteriu pentru a se asigura proporționalitatea (este ceea ce se întâmplă). E normal să urmeze sectorul public (administrație, justiție, poliție), cel puțin la nivelul pozițiilor de conducere și de relații cu publicul. În sfîrșit, odată cu votarea legii bugetelor locale se va face primul pas către corelarea între contribuția bugetară a unei comunități cu bugetul restituit pentru cheltuieli de către guvern.
- c. în ce privește autonomia comunitară, lucrurile sănt ceva mai complicate. Prin partajul puterii în prefecturi-organismele de control ale puterii locale, cu o putere exagerată dar asigurată prin Constituție - autoritatea administrației locale este asigurată. În majoritatea locurilor primarii și consiliile cu majoritate maghiară vor avea o prefecțură cooperantă, în care partidul lor are o parte din putere - o treaptă decisivă a autoguvernării, care va fi completată prin măsurile de descentralizare care vor fi luate (autonomie financiară, a școlilor, a instituțiilor culturale). Autoguvernarea se poate astfel realiza prin partajul puterii în instituțiile statului, mult mai natural decât creând instituții separate, artificiale și extrem de costisitoare. Cum recomandam în precedentul studiu, statul trebuie să devină statul tuturor. Este evident că pașii întreprinși în aceste zile merg în această direcție.
- d. veto-ul minoritar. Aceasta este singurul care nu există încă, cel puțin nu într-o formă instituțională. Veto-ul minoritar ar putea fi introdus în diverse forme - de la obligativitatea de a lăua hotărâri în consens în ceea ce privește minoritățile în diverse organisme (care se aplică general, deci și în regiunile unde românii sunt minoritari) - la stipularea sa într-o lege a minorităților. Argumentul cel mai puternic pentru aceasta din urmă este fragilitatea aranjamentului actual, dependent de rezultatul unor alegeri. Dar instituționalizarea se poate face și

printr-un amendament constituțional, pentru a garanta instituțiilor caracterul lor consensual și a-l pune la adăpost. În ce privește legea minorităților, precedentul creat de proiectul UDMR ca modelul Legii Minorităților din Ungaria sănătă devenită de nouă situație politică, care oferă posibilități mai bune. Aceste posibilități trebuie însă să le fie create instrumente pe măsură.

Factori în favoarea consensualității

Punerea bazelor consensualității în urma alegerilor din noiembrie nu este o întâmplare. Ea urmează creșterii în influență a grupului pronegociere din UDMR, condus de Gyorgy Frunda și demascat cu ceea ce timp în urmă drept "colaboraționist" de către intransigenții naționaliști ai partidului. Ascensiunea acestui grup se datorează confuziei rezultată din eșecul Declarației de la Budapesta și a atitudinii de respingere a tratatului româno-maghiar. Contra prediciilor UDMR și a opozitionii de la Budapesta tratatul a adus avantaje în primul rînd opozitionii românești și UDMR, anihilând astfel partidele assimilaționiste și șovine românești (PUNR, PRM), cît și discursul antimaghiar diversionist al președintelui Iliescu. Aceasta a pus grupul conducerător, pînă atunci foarte critic și față de "naționalismul" opozitionii românești, să se retragă din prim plan lăsînd pe mai pragmaticul și mai abil Gyorgy Frunda în prim plan. Mișcarea a fost de o remarcabilă inteligență politică: liderii UDMR, schimbând negociatorul, și-au putut păstra pozițiile în partid, deși experiența a dovedit că politica lor a fost una eronată și că mult mai multe avantaje pot fi obținute pe calea partajării puterii decât pe cea a separatismului.

Consecințele logice ale acestei mutări nu au fost însă trăite pînă la capăt. Ca orice partid din România, UDMR a devenit cu timpul un partid "oligastic" și challenger din interior ar putea profita de această schimbare a conducerii. Există o elită politică maghiară pragmatică, proeuropeană, antinaționalistă, care încearcă să-și facă drum din interiorul și din exteriorul UDMR printr-o țesătură de interese în care naționalismul oportunist, carierismul politic și afacerismul "transtetic" joacă rolul dominant.

Pe lîngă pragmatismul elitei, există unul alt masei. Sondajele din Transilvania ca și propriile noastre cercetări de teren au apărut că preocuparea dominantă nu jine de problema națională. Preocuparea centrală este una economică și socială. Cum un muncitor maghiar dintr-un grup focus făcut la Tîrgu Secuiesc mi-a spus, deosebit de plastic: "Directorii privatizează în interesul lor peste tot și muncitorii plătesc prețul peste tot, fie ei români sau maghiari". Urmare a unei tranzitii dureroase clivajul social-economic, deci un clivaj transtetic, devine mult mai important la nivelul

Despre schimbare

masei decât cel etnic. În foarte rare situații din experiența noastră (județul Cluj) diferența socială și economică a fost transformată într-un factor potențiator al celei etnice, prin mecanismul clasic (scapegoating ca urmare a unor dezavantaje economice) dar atât de rar întîlnit în practică.

Factori în defavoarea consensualității

Așa cum există o elită - în ambele părți - în favoarea compromisului etnic, există și una împotriva ei. În partea română, aceasta include asimilaționiștii și integraționistii (ultima categorie putind fi înființată în toate partidele). În partea maghiară, aceștia sunt adeptii dogmatici ai soluției autodeterminării interne ("good fences make good neighbours").

Ca și elita procompromis, și aceasta nu se limitează doar la partea politică, iar în profunzime este mai extinsă decât cealaltă. Intelectualul mediu este adevăratul promotor al intoleranței în ambele tabere, aceasta incluzând preoți de toate confesiunile, profesori, invățători, medici etc. Mult mai preocupat de chestiuni spirituale decât persoanele cu educație mai scăzută, intelectualul tinde să fie mai intolerant față de problema națională. Este foarte probabil că intelectuali vor face apel la potențialul lor de lideri de opinie pentru a chema la mobilizare împotriva soluțiilor de compromis.

Dincolo de aceste observații de bază rezultate din cercetarea de teren, analiza politică impune alt motiv de îngrijorare. Mă refer la precedentul din 1990, cînd nerăbdarea unor oficiali maghiari de a rezolva problemele pe loc, fără găsirea unor soluții de acomodare generală a dus la dezvoltări dramatice și chiar periculoase. După părerea noastră, experiența coabitării din Ministerul Învățămîntului nu a fost cea mai bună. Este necesară o negociere continuă și o voință dirijată către rezolvarea eficientă și discretă. Conferințele de presă zgomotodase și deplasarea dezbatării pe teren ideologic pot compromite rezultatele practice.

Există soluții alternative?

Democrația consensuală pare a fi început utilizând instituțiile pe care un sistem proporțional și o constituție destul de centralistă le punea la dispoziția lor. Această lueră permite instalarea sistemului cu costuri aproape nule, în vreme ce crearea consensului asupra unor instituții noi creează instabilitate politică și poate dura zeci de ani pentru a conduce la o soluție imperfectă. Nu există, de altfel, soluții perfecte în materie de coabitare interetnică. E cert însă că semnarea tratatului româno-maghiar urmată de cooptarea UDMR la guvernare au pus bazele creării unei democrații consensuale în România. Important este însă ca aceasta să

treacă în forme instituționale cît mai flexibile, care să permită și o marjă de libertate, de lipsă de reglementare. Într-o situație suficient de detensionată precum cea actuală soluții originale pot fi căutate cu răbdare, fără decizii brusă și încercind o inserție cît mai bună a rezolvării problemei maghiare în contextul mai larg al democratizării generale a societății. Pentru că - și aceasta e o evidență - nu există soluții tip pentru rezolvarea unui conflict interetnic, pentru că nu există nici conflicte-tip, nici situații-tip. România pare în acest moment exceptional de bine plasată pentru găsirea unei soluții care să fie în același timp specifică și bună. Dar pentru materializarea acesteia războiul identităților - "identity politics" - trebuie suspendat, ar fi o iluzie să credem că acest lucru poate fi realizat odată pentru totdeauna, și că elite interesează nu vor întîrzi să se simtă dezavantajate de împărțirea puterii și să purceadă în consecință la căutarea a noi căi de a sabota aranjamentul actual. □

Pentru o nouă paradigmă a guvernării în România

**IULIANA PRECUPEȚU
MARIUS PRECUPEȚU**

Începutul anilor 90 a fost marcat în planul discursului politic de conceptul de "tranzitie", un concept vag care denumea un proces al cărui sens nu era clar precizat. Următorii doi ani au alăturat conceptului de "tranzitie" sintagma "economie de piață", care a precizat un context economic dar a lăsat în umbra semnificațiile sociale și politice ale "tranzitiei".

Anul 1996, deși a introdus în scena politică o nouă guvernare, încă nu a adus un plus de claritate în definirea noilor realități sociale spre care România ar trebui să se îndrepte și nici în privința opțiunilor doctrinare care vor fundamenta acțiunile actualei guvernații.

Demersul nostru este o încercare de a demonstra necesitatea adoptării unei noi paradigmă de guvernare pentru România. Din punct de vedere metodologic, vom recurge la compararea modelului conducerii antreprenoriale cu actuala practică a guvernării centrindu-ne pe relația dintre guvernarea centrală și cea locală. Această confruntare are ca scop argumentarea necesității unei noi paradigmă de abordare a guvernării și de evidențiere a punctelor critice existente în actualul sistem.

Noua paradigmă ce a redescoperit dimensiunea comunitară a plecat de la contextul anilor 70 în care paradigmă liberală a guvernării eșua în respectarea promisiunilor sale de bunăstare.

Contextul nașterii paradigmăi conducerii antreprenoriale

Paradigma liberală consideră că guvernarea ar trebui să fie o problemă a științelor sociale aplicate, mediare între valorile articulate prin procesul politic și analiza situațiilor în care aceste valori trebuie realizate.

În acest model, științele sociale puteau fi folosite pentru a găsi cele mai bune soluții la orice problemă socială, iar dacă principiile metodei științifice nu erau următoare guvernarea devinea imposibilă.

Paradigma cere principii non-ideologice pentru a genera valori capabile să ghidzeze rațional întreaga societate. Un asemenea principiu era cel al egalității sociale, ca o procedură de legitimare a alegerilor, egalitate în realizarea căreia statul avea rolul său.

Pragmatic, paradigma a considerat scopul esențial ca fiind bunăstarea tuturor în societate dar nu în mod egal. De fapt, existau două tipuri de probleme la care modelul liberal încerca să răspundă - ciclurile de creștere și scădere economică ce trebuiau corectate prin aplicarea teoriei economice a lui Keynes și sără-

cia, care trebuia abolită printr-o redistribuire deliberată a resurselor prin intermediul serviciilor sociale, toate bazate pe cercetarea socială. Această paradigmă a avut o influență predominantă în ceea ce privește modul în care au fost concepute politicile sociale în Europa de Vest și SUA. Concepția despre guvernare a paradigmăi liberale a fost întotdeauna ambivalentă.

În practică, în consultarea administrațiilor, în propunerea și evaluarea politiciilor, în recomandările comisiilor publice, guvernul era considerat ca un sistem imparțial, deschis la cel mai bun sfat, un instrument pentru aplicarea științei în folosul societății.

De fapt, guvernul era el însăși un set de relații sociale ale căror legi științele sociale încercau să le descopere. Așadar, era inconsistent să tratezi guvernul ca un mecanism imparțial de tratare a problemelor astăzi vreme cît comportamentul politic își urma propria logică în care competiția imediată pentru putere surclasă orice alte considerante. Politicienii sacrificau nevoile sociale pe termen lung pentru avantajele prezente, birocrația refuzau să colaboreze de teama pierderii autonomiei, știința era distorsionată pentru a proteja reputația politiciilor fără succes. Pe scurt, performanța guvernării a fost aproape întotdeauna lamentabil irațională.

Analizele critice (R. Titmuss, P. Townsend, M. Kapla) au demonstrat cum politicele sociale nu au reușit să-și atingă obiectivele, cum au fost distorsionate sau corupte de interes particulare, rezistență birocrațică, clientelism politic.

Datorită inconsistențelor sale latente, paradigmă liberală a început să se dezintegreze: promisiunile ei nu au fost îndeplinite, încrederea morală și intelectuală care a susținut principiile sale esențiale a cunoscut o cădere iar fragilitatea teoriei a devenit evidentă. Presupoziția că guvernele au abilitatea de a se constitui în arbitru astfel încât să asigure stabilitatea și echitatea socială a fost plauzibilă doar pentru o scurtă perioadă de istorie.

În următorii 20 de ani după cel de-al doilea război mondial, balanța puterii între guvern și controlul corporatist asupra economiei s-a schimbat radical astfel încât guvernele au devenit dependente de resursele controlate și reglate de finanțele internaționale.

Vom urmări nașterea a două concepții asupra politiciilor sociale și acțiunii sociale judecate din perspectiva capacitații lor de a realiza un demers coerent al scopului social într-o strategie intelligentă și practicabilă. Noua teorie care a încercat să rezolve contra-

dicțiile cruciale ale politiciilor liberale, să treacă peste o concepție a guvernării care a eșuat în practică și chiar în principii a fost de extracție organizațională.

Ea a început cu o presupozitie opusă celei liberale, aceea că guvernarea trebuie să regleze aşteptările sociale în concordanță cu cerințele economiei. Greșeala liberalismului fusese să stabilească scopuri sociale care erau incompatibile cu limitele economiei de piață: creșterea aşteptărilor sociale nu putea fi susținută din punct de vedere economic. Rezultatele erau inflația, stagnarea economică, reducerea abilităților generale de a satisface aşteptările. Noua guvernare trebuia să repudieze mai întîi aceste promisiuni fără a afecta suportul electoral al politicienilor.

În noua concepție, statul nu mai este un arbitru între nevoi economice și sociale, între creația prosperității și distribuție sa echitabilă ci un antreprenor care încearcă să creeze șanse pentru țara să în competiția internațională. Guvernarea devine o afacere mare, guvernul este managerul unei întreprinderi sociale a cărei viabilitate depinde de componentele strategice sale.

Sarcina primară a oricărui guvern la orice nivel este să se asigure că tot ce are în jurisdicție are un preț care să atragă în cît mai mare măsură capitalul mobil internațional. După aceea, el trebuie să manipuleze taxele, controlul mediului, investițiile sociale și infrastructurile, să susțină și să refacă competitivitatea între unitățile pe care le administrează și să învețe individul să nu ceară mai mult decât statul poate să ofere.

Crearea unor zone libere, cu taxe și reguli cît mai reduse este un mecanism foarte utilizat în scopul atragerii de capital în zona guvernării. Această nouă teorie se bazează pe teoria organizațională și mai puțin pe doctrine economice, considerind că într-o lume a marior corporații teoria economică și socială devin mai puțin importante decât experiența organizațională.

Inteligenta guvernului depinde, deci, de cît de bine înțelege comportamentul corporatist, gîndirea și informația pe care acesta se bazează. Balanța între interese sociale și corporatiste lucrează prin modelul de alcătuire a structurii economice subordonată. Deci, teoria presupune că există o structură dominantă a organizării economice la care societatea trebuie să se adapteze: obiectivele sociale incompatibile cu succesul competitiv sunt nerealiste dar planificarea inteligentă în conformitate cu logica internațională a capitalului poate fi soluția. Urmînd această logică, creșterea bunăstării va fi substanțială iar distribuția mai echitabilă.

La sfîrșitul anilor 70, o nouă teorie părea că ia naștere din mișcările ecologiste ale deceniului 7 în America. Ideile participării grupurilor comunitare în rezolvarea problemelor cu care se confruntă, responsabilitatea socială, descentralizarea provin din aceasta nouă teorie. Ea era însă mai puțin definită și lăsa multe aspecte neprecizate (cum poate fi integrat controlul social al economiei într-un sistem mai larg, cum pot fi rezolvate conflictele de interes etc).

Disoluția paradigmăi liberale și emergența noilor teorii au constituit fondul nașterii unei noi paradigmă - aceea a guvernării antreprenoriale sintetizată de David Osborne și Ted Gaeber în lucrarea "Reinventarea guvernării". Aceasta a încorporat ideile vechilor teorii adaptîndu-le noilor condiții sociale.

Necesitatea unei noi paradigmă

Eșecul statului socialist al bunăstării în România a însemnat deopotrivă disoluția unei paradigmă și o criză politică. Dar "dezintegrarea unei paradigmă nu reprezintă un eveniment clar și o problemă decît pentru cei cîțiva actori intelectuali a căror poziție în structura relațiilor sociale este perturbată de acest colaps al ideilor generale". Fără un set nou de principii care ar fi trebuit să înlocuască principiile vechi ale statului socialist al bunăstării, indivizi au continuat să acționeze în vechile moduri, au continuat să se lupte cu problemele imediate fără a încerca să rezolve eșecul politicii sociale.

Așadar, criza politică din 1989 nu a fost urmată de nașterea unei noi concepții capabile să răspundă vechilor probleme ale guvernării rămase nerezolvate ci aşa cum era de așteptat, politicele au devenit mai impulsive, oportuniste și vulnerabile la ideologii. Analisti consideră, de altfel, că ideile ce urmează unei crize politice răspund, în primul rînd, nevoii de a justifica noi constelații de putere și nu unor probleme de principii.

Eșecul celor 4 ani de administrație publică locală a demonstrat din plin lipsa unei politici sociale coerente, a unei vizuni care să stabilizească obiectivele guvernării.

Fără o paradigmă care să fundamenteze aceste politici sociale, viitorul guvernării este absolut incert și încercările perpetue de rezolvare a problemelor imediate nu pot decât să adîncească o criză din ce în ce mai vizibilă.

Liberalismul și-a demonstrat deja ineficiența în spațiul occidental în timp ce rivalul sau istoric, statul socialist al bunăstării a avut un destin și mai tragic.

Care ar fi condițiile în care o nouă paradigmă dominantă ("care să reprezinte inteligența colectivă a societății, abilitatea de a concepe acțiunea socială într-un sens coherent, într-o direcție stabilită, de a aduce toate cunoștințele relevante într-un tot") ar trebui să se afirme, care ar fi contradicțiile pe care ea ar trebui să le rezolve?

Confruntarea modelului antreprenorial cu problematica guvernării locale din România

Modelul administrativ de referință pentru România este cel francez cu elementele lui constitutive definite încă din 1800: uniformitatea, echilibrul și tutela statului. (Uniformitatea constă în divizarea teritorială în circumscriptii administrative avînd competențe, statute și reguli identice. Echilibrul privesc raportul între descentralizarea comunităților locale și deconcentrarea serviciilor statului, executivele locale

depinzind de ambele. Tutela statului se realizează prin numirea de către stat a unui agent al său împăternicit să-l reprezinte în teritoriu - prefectul.)

Așadar, cel mai important efect al acestui model a fost centralizarea întărîtă continuu prin prezența tuteliei statului, prin existența serviciilor depinzind de administrația centrală. Deși Constituția României prevede principiile autonomiei locale și descentralizarea serviciilor publice, starea de fapt nu reflectă aceste principii. Cu toate că harta domeniilor care exercită cereri asupra organizațiilor de administrație locală este foarte încărcată (problema serviciilor sociale, a sărăciei, problema fondului funciar etc) sistemul răspuns este aproape zero.

Administrația locală funcționează după regulile organizației bîrocратice, sistem inchis în raport cu mediul, în care principiul ierarhici și cel al controlului sunt suverane. Deși legea prevede inexistența relațiilor de subordonare între prefect și primari, de fapt, controlul pe care guvernarea centrală l-a exercitat asupra administrației locale este o realitate. Administrația locală este condusă după modelul managerial clasic, managerul acestui tip de organizație dezvoltă moduri specifice de acțiune: planificare pe termen scurt, organizare, control și rezolvarea problemelor. Planificarea nu implică vizionare pe termen lung, fapt ce reprezintă tocmai un indicator al lipsei "paradigmei dominante".

Orizontul de timp al oricărei vizuni strategice este redus la cei patru ani ai unei legislaturi, astfel încît imaginea obiectivului de atins și a unei structurări viitoare a guvernării și administrației publice locale este inexistentă.

P. Marris nota în 1982 că „lipsa unui context de idealuri împărtășite atât de cei care elaborează politice sociale cît și de comunitate provoacă ruptura între acestea”.

În primul rînd absența valorilor care să justifice și să fundamenteze politicele sociale și care în același timp să motiveze acțiunile comunitare anulează participarea comunitară. Atâtă vreme cât politicile sociale și acțiunile comunitare se justifică prin aceleași idealuri, comunitatea se exprimă și devine activă chiar dacă ideologia ei diferă din anumite puncte de vedere de cea a guvernării (Marris, 1982).

Mișcările de schimbare sunt împăternicite de convergența idealurilor sociale, exprimate în principii de acțiune. Deci, în absența unui set de valori la care comunitățile locale să adere în egală măsură cu cei care stabilesc politicile sociale, ideea de împăternicire a comunității pare fără sansă. Totuși, o deviere a managementului de la funcțiile sale clasice și orientare a acestuia către sistemul de acțiune complementar, leadership-ul poate oferi acțiunii comunitare mijloace de acțiune, altele decât cel electoral.

Încercând să „învingă” schimbarea (Mintzberg, 1992) și să o provoace, leadership-ul stabileste o direcție a organizării, dezvoltă o vizionă despre viitor paralel cu stabilirea strategiilor de îndeplinit. „Aliniind” membrii organizației către acea direcție și

comunicind modalitățile de realizare a obiectivelor de atins liderul motivează și inspiră indivizi.

O asemenea abordare implică în planul organizațiilor comunitare o profundă transformare - mediul (comunitatea) este schimbat odată cu schimbarea modului de guvernare. Guvernarea este orientată către rezultate, nu către input-uri.

Resursele materiale capătă mai puțină importanță, important este cum sunt folosite cele existente. Dacă acum principala problemă invocată este cea a lipsei resurselor, în viitor accentul ar putea să cadă pe modul în care sunt manipulate aceste resurse.

Modelul leadership-ului mai pune o problemă foarte importantă, aceea a puterii. Paradigma liberală identifică trei actori implicați în guvernare: politicieni, administratori și cercetatorul social al cărui rol era acela de a traduce ideologia politicienilor în concepte ce justificau programele de guvernare locală. În timp ce administratorii erau considerați ca mediatori între omul de știință și politicieni, aceștia din urmă erau văzuți ea fiind preocupăți prin excelență de problemele puterii. Această problemă a puterii este încă una crucială în abordările ce vizează guvernarea locală.

Noul model echivalează cu pierdere de putere de către politicieni. Rolarile pe care aceștia le îndeplinesc în actualul sistem presupun o mare putere de decizie și orice schimbare de rol și sarcină poate echivala cu pierderea influenței pe care ei o exercită acum.

Delegarea anumitor responsabilități către domeniul privat sau către cel non-guvernamental, crearea mecanismelor prin care comunitățile își pot controla agenții, poate provoca în cel mai înalt grad dereglerarea structurii de putere existente. Realitatea acestei probleme a fost demonstrată de cei patru ani de guvernare locală perioada (1992-1996) de către opozitie (la acea vreme) soldată cu eșec. Pădările reciproce pe care și le-au pus guvernării și administratorii locali au denotat în primul rînd orgoliu politic.

Confruntarea paradigmăi guvernării antrenoriale cu actuala stare de lucruri dă la iveau dificultăți ce trebuie depășite indiferent de opțiunea paradigmatică.

Așa cum am argumentat deja, principala problemă este în primul rînd aceea a unui set de valori care să fundamenteze o nouă paradigmă a guvernării cu deschidere către modelul antrenorial care a reușit să încorporeze cele mai novatoare idei ale sfîrșitului de secol.

IULIANA PRECUPETU (1971) - M.A. in Sociology at the Faculty of Sociology, University of Bucharest. She currently works as researcher at the Institute for Quality of Life.

MARIUS PRECUPETU (1970) - He graduated the Faculty of Sociology, University of Bucharest. He currently works as teacher assistant at National School of Political Studies and Public Administration, Department of Political Science.

Optiuni sociale în societățile post-comuniste

LAVINIA BETEA

Anul 1989 - "annus mirabilis", cum este adesea numit - constituie punctul de reper al discursurilor ce au ca temă societățile post comuniste, discursuri care - indiferent de disciplinele socio-umane ce le patronează - sunt complicate, în principal, de absența unor ipoteze explicative și predictive, viabile și anterioare faptului istoric. "Există o serie de teorii care prevăd căderea iminentă a capitalismului și inevitabilă apariție a socialismului - printre acestea "Manifestul comunist" al lui Marx și "Drumul către servitute" al lui Hayek - dar, astăzi, știm că toate sunt greșite, observă R. Dahrendorf. Nu avem, încă, teorii care să ne ajute să realizăm sau măcar să înțelegem, tranziția de la socialism la societatea deschisă. Poate să fie și acesta un aspect al marii "trahison des clercs" (trădarea cărturărilor): intelectualii au explicat evenimente care nu au avut loc niciodată, dar s-au ferit să vorbească despre acele care se ascund în spatele revoluțiilor din 1989 din Europa".¹

În studiul societăților democratice tradiționale, accentul cade pe rolul și statusul macroinstituțiilor și pe acțiunea și calitatea liderilor. Această perspectivă și metodologia aferentă sunt inoperante în studiul societăților post-comuniste, unde noul sistem democratic presupune suportul activ al maselor de cetățeni iar economia de piață solicită participarea fiecărui în calitate de producător și consumator. În consonanță cu aceste realități s-a recurs la examinarea, cu regularitate, a opiniei publice prin intermediul sondajelor eșantionate. După prăbușirea regimurilor comuniste, în fiecare societate post-comunistă au apărut mai multe instituții cu asemenea preocupări. Chestionarele și studiile reflectă, însă, mentalitățile și interesele cercetătorilor. De aceea am optat pentru datele și dimensiunea comparativă oferite de barometrul Noilor Democrații (BND), o cercetare multinațională ce acoperă majoritatea țărilor din centrul și estul Europei. Prima sa cercetare (1991) a inclus șapte țări: Bulgaria, Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, România și ca țară occidentală de comparație, Austria, țară centrală a regiunii timp de secole dar care, în virtutea tratatului de pace din 1955, nu face parte din sfera de influență sovietică din Estul Europei. A doua cercetare (1992) s-a extins prin adăugarea Bielorusei, a Ucrainei și a Croației, iar cercetări separate s-au desfășurat în Republica Cehă și în Republica Slovacă. Prin urmare, datele obținute din mai multe țări fac posibilă compararea răspunsurilor dintr-o țară cu cele din alte zece sisteme

Despre schimbare

imediat îmbunătățită. În mod similar, dacă șomajul este în creștere atunci indivizii pot reacționa negativ, chiar dacă ei însăși nu sunt șomeri sau nu au această perspectivă în viitorul apropiat. Pentru societățile post-comuniste, aceste evaluări sociotropice sunt relevante deoarece dilemele lor sunt deopotrivă economice și politice iar din partea noului regim se așteaptă să fie înălțărate toate tarele create de veche orfindure.

Într-o economie monetară, slujba este necesară pentru a supraviețui, cu atât mai mult cu cât regimurile totalitare nu au permis acumulări de economii sau posesia unor bunuri personale de mare valoare. De asemenea, dreptul la muncă, întărit de obligativitatea de a munci, a cărei neîndeplinire atragea sancțiuni de gradul privării de libertate (tot astfel cum indivizii care și-au desfășurat viața activă în aceeași unitate economică beneficiau de un sistem premial inclus în valorile ideologiei comuniste), au că efect imediat teama de șomaj care implică pierderea venitului necesar pentru a cumpăra ceea ce este util existenței. Perspectivă cu atât mai sumbră, în contrast cu sistemul stabilizat al economiei de piață, cu că cîștiugurile actuale din economiile de tranziție sunt mai mici. "Cîștiigați de pe urma slujbei dvs. Suficient pentru a vă cumpăra strictul necesar?" a fost întrebarea BND de referință pentru evaluarea bunăstării economice a cetățenilor din societățile post-comuniste. Din totalul persoanelor interviewate în 1991, doar 35% afirmă că slujba le permite să-și cumpere toate cele necesare iar două treimi spun că salariul este insuficient. Procentajul celor ce cîștiiga suficient de pe urma slujbei lor a crescut doar cu 4% în decursul anului următor. Diferențele dintre țări sunt semnificative, extreamele fiind Ungaria (25% respectiv 26% cetățeni satisfăcuți de cîștiugul lor) și Republica Cehă (46% respectiv 53%). Cea mai notabilă schimbare, în decursul unui an, s-a înregistrat în Slovacia, numărul cetățenilor satisfăcuți de venitul lor mărinu-se în decursul unui singur an cu 24%. Semnificativ este etalonul reprezentat de Austria, unde 72% dintre cetățeni declară că sunt satisfăcuți de cîștiugul lor, un procent dublu față de media din societățile post-comuniste. Cum reușesc să trăiască oamenii? Răspunsurile relevă existența simultană a mai multor economii. Atunci cînd venitul este insuficient, indivizii încearcă să aibă două slujbe plătite, una oficială și alta neoficială, într-o economie necivilă în care cîștiugurile nu sunt nici taxate, nici declarate. Într-o economie de piață stabilă, activitățile de acest gen sunt luate drept hobby-uri sau sunt făcute din prietenie. În societățile de tranziție, a cultiva legume - activitatea predominantă - nu reprezintă o pasiune pentru timpul liber, ci o modalitate prin care majoritatea cetățenilor încearcă să-și reducă cheltuielile. De fapt, cea mai comună strategie casnică, reprezentată de 53% din familiile interviewate prin BND (1992) este una de repliere având o direcție defensivă, pre-modernă, prin care o familie se bazează pe o economie socială neautorizată. Continuarea unei

politici ofensive de întreprinzător, reprezentă alegerea a 23% dintre familiile est-europene care combină veniturile provenite din ambele economii, cea civilă și cea necivilă. În timp ce acest set de investiții este rațional la nivel individual, el nu reprezintă o bază de refansare pentru marile întreprinderi economice. Cu toate acestea, majoritatea subiecților reușesc să supraviețuască datorită resurselor provenite din multiplicitatea economiilor. În BND II, 63% din subiecți au declarat că pot să se întrețină un timp nelimitat, 72% fiind procentajul cel mai ridicat în Cehia și 55% sau mai mult în celelalte țări, cu excepția Bulgariei.

Prin introducerea mecanismelor economiei de piață, șomajul a devenit o perspectivă reală pentru milioane de oameni, datorită necesității de a abandona o mulțime de angajați pentru creșterea productivității muncii. Schimbarea locului de muncă este un lucru normal într-o economie de piață, presupunând că oamenii sunt pregătiți pentru această posibilitate iar firmele se pot adapta astfel încât indivizii, de obicei, să găsească de lucru în domeniile pentru care sunt pregătiți. În societățile post-comuniste, șomajul este un puternic factor de stress, deși chiar în toiu transformărilor, patru cincimi dintre subiecți nu sunt personal afectați de șomaj (unii dintre ei lucrează în timpul anului sau sunt pasionați, fie se află într-o altă poziție în afara pieței de muncă). Majoritatea șomerilor est-europeni trăiesc într-un cămin în care cel puțin o altă persoană are o slujbă oficială. Caracteristic pentru societățile post-comuniste este și faptul că șomajul rămâne, mai degrabă, tranzitoriu, decât de lungă durată. Astfel dintre cei care au fost șomeri în 1991, anul viitor două treimi nu mai sunt în această situație. Reversul se situează la un nivel ridicat în condițiile exceptionale ale Croației, Ucrainei și Bielorusiei, unde insecuritatea, mai curând decât șomajul de lungă durată pare să fi fost caracteristica principală.

În proporție de 62%, respectiv 63%, indivizii supraviețuiesc fără a se împrumuta sau cheltuieli economice. În economiile de tranziție, prin urmare, rămân importante diferențele tipuri de economii ce au operat în umbra economiei centralizate. În timp ce doar o treime din familiile cîștiigă strictul necesar în urma salariului lunar, proporția celor capabili "să se descurce" ajunge să se dubleze în urma implicării în alte tipuri de economie. Cu că societatea este mai supusă stress-ului, cu atât crește importanța implicării în economiile neoficiale. În Bielorusia, Ungaria și Croația, numărul celor care "se descurcă", datorită economiilor multiple, este mai mare decât numărul celor care trăiesc din salariul lunar.

Inflația reprezintă un alt factor de stress pentru societățile post-comuniste, ea fiind anterior atribuită de ideologia comunistă, în exclusivitate, sistemul capitalist. Cînd est-europenii sunt întrebați dacă șomajul sau inflația reprezintă cel mai mare pericol pentru familiile lor, 61% aleg inflația ca fiind cea mai mare

Despre schimbare

amenințare, ceea ce înseamnă mai mult de jumătate din numărul celor ce sunt afectați de șomaj. Această observație nu este valabilă doar în țările în care șomajul nu atinge cote ridicate (de exemplu, în Ucraina 74% consideră inflația ca fiind cea mai mare problemă) ci și în țările în care șomajul de lungă durată se află în creștere, ca de exemplu în Bulgaria (55%) și în Ungaria (57% sunt afectați de inflație).

Ce înseamnă, deci, tranziția pentru individul din societățile post-comuniste? 65% dintre cei chestionați consideră, în 1992, că situația căminului lor s-a înrăutățit față de 1989. Doar 14% consideră că poziția economică a familiei s-a îmbunătățit iar restul consideră condițiile neschimbate. Studiile electorale americane au relevat, însă, că speranțele au o influență mult mai importantă decât evaluările retrospective. În societățile post-comuniste, numărul optimiștilor îl depășește pe cel al pesimistilor: 52% cred în ameliorarea condițiilor peste cinci ani, în timp ce 21% văd condițiile lor înrăutățite. Cel mai mare procent de optimiști se înregistrează în Croația: după terminarea războiului, 75% cred într-un viitor mai bun decât prezentul.

Față în față cu o asemenea realitate economică individuală, majoritatea subiecților evaluatează pozitiv economia planificată. Republica Cehă, împreună cu cele două republici ex-iugoslave, Slovenia și Croația sunt singurele țări în care mai puțin de jumătate evaluatează favorabil vechiul sistem. În 1992 s-a înregistrat chiar o creștere de 7 procente a celor ce evaluatează pozitiv trecutul. Marea majoritate a subiecților prevăd, însă, mari șanse de viitor. 71% dintre cei chestionați în 1992 dau un indice pozitiv viitorului sistem economic.

Pe acest sistem economic fragil care alimentează stress-ul cotidian, se conturează opțiunile pentru o societate civilă cu puternice aspirații democratice. Pentru a analiza această stare, un punct de pornire interesant îl reprezintă considerațiile lui R.B. Spence și L.L. Nelson, cu privire la istoria democrației în societățile post-comuniste.³ Anticomunismul din 1989 - afirmă ei - nu a presupus sentimente și scopuri democratice, ci mai degrabă înlocuirea dictaturii comuniste "păgâne" și "iudaice" cu regimuri conservatoare, autoritare și naționaliste. Două sunt motivele ce au condus la această situație, în opinia autorilor citați. În primul rînd, absența generală a tradițiilor democratice în Europa de Est, deoarece nici în perioada interbelică aici nu au existat instituții democratice de nivel general de cuprindere și cu funcționalități similare celor din America sau Occident. Al doilea motiv se grefează pe contextul și realitățile istorice specifice în care s-a format și a ființat ceea ce a fost denumit cu sintagma "țările lagărului socialist". După cum demonstrează elene Carrere-d'Encausse în amplele sale studii asupra acestei lumi, însuși Stalin a realizat de timpuriu că o identificare a comunismului cu naționalismul era

avantajoasă din punct de vedere politic, nu doar pentru a contracara propaganda externă de rusificare ci și pentru a-și permite arogarea rolului de executor testamentar al intereselor istorice ale poporului și tradițiilor naționale.⁴ O asemenea viziune politică a condus, de-a lungul anilor, la modificări esențiale în corpu ideologiei comuniste, naționalismul istoric fiind redefinit ca "patriotism socialist", sentimentele anti-sovietice ale est-europenilor fiind potolite parțial prin cooptarea naționalismului în enunțarea doctrinei numită "calea națională spre socialism". Așa se face și că în ultimele decenii, ideologia comunistă oficială nu a deviat niciodată de la premisa prin care comuniștii erau acreditați ca mandatari și realizatori obiectivelor "democratice" ale poporului, fapt evidentiat, printre altele, de păstrarea termenului de "democrație populară" pentru identificarea esenței și statutului unor țări ca Ungaria, Polonia și Bulgaria. Alte țări est-europene, ca România și Cehoslovacia care au eliminat "democrația populară" în favoarea "republicii sociale" au privit termenul "socialist" ca o "democrație" mai apropiată de perfecționare, plecind de la premisa conform căreia comunismul însuși ar fi expresia ultimă a telurilor istorice "democratice" ale poporului. Demn de reținut este faptul că, în 1989, comuniștii reformiști nu au respins cu necesitate asemenea definiție a democrației. Au admis doar comiterea unor erori în formularea și implementarea acestei politici de către cei care au interpretat marxism-leninismul într-un mod dogmatic.

Realitatea lumii post-comuniste raportată și la fenomenul politic, nu concordă, deci, cu cea din societățile cu îndelungate tradiții democratice. În acestea din urmă, oamenii petrec mai mult timp în calitate de consumatori ai politicii publice decât în calitate de votanți, activiști sau partizani politici. Comportamentul politic pentru marea majoritate a acestor cetățeni este unul ocazional. Proporția celor care participă activ în politică și a celor care adresează cereri privind opțiuni fundamentale este foarte mică. Cît privește rolul de votanți - așa cum apreciază G.A. Almond și S. Verba - este un rol minor în repertoriul activităților sociale în care individul este angajat.⁵ De asemenea, într-o democrație tradițională, masele nu au nevoie să acționeze, ele au nevoie de elite care să le reprezinte și să le anticipateze vederile. În societățile post-comuniste, interesul pentru politică - datorat în primul rînd, schimbărilor bruse intervenite în sistem - este caracteristic majorității indivizilor.

În ceea ce privește clasa politică post-comunistă - în care membrii de rangul doi și trei al fostei ierarhii predomină - are experiență comună, trăsături tipologice și mentalități aproape sinonime cu ale liderilor politici desemnați cu termenul "nomenclatura". Referindu-se la mentalitățile caracteristice ale liderilor politici actuali, S. Tănase reliefă următo-

rele "temeri" moștenite de la predecesor: echipa de a nu să răsturnează prinț-o revoltă, echipa de trecutul propriu, echipa de a fi împășitor și echipa de utopie.⁶

În mod asimetric cu practica politică din democrația tradițională, unde primele instituții reprezentative sunt partidele politice, în statele socialiste, politica de partid însemna politică în cadrul partidului comunist. Mișcările politice ce au luat ființă în deceniu nouă, cu scopul de a protesta împotriva partidului comunist și-au pierdut rațiunea de a fi și unitatea odată cu apariția noului regim. Aceste mișcări s-au prăbușit repede și spectaculos în fosta Ceho-Slovacie și în Polonia iar altele noi încă nu s-au constituit. Pentru că în statele post comuniste, identificarea cu un partid nu are conotațiile cunoscute - sondajele de opinie confirmind doar fragmentarea partidelor - cercetarea BND s-a axat pe stabilirea instituțiilor care se bucură de cea mai mare credibilitate. Întrebări care sunt instituțiile sociale în care au încredere, subiecții au declarat că instituțiile tradiționale ale autorității de stat întrunesc mai multă credibilitate. În fiecare din țările unde s-au efectuat sondajele de opinie amintite, armata este instituția care se bucură de cea mai mare încredere, un nivel înalt de credibilitate fiind atribuit și tribunalului și poliției. Dintre instituțiile non-guvernamentale, biserică se plasează, de asemenea, pe un loc final. Există, însă, foarte puțină încredere în instituțiile reprezentative. Parlamentul, instituție reprezentativă de stat, întrunește, în media stabilită pe întregul eșantion, încredere a doar 19% din subiecți iar în partidele și mișcările politice au încredere aproximativ 14% subiecți.

Pentru a testa rezistența colectivismului, a fost adresată o serie de șase întrebări ce presupunau o alegere acoperind un domeniu familiar de alternative economice. La fiecare patru persoane care cred că statul trebuie să responsabil de bunăstarea materială, trei gîndesc că această responsabilitate trebuie să fie a individului. În vreme ce 60% pun pe prim plan siguranța locului de muncă, 40% preferă un serviciu mai bine plătit deși mai riscant. Experiența colectivismului de tip comunist, i-a făcut pe cei mai mulți să fir individualiști. Numărul individualiștilor îl depășește, în medie, pe cel al colectiviștilor cu aproape 2 la 1. În Republica Cehă, 64% sunt individualiști iar în Croația 73%. Colectivității sunt mai numeroși decât individualiștii în Polonia și Bulgaria, dar în nici un a din țări, ei nu reprezintă majoritatea absolută. Polonia se distinge prin faptul că grupul cel mai mare este ambivalent, ceea ce sugerează că învățăminte catolice, conținând elemente colectiviste, amprentăză puternic mentalitatele collective.

În contextul Europei de Est este de înțeles și neîncrederea în parlament. Critic pentru democrație este dacă cetățenii doresc ca acesta să fie suspendat. 76% însă dezaproba suspendarea parlamentului și a partidelor politice, apărătorii parlamentului și ai competiției între partide fiind peste tot majoritari. Polonia

43% și Ucraina 42% au cele mai numeroase minorități care declară că ar fi de acord cu suspendarea parlamentului. Din considerente istorice criticele la adresa parlamentului și partidelor găsesc cu ușurință teren. Mulți membri ai parlamentului sunt amatori de politică. Ei au fost aleși tocmai pentru că nu au avut o experiență anterioară a politicii de partid. Alții sunt "revoluționari de profesie". Baza lor de formare a fost tradiția autoritaristă a partidului comunist. Pretutindeni, în Europa, criticii unui guvern fragil, propun ca alternativă existența unor lideri puternici. BND a întrebat dacă un lider puternic ar putea face mai mult pentru țără decât tot ce se vorbește în parlament. În 1991, în cinci din cele opt țări unde întrebarea a fost pusă - Cehia, Slovacia, Ungaria, România și Polonia - o majoritate substanțială preferă guvernarea pe bază dialogului. În trei țări, ce au o slabă sau nu au deloc tradiție parlamentară - Bulgaria, Belarus și Ucraina - o personalitate puternică a fost considerată ca fiind mai bună pentru țară. Dar și cei care optează pentru aceste personalități puternice nu sunt, în totalitate dușmani ai democrației. Criticii parlamentului pot sublinia libertatea de acțiune a liderilor, tocmai din dorința ca guvernul să lucreze mai bine. Chiar în țările unde majoritatea ar dori un lider puternic, nu există o majoritate pentru ca un lider să guerneze necontrolat de reprezentanții poporului.

Care este opinia majoritară privind regimul comunist trecut? Cu toate că regimurile comuniste nu mai există, ele rămân experiența politică dominantă a vieții oricărui adult din fostul "lagăr socialist". Doi ani după căderea comunismului, în medie 53% aprobă nouul regim. Viitorul nu poate fi cunoscut iar în societățile post-comuniste, el este nesigur. Est-europenii sunt, însă, optimiști din punct de vedere politic: 72% afirmă că regimul va fi așa cum cred ei, în viitorii cinci ani. În cadrul acestei structuri există cîteva excepții semnificative. În Belarus și Ucraina, în posida independenței formale față de Moscova, populația privește mai favorabil vechiul regim decât pe cel actual. În Ungaria, aproximativ două treimi din cei intervievați apreciază pozitiv vechiul regim, majoritatea pronunțându-se negativ față de prezent. Nemulțumirea față de prezent nu poate fi, însă, interpretată ca dorință de întoarcere în comunism, ci este o expresie a nemulțumirii față de realitatea de strictă actualitate: 72% dintre unguri aşteaptă ca regimul să fie satisfăcător în viitor.

În concluzie, regimurile pluraliste actuale, oricără de neplăcute, sunt preferate de majoritatea cetățenilor pentru perioada de tranziție. Ceea ce reconfirmsă spusele lui Winston Churchill în Camera Comunelor în 1947: "Nimeni nu pretinde că democrația este perfectă sau atotușitoare. S-a spus, într-adevăr, că democrația este cea mai proastă formă de guvernare, exceptând însă toate celelalte forme care au fost incercate din cînd în cînd."

Ce soluții și opțiuni sunt viabile pentru societățile post-comuniste pentru a depăși criza profundă din perioada de tranziție? Pentru a sublinia acuitatea întrebării, reproducem aprecierile lui Z. Brzezinski referitoare la ampolarea și profunzimea ei: "Nu se cunoaște nici un alt caz în istorie, care să fi implicat o prăbușire sociopolitică atât de masivă, precum cea petrecută în sistemul sovietic. Este o cădere completă, simultană a sistemului economic și celui politic, o cădere lipsită de cea mai slabă speranță de revenire."⁷ În acest caz Brzezinski recomandă Occidentului să reacționeze astfel încât falimentul comunismului să nu devină și falimentul democrației. "Marea transformare" propusă de Brzezinski conține trei faze, a căror durată totală variază între 10 și 30 de ani, în funcție de nivelul de dezvoltare economică, stabilitatea instituțiilor democratice și mentalitățile permanente din societățile post-comuniste. Efortul de a reduce, singure, decalajul ce le separă de Occident pare utopic dacă luăm ca termen de comparație produsul național brut pe cap de locuitor. Ca acest indicator, dacă rata de creștere PNB pe cap de locuitor ar fi în societățile post-comuniste de două ori mai mare decât în Germania, Ungaria ar avea nevoie de 46 de ani pentru a ajunge iar Polonia de 63 de ani. Cît despre celelalte țări, și mai sărăce, rezultatul calculelor nu a mai fost menționat.

În realitate, criza societăților post-comuniste este dublată de o criză am lumii occidentale, evidentă în planul mentalităților și a opțiunilor sociale. Așa cum observa E. Hankiss, timp de 40 de ani, Europa de Est și cea de Vest s-au susținut și echilibrat în evoluția a două paradigmă: "paradigma prizonierului" în Est și "paradigma misionarului" în Vest. (Conceptul de paradigmă a fost folosit în sensul unei configurații de idei și credințe, mituri și elemente de cunoaștere empirică, valori și norme care laolaltă ajută oamenii în anumite perioade și contexte istorice și sociale să experimenteze, să implementeze și să controleze propria lume, într-un anume mod - această accepție acoperind conotațiile mentalităților.)⁸

În 1989 s-a consumat interludiul dispariției paradigmelor protecțoare a prizonierului (transformată pentru o scurtă durată în "paradigma revoluționarului"). Vestul s-a grăbit, precum în mitul bunului sămăritean, să-l ajute pe sărmăni "prizonieri", deveniți bravi "revoluționari". Curînd, însă, cetățenii societăților post-comuniste au pierdut confortul de a fi prizonieri, neobligați la responsabilitatea deciziilor și nesuși stressului schimbărilor. La rîndu-le, cei din țările occidentale au pătruns într-o profundă criză spirituală, aruncaj exteriorul unei lumi manicheiste, de o simplitate care permitea asumarea unui mare ideal: datoria de a elibera Estul de sub comunism.

Aspectele menționate confirmă, în concluzie, imposibilitatea de a opera cu ipoteze și asertioni tranz-

șante în analiza raporturilor dintre realitatea societăților deschise și a celor post-comuniste. Mentalitățile permanente și opțiunile sociale ce decurg din sondajele BND evidențiază o evoluție pozitivă în sensul asumării schimbărilor de către majoritatea subiecților. Notabil rămîne faptul că mai puternică decât echipa de necunoscutul viitorului este refuzul întoarcerii în trecut. □

BIBLIOGRAFIE:

1. Dahrendorf, *Reflecții asupra revoluției în Europa*, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 69
2. R. Rose, C.W. Haerpfer, "Reacția maselor în transformările din societățile post-comuniste", în *Revista de cercetări sociale*, nr. 4/1994, p. 72-95
3. R.B. Spence, L.L. Nelson, "Prelucrarea puterii în perspectivă istorică", în *Eropa de Est și războiul rece*, Ed. Institutul European, Iași, 1996, p. 77-94
4. H. Carrère d'Encausse, *Imperiul spulberat*, Ed. Remember, București 1993
5. citat de R.B. Spence, L.L. Nelson, op. cit. p. 87
6. Stelian Tănase, "Mecanism cu repetiție", în *Sfera Politicii*, an. IV, nr. 29-30, 1995, p. 2-7
7. Z. Brzezinski, *Eropa Centrală și de Est în ciclul tranziției*, Ed. Diogene, București 1995, p. 199-200
8. I.E. Hankiss, "Paradigme europene - Est și Vest - 1945-1944", în *Sfera Politicii*, an IV, nr. 29-30, p. 20-24

LAVINIA BETEA - She graduated from the Faculty of History-Psychology, University Babeș-Bolyai, Cluj, candidate for Ph. D. in Social Psychology, at Cluj University, Deputy Editor at Terra-Sat TV stations Craiova, Turnu Severin and Reșița, associate lecturer at West University Vasile Goldiș from Arad.

Susținerea de către populație a sectorului nonprofit

DANIEL ȘAULEAN

Premise: Asocierea și cooperarea

Fenomenul asociaționist românesc a cunoscut în perioada tranzitiei o traiectorie aparte. În condițiile renașterii individualismului, sub forme noi dictate de refundamentarea democratică și economică a societății, practicile de asociere au intrat într-un nou model de evoluție. Diversificarea asocierii, prin trecerea de la stadiul informal la cel formal, este considerată în științele socio-umane un artefact al modernității și, implicit al dezvoltării sociale - într-un contrast categoric cu arhaismul manifestat în mentalitățile proprii societăților tradiționale. Sociologul Émile Durkheim așea la polii organizării sociale societatea "inferioară", respectiv societatea "superioară". Mobilul care face posibil avansul de la inferior spre superior este reprezentat de un cuplu procesual și comportamental alcătuit din *asociere și cooperare*. Prin mijlocirea acestora, indivizi unei colectivități se integrează într-o comunitate, iar această comunitate - la rîndul ei - într-o altă comunitate mai mare. Motivația asocierii rezidă în aggregarea intereselor. Nu poate exista cooperare, după cum nu poate exista specializare în cadrul acțiunii sociale, fără o prealabilă asociere a indivizilor.

Prin asociere se stabilește apartenența la o colectivitate și se motivează satisfacerea unor utilități și nevoi precise, remarcându-se prin caracterul benevol și voluntar. Prin dezvoltarea relațiilor de asociere este cel al *societății civile* - înțeleasă ca sumă de mentalități și comportamente prin care indivizi devin conștienți de drepturile și obligațiile de cetățeni, acționând într-un cadru democratic reglementat juridic. Alături de libertatea de exprimare și de votul liber, libertatea de asociere constituie predictori fundamentali ai societății civile. Se consideră că printre indicatorii modernității rata asocierii voluntare dintr-o societate ocupă o poziție importantă. La rîndul său, implicarea în fondarea și funcționarea unei asociații voluntare, în contrast cu participarea obligatorie (specifică instituțiilor și regimurilor totalitare), atestă starea de sănătate a societății civile. Se stabilește o succesiune deterministă în apariția faptelor sociale. Conform acesteia, nu societatea civilă precede fenomenul asociaționist, ci comportamentul de asociere voluntară contribuie la edificarea societății civile².

Renașterea fenomenului asociațional

Unul dintre efectele schimbării de sistem din România este diversificarea activității pe sectoare socio-economice. Apariția și expansiunea unui nou sector, similar cu sectorul nonprofit sau asociativ din

țările dezvoltate trebuie privite ca o nouă posibilitate de creștere și stimulare a participării indivizilor la viața societății. El este rezultatul voinței de democrație, prin care cetățenii participă la luarea deciziilor collective și acționează pentru satisfacerea interesului comunitar, prin identificarea, apărarea și promovarea interesului individual.

Contribuția relativ Tânărului sector nonprofit la realizarea produsului intern brut al multor economii naționale nu este tocmai neglijabilă. Pe ansamblul Uniunii Europene ponderea cheltuielilor din sectorul nonprofit a atins deja o medie de 5% din PIB.³ Fenomenul economic asociaționist contemporan este unul dintre cele mai dinamice, atât în ce privește "natalitatea" cât și "mortalitatea" organizațiilor voluntare. Aceste organizații au o slabă legătură cu statul; și constituie veriga principală în comunicarea formală dintre societatea civilă și instituțiile administrației publice. Caracterul neguvernamental al acestui tip de organizații este analizat la nivel conceptual. Definiția atributului neguvernamental în contextul organizațional are tot mai specializate acceptații teoretice și se transformă într-un util instrument de analiză științifică.⁴ Criteriile de bază în descrierea organizației neguvernamentale sunt: separația de stat și scopul misionar.

În România, din punct de vedere legal, aceste tipuri de organizații sunt reprezentate de asociații, fundații, uniuni sau federații - înființate cu precădere pe baza Legii 21 din 1924. Ele nu au scop lucrativ, ceea ce înseamnă că nu urmăresc obținerea profitului - fără a omite însă activitatea cu profil economic ca posibilitate procedurală în procesul de susținere a propriilor misiuni. Neavind scop economic, organizațiile de tipul asociațiilor se găsesc într-o accentuată stare de incertitudine provenită din limitarea resurselor. Soluțiile tehnice și strategiile aplicate până acum în domeniul obținerii de fonduri materiale sau financiare au cunoscut o amplă diversificare, cu grade tot mai accentuate de eficacitate.

Nu stă în obiectivul prezentei evaluări investigarea diferitelor strategii aplicate în obținerea de fonduri pentru sectorul nonprofit. Dependența permanentă de contribuții private sau publice duce adesea la situații indezirabile privind funcționarea organizațiilor. Lipsa de continuitate în asigurarea resurselor materiale și financiare explică majoritatea aspectelor negative din sectorul nonprofit. Posibilitatea obținerii de rezultate cu minimum de resurse este însă un aspect pozitiv, care permite intrarea în concurență cu celelalte sectoare furnizoare de bunuri și servicii - sectorul public și

sectorul afacerilor. În plus, beneficiind de abundența altor resurse esențiale în desfășurarea activității, respectiv de *materialul uman* voluntar, eficiența activităților nonprofit sporește simțitor.

Datele utilizate în întreprinderea noastră fac parte din ancheta sociologică având tema "Comportamentul asociațiv și filantropic al românilor" - prima de acest gen realizată la noi, la nivel național, cu o marjă de eroare de 2,8%. Studiul unor "fapte sociale totale" precum asocierea și filantropia oferă baza unei predicții cu grad ridicat de comprehensivitate asupra societății. Vom evalua, pe baza acestor date, potențialul de resurse pe care populația le poate furniza sectorului nonprofit. Resursele private de la populație se încadrează în două mari categorii: 1) *resurse de natură umană și simbolică* și respectiv 2) *resurse de natură materială*.

Contribuțiiile populației.

Contribuțiiile private de la populație asigură organizațiilor neguvernamentale din țările din Vest, de înințătoare a unei tradiții recunoscute în mișcarea asociaționistă, o parte importantă din resurse. Conform unor studii recente, contribuțiiile private cu caracter de donație, provenite de la cetățeni, aduc un aport de circa 10% la totalul surselor de venituri ale sectorului nonprofit.⁵ Atragerea acestor resurse implică însă costuri ridicate, suportate de organizațiile neguvernamentale colectoare. Influențate de preferințele subiecțive ale donatorilor, mărimea acestor contribuții este în directă legătură cu prosperitatea momentană dintr-o societate.

Donația dirijată către asociații reprezintă *partea de surplus din veniturile unei gospodării, care este concesionată în scopul susținerii cauzelor caritabile*. Ea se constituie într-o formă semi-instituționalizată de redistribuire a averii naționale, către cei cu venituri scăzute. *Nevoia de caritate* în societatea românească, măsurată prin sondajul de opinie realizat în luna decembrie 1996 de către Centrul de Sociologie Urbană și Regională S.A., în colaborare cu Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile București, este în momentul actual de o mare acuitate: 35% din populația adultă a țării afirmă că se află în situația de a avea nevoie de ajutor finanțiar, iar 20% ar prefera un ajutor direct în produse. Se apreciază că aceste segmente considerabile de populație se află sub limitele subzistenței, alcătuind un extins segment social vulnerabil. Caritatea, una din valorile promovate de organizațiile neguvernamentale, câștigă un plus de semnificație în perioadele de agravare a problemelor sociale.

Resurse umane și simbolice pentru sectorul nonprofit

Evaluarea *imaginii de care beneficiază organizațiile neguvernamentale* din România se dovedește utilă în aprecierea disponibilității populației pentru întrajutorarea propusă și mediată de organizațiile neguvernamentale. Imaginea pozitivă în conștiința maselor

poate fi considerată o resursă simbolică, care creează premizele pentru atragerea altor tipuri de resurse.

Conform datelor sondajului întreprins la sfîrșitul anului precedent, 29% din totalul populației de peste 18 ani crede că organizațiile neguvernamentale sunt apolitice (față de numai 4%, care le percep ca organizații politice), în timp ce 24% le percep ca grupuri de oameni care urmăresc întrajutorarea. Absența trăsăturii politice, alături de prezența carității - definesc cadrul de acțiune socială a organizațiilor din România. Primele motive de justificare a afiliierii, care prevalează la cei aproape 11% membri de organizație autodenominați din întregul populație adulte, sunt: 1. obținerea de ajutorare sau facilități materiale (22%), 2. apărarea intereselor de grup (14%), 3. nevoile speciale de comunicare (9%), 4. satisfacerea unei protecții sociale sporite (9%), la care se mai adaugă și alte motive precum altruismul (6%) sau ineficiența instituțiilor guvernamentale (5%).

Din totalul de 1.833.000 membri de organizații, calculați prin extrapolare, a zecea parte se declară *fondatori*. Aproximativ 200.000 de români au avut în ultimii 7 ani inițiativă civică sau au participat nemijlocit la înființarea unei organizații, ceea ce constituie un indiciu al activismului cetățenesc din perioada de tranziție, activism care se adaugă la spiritul antreprenorial general al populației. Considerăm predictori consistenti ai gradului de participare socială formele de manifestare a responsabilității civice. Printre aceste forme regăsim: participarea la reunii pe probleme locale, mitinguri, audiențele la primărie etc.

Spiritul de inițiativă și participarea civică, reflectate în rata de afiliere individuală voluntară, aparține o trăsătură precumpărător masculină în societatea românească. Frecvența participării la activități și celor care ocupă diferite poziții în cadrul organizațiilor și fundațiilor variază de la participarea zilnică, până la o unică participare anuală, sau chiar mai puțin. Pentru mulți locul de muncă în asociație este unul *alternativ*, o parte din ei lucrând simultan în mai multe organizații. Dintre cei care participă zilnic o proporție de 43% au funcții de conducere în cadrul organizațiilor, dar numai 19% din personalul de conducere lucrează zi de zi. De altfel, salariații își vin zilnic la serviciu într-o proporție de 50%. Rata cumulată a participării săptămânale este de 27%, asemănătoare cu rata cumulată a participării lunare și trimestriale la programele organizației. Media orară zilnică prezintă mari variații în funcție de categoriile de durată a timpului de lucru, petrecut în organizații. Mărimea ei este de 1 oră și 43 de minute raportată la totalul membrilor de organizații:

Tabelul 1: Durate de timp petrecute în organizații

Timp petrecut în organizații	Ponderi din totalul membrilor de organizații
Până la 1 oră pe zi	66%
2 - 4 ore pe zi	25%
5 - 8 ore pe zi	8%
Medie: 1 oră 43 minute	100%

Lumea asociativă în România

Potențialul antreprenorial global se arată a fi la un nivel ridicat, aproape jumătate din populație (49%) având curajul de a se lansa într-o întreprindere privată - din care 26% în mod individual, iar 23% în asociere.

Mai bine de jumătate dintre membrii de asociații au obținut acest statut în ultimii 5 ani. O proporție asemănătoare au cunoscut în prealabil organizația direct de la ceilalți membrii. Prin urmare, se poate spune că în comportamentul de afiliere asociațională funcționează principiul contaminării individuale, prin care relațiile interpersonale, de natură informală, devin prioritare.

Cea mai mare parte a afiliilor plătesc o cotizație: 64% din total contribuie periodic, cu o sumă fixă, la susținerea propriilor organizații. Dacă înem cont că, în distribuția membrilor asociații după profiluri de activitate, pe primul loc se plasează domeniul *reprezentării intereselor de afaceri și profesionale* (40%), procentul mare de plătitorii de cotizație se susține. Cotizațiile și taxele percepute de o mare parte dintre asociații constituie o sursă substanțială de venituri ale acestor organizații. În țările în care sectorul non-profit are deja o tradiție, veniturile autorealizate se află aproape la paritate cu volumul contribuțiilor publice pentru acest sector (sub formă de subvenții, granturi etc.).

Gradul de satisfacție al membrilor cu propria organizație este de 81% - comparativ cu o rată a nemulțumirii față de organizație de 14%. Aprecierea net pozitivă a activității organizației este un bun indice al calității mediului social reprezentat de rețeaua organizațiilor neguvernamentale.

Despre existența organizațiilor neguvernamentale din propriele localități au cunoștință 21% din cetățeni. Tot atâtia au certitudinea că în localitățile lor nu funcționează asemenea tipuri de organizații, în timp ce 58% nu cunosc nimic despre existența lor. Cea mai mare parte a abținerilor se datorează dezinteresului, însă acest procent denotă faptul că în materie de cunoaștere, mediatizare și promovare a noului sector rămâne un imens spațiu descoperit. Totuși, dintre cei care dețin informații despre organizațiile neguvernamentale, aproximativ patru cincimi au o părere bună și foarte bună, iar restul de o cincime - părere proastă și foarte proastă. Pentru 34% din totalul populației imaginea pozitivă a organizațiilor voluntare reprezintă o valoare de 2,74%. Estimația nu o regăsim înregistrată ca valoare economică, din cauza caracterului de gratuitate al voluntariatului. Deși invizibilă în rapoartele statistice asupra stării economiei, existența acestui tip de muncă este perceptibilă la nivelul sectorului non-profit. Destinațiile pe sectoare de activitate sunt în ordine: sectorul non-profit, urmat de sectorul public și, la mare distanță, de sectorul privat.

La o detaliere după tipuri de persoane, instituții sau organizații, se observă că beneficiarii prestațiilor voluntare sunt adesea alte persoane fizice. Per-

fapt, veniturile organizațiilor neguvernamentale de la noi sunt asigurate într-o infinită fracțiune din resurse indigene. (însa sectorului non-profit românesc din anii tranzitiei a constituit-o investiția realizată de către reprezentanții organizațiilor internaționale).

Resurse materiale pentru sectorul non-profit

Resursele materiale ale sectorului non-profit, provenite în mod tradițional de la populație, sunt voluntariatul și *donațiile* - în bani sau produse.

A. Valoarea economică a voluntariatului

Voluntariatul se definește ca un angajament, în bani sau energie, în beneficiul comunității, al mediului înconjurător sau al indivizilor din afara familiei, fără o preocupare explicită pentru câștigul financiar.⁶

Ancheta sociologică întreprinsă în luna decembrie în scopul măsurării dimensiunilor comportamentului filantropic de masă, a relevat o participare la diferite tipuri de muncă voluntară a unei proporții de 33,5% din totalul populației de peste 18 ani,

Pentru a afla potențialul de voluntariat din interiorul sectorului non-profit am procedat la o cernie a calității de membru de asociație cu calitatea de prestat de muncă voluntară. Astfel, 15% dintre voluntari provin din mediul organizațiilor neguvernamentale, iar 47% dintre membrii de asociații declară că au prestat activități cu caracter voluntar.

Numărul total al persoanelor care au prestat muncă de voluntariat în anul 1996 s-a ridicat la 5,686 milioane de voluntari. Din rațiuni comparatiste internaționale s-a procedat la o înregistrare a declarațiilor subiecților pe domenii specializate, în funcție de care se realizează și o tipologie a muncii specializate de voluntariat. Domeniile concordă cu Clasificarea Internațională a Sectorului Nonprofit, aplicată și în cercetările coordonate de către Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile. La nivelul întregii țări, în cursul anului 1996 s-a prestat un număr de 1058,5 milioane ore de voluntariat.

Pentru a calcula valoarea economică a acestui volum de muncă, necuantificat economic în statisticile oficiale, am procedat la înmulțirea cifrei de mai sus cu venitul mediu pe oră realizat pe economia națională. Așadar, acest volum de muncă a avut în anul 1996 o valoare aproximativă de 1935 miliarde lei.

Raportată la PIB din 1996, munca voluntară reprezintă o valoare de 2,74%. Estimația nu o regăsim înregistrată ca valoare economică, din cauza caracterului de gratuitate al voluntariatului. Deși invizibilă în rapoartele statistice asupra stării economiei, existența acestui tip de muncă este perceptibilă la nivelul sectorului non-profit. Destinațiile pe sectoare de activitate sunt în ordine: sectorul non-profit, urmat de sectorul public și, la mare distanță, de sectorul privat.

La o detaliere după tipuri de persoane, instituții sau organizații, se observă că beneficiarii prestațiilor voluntare sunt adesea alte persoane fizice. Per-

Lumea asociativă în România

soanele pot fi cunoscute, din imediata apropiere, sau necunoscute.

Componentele sectorului nonprofit au o pondere diferită în distribuția de preferințe a voluntariatului. Mai bine de jumătate din volumul muncii benevolă este dirijat către *instituțiile religioase*. Religia a permis una dintre primele forme de asociere din istoria socială a omenirii, furnizând o complexă motivație.⁷ În prezent, așa cum probează datele anchetei noastre, Biserica este susținută într-o consistentă contribuție în muncă nerenumerată a enoriașilor.

Credința religioasă presupune cultivarea valorilor carității, printre care se numără și munca benevolă. De cele mai multe ori obiectul de destinație al carității îl constituie însăși Biserica. Pe de altă parte, *organizațiile neguvernamentale* beneficiază de numai 17% din resursele de voluntariat îndreptate către sectorul non-profit în ansamblu - respectiv 8% din totalul volumului de voluntariat prestat anual de populație.

Voluntariatul este practicat cu diferite intensități, în funcție de categoriile de vîrstă. Din totalul de prestatori voluntari cei mai mulți se recrutează din grupa de vîrstă 18-30 de ani.

Tabel 3: Voluntari pe categorii de vîrstă

	Categoriile de vîrstă	Voluntari în cadrul categoriei
1.	18 - 30 ani	26%
2.	31 - 40 ani	23%
3.	41 - 50 ani	18%
4.	51 - 60 ani	17%
5.	peste 60 de ani	16%
	Total	100%

Prin intermediul unei noi contingene se constată că cei mai mulți voluntari au un venit mediu pe gospodărie situat între 250000 și 400000 lei - în luna noiembrie 1996. Resursele de voluntariat sunt deținute de cei situați în păturile sociale medii și sub-medii. Pe ansamblu se observă o constantă a comportamentului voluntaristic, prin păstrarea unei parități între ponderea voluntarilor adulți pe categorii de venituri și ponderea voluntarilor în funcție de aceleași categorii în totalul prestatelor de voluntariat:

Tabel 4: Distribuția voluntarilor pe categorii de venituri

	Categoriile de venituri	Pondere în totalul populației	Pondere în totalul voluntarilor
1.	sub 100000 lei	7.3%	6.8%
2.	100001 - 250000 lei	22.9%	22.6%
3.	250001 - 400000 lei	25.1%	25.4%
4.	400001 - 600000 lei	23.6%	22.6%
5.	600001 - 1000000 lei	17.1%	19.1%
6.	peste 1000000 lei	4.1%	3.5%
	Total	100%	100%

B. Dimensiuni ale donațiilor

Donațiile în bani sau produse sunt contribuții individuale ale populației, prin care se asigură suportul finanțier sau material pentru acțiunile caritabile dintr-o societate, indiferent de caracterul lor organizat sau nu. La rîndul lor, donațiile au caracter benevol, și se constituie în indici globali ai comportamentului filantropic.

În conformitate cu datele anchetei sociologice naționale realizate la sfârșitul anului 1996, 69% din totalul populației adulte au donat bani sau produse în cursul anului.

Donația a fost definită ca o *contribuție benevolă, pentru care nu se cer în schimb bururi sau servicii de întrebuințare personală*. Ea poate fi un act realizat din proprie inițiativă, sau unul prin solicitare. În societatea civilă donațiile solicitate sunt obținute în conjuncturi formale, respectiv prin campanii specializate de colectare a fondurilor pentru cauze caritabile.

Donatorii de produse reprezintă o pondere de 54%, iar donatorii de bani - 62% din totalul populației adulte. În general, cea mai mare parte donează atât bani cât și produse.

Donatorii de produse numără la nivelul țării în jur de 9.097 milioane de persoane, iar donatorii de bani 10.055 milioane de persoane. Produsele cele mai frecvent donate sunt: alimentele (43%), îmbrăcăminte (36%), cărți și jucăriile (36%), respectiv medicamentele (4%). S-a cerut subiecților o estimare în bani a valorii produselor. Prin cumularea autoestimațiile căroră a rezultată o *valoare medie pe donator* de 163165 lei pe anul 1996.

Volumul total al donațiilor în produse, calculat prin însumarea echivalențelor în lei, este pe întreg anul 1996 de 1483 miliarde lei, ceea ce, raportat la mărimea Produsului Intern Brut, reprezintă 1.04%.

Printre destinațiile de preferință ale donațiilor în produse pe primele locuri se situează: persoanele cunoscute cu 41% din totalul donațiilor, urmate de persoanele necunoscute (îndeosebi cerașorii) cu 37% și Biserica - 15%. Organizațiile neguvernamentale nu se numără printre beneficiarii de produse de la populație (sub 1% din volumul donațiilor), semn că acestea nu se orientează către satisfacerea scopurilor de intrajutorare prin intermediul produse.

Profilul donatorului de produse român include un set de trăsături definitorii. Astfel, donatorul de produse cel mai des întâlnit este femeie, aparține categoriei de vîrstă de 30-35 de ani, este căsătorit; el poate fi atât persoană cu studii elementare, cît și studii medii, afit cu statut ocupațional economic, cît și fără ocupație. În plus, caritatea constă în donație de produse este o trăsătură precumpăratoare a practicantului de religie greco-catolică (71%).

După regiunea istorică, donatorul locuiește, cu precădere în: București (64%), Crișana-Maramureș (63%) - zone cu indicatori ai dezvoltării sociale ridi-

cati -, dar și în Muntenia (61%) sau Moldova (57%) - zone cu indicatorii cei mai modești ai dezvoltării sociale. Donațiile în produse pot fi apreciate ca practici tradiționale, dind seama despre un grad limitat de modernitate socială.

Profilul donatorului de bani este prezintă similaritate cu cel de produse, cele două statute revinând de obicei uneia și aceleiasi persoane.⁸

Donațiile în bani au fost contorizate într-un mod similar cu voluntariatul. S-a cerut subiecților intervievați repartizarea sumelor donate în cursul anului trecut pe domenii de activitate.

Valoarea medie a donației în bani, pe donator, în anul 1996 este de 53220 lei. La nivel național, volumul donațiilor exclusiv bănești este de 556, 2 miliarde lei, care reprezintă 0,39% din PIB. Sectorul nonprofit este declarat destinatarul a 63% din transferurile realizate în acest mod des-instituționalizat de la populație către unele segmente ale economiei naționale. Așadar, populația a sprijinit cu o sumă de aproape 350 de miliarde lei sectorul nonprofit.

Organizațiile neguvernamentale au primit din donațiile cetățenilor numai 7%, respectiv 39 miliarde lei. Faptul se datorează percepției de masă conform căreia aceste organizații sunt fondate în scopul ajutorării populației, și nu invers - al sprijinirii lor de către cei mulți.

Orientarea organizațiilor neguvernamentale din România către finanțarea externă sau guvernamentală poate fi o cauză a firavului suport financiar venit din partea populației, dar și un efect al imposibilității de susținere prin resurse procurate exclusiv de la populație.

Deși valoarea donațiilor în bani este mult mai mică decât cea în produse, prin cumularea lor se obține un o fracțiune de 1,4% din PIB. Adăugând-o la valoarea cumulată a donațiilor și pe cea a transformării în termeni de statistică economică a muncii voluntare, rezultă - *in corpore* - o fracțiune globală de 4,17% din PIB, care reprezintă valoarea filantropiei românești din cursul anului 1996. Ca ordin de mărime ea este comparabilă cu creșterea totală a Produsului Intern Brut din același an. Chestionați asupra donației făcute în anul 1996, 42% dintre subiecți apreciază că donația este la fel sau mai mare decât cea din anul precedent. În condițiile unei abțineri de 39%, se deduce că valoarea totală a donațiilor populației din anul 1996 a crescut comparativ cu 1995.

Concluzie

Dimensiunile susținerii de către populație a sectorului nonprofit românesc sint în directă legătură cu valorile comportamentale tradiționale, dar și cu starea economică a națiunii. Prin studiul realizat de către Centrul de Sociologie Urbană și Regională în cooperare cu Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile a

fost probat potențialul ridicat al populației de susținere umană și simbolică în primul rînd, dar și de susținere materială, a activității desfășurate de organizațiile care participă la reconstruirea societății civile din România în perioada de tranziție. □

NOTE:

1. Emile Durkheim. *De la division du travail social*. Paris: Librairie Felix Alcan, Sixième édition, 1932, p.261.
2. Hedley, Rodney și Smith, Justin Davis (edit). *Volunteering & Society. Principles and Practice*. London: Bedford Square Press, 1992., p.48.
3. Salamon, Lester M. și Anheier, Helmut K. *The Emerging Sector- An overview*. Baltimore: Institute for Policy Studies, The Johns Hopkins University, 1994, p. xiii.
4. *Idem*, pp. 14-16.
5. *Ibid.*, p.59.

Definiție inspirată din literatura engleză în domeniul voluntariatului. Vezi: *Make a Difference: An outline volunteering strategy for The UK*. Published on behalf of The Volunteering Unit by Home Office Public Relations Branch, 1995 Suntem datori cu o precizare metodologică: calitatea de practicant religios în cadrul vremui cult nu coincide cu statutul de membru de organizație.

8. Diferențe se înregistrează la nivelul regiunilor istorice. Astfel, Muntenia are mult mai puțini donatori de bani (44%) decât de produse

Document

Nichita Hrușciov în România

Continuare din numărul trecut

Trebuie avut în vedere că regimul din SUA nu este atât de agresiv ca cel din Germania occidentală. În cadrul unei discuții cu el mi-a și declarat că îi e frică de Uniunea Sovietică. După război, Uniunea Sovietică s-a întărit astăzi de mult, încât constituie un mare pericol pentru Europa occidentală. Cu această ocazie mi-a spus: "RFG să rămână la noi, RDG să rămână la voi".

Germania occidentală dispune de un potențial economic și de cadre care-i permite să-și creeze propria armă nucleară, ceea ce ar constitui un pericol real chiar pentru Statele Unite.

Din acest motiv SUA a propus crearea unor "forțe nucleare multilaterale NATO", din care să facă parte și RFG, gruparea fiind sub conducerea SUA.

Până acum ne-am opus ca Germania occidentală să aibă acces - indiferent sub ce formă - la arma nucleară.

Recent am primit o telegramă de la Gromiko în care își expune considerentele în problema nerăspândirii armei nucleare, propunând ca la încheierea Tratatului privind nerăspândirea armei nucleare să nu obiectăm împotriva includerii Germaniei occidentale în "Forțele nucleare multilaterale" cu condiția ca Germania occidentală să-și ia obligația să nu-și creeze propria armă nucleară.

În același timp Gromiko prezintă următoarele considerente:

Germania occidentală dispune de potențial economic și de cadre care permit să-și fabricăarma nucleară proprie - proces pe care numai cu proteste nu-l putem împiedica. Aceasta ar însemna că numărul acestora care vor decide că arma nucleară să fie sau nu folosită, va crește. Dacă folosirea armei nucleare depinde nu de doi, ci de trei, patru sau mai mulți, nu poate duce decât la agravarea pericolului folosirii armei nucleare.

Deci în fond se pune problema alegării între două lucruri rele. Se pare că este un rău mai mic acceptarea creării "Forțelor nucleare multilaterale NATO", sub conducerea SUA, din care să facă parte și Germania occidentală (cu obligația ca Germania occidentală să nu-și producă propria armă nucleară) decât dacă Germania occidentală își va produce și va dispune de propria armă nucleară.

Poate că n-am procedat bine trimisind această scrisoare, poate că trebuie să ne înțălnim. Dacă con-

Anatomia comunismului

siderați indicat ne-am putea întîlni să discutăm această problemă.

Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a spus că "noi doar ce-am primit această scrisoare și am tradus-o. Ea n-a fost examinată de conducerea de partid. După ce se va discuta în cadrul conducerii vom da răspuns. Argumentația expusă aci ne va fi de folos în definirea poziției noastre. Noi sprijinim orice pas îndreptat spre slăbirea încordării internaționale. Ca o părere personală pot spune că mi se pare că în principiu propunerea ar putea fi acceptată".

Tov. N. S. Hrușciov a spus în continuare: Având în vedere politica noastră hotărâtă dusă în decursul a altor ani împotriva înarmării atomice a RFG este greu la început să te obișnuiești cu noua propunere.

Kuznețov cind mi-a transmis propunerile lui Gromiko mi-a dat și o notă în care se propunea că TASS să publice o declarație de protest față de participarea Germaniei occidentale la "Forțele nucleare multilaterale". L-am certat cum de nu s-a orientat. Gromiko propune una, el alta - două lucruri care se exclud reciproc. L-am întrebat cu ce parte a corpului a gîndit. Încheierea unui tratat privind nerăspindirea armelor nucleare va avea un mare ecou în sinul opiniei publice mondiale. Omenirea va răsufla încă odată ușurată. Ca importanță această acțiune va fi egală, dacă nu mai mare, decât încheierea Tratatului privind interzicerea experiențelor nucleare.

3. În legătură cu Cuba. Nu vă cer părerea, ci vă expun unele probleme cu titlu informativ.

Chinezii ne acuză că trimișind rachete în Cuba am manifestat aventurism, iar lăudându-le din Cuba, am capitulat în fața imperialismului.

Da, cind am hotărât trimiterea de rachete strategice, am știut că mergem la aventură; dar altă soluție nu era. Imperialismul nu se însăși într-o injurătură și avertisment, ci de forță. Cind Kennedy în față lumii întregi a declarat că nu va invada Cuba, am scos rachetele strategice. Cuba continuă să se dezvolte și să se întărească.

"Trebue să vă spun Nichita Sergheevici, a spus tov. Gh. Gheorghiu-Dej, că niciodată după eliberare n-am încercat sentimentul pe care l-am avut în perioada crizei din Marea Caraibilor, cind am simțit că ne aflăm la marginea prăpastiei și totul depinde de un fir de păr ca să ne prăbuşim într-o catastrofă nucleară.

Cind am aflat de hotărârea de a retrage rachetele din Cuba am răsuflat ușurat. Trebuie făcut tot ce ne stă în putință pentru a apăra pacea".

În continuare tov. Hrușciov a spus:

Castro este nervos și spune că după semnarea Tratatului privind interzicerea experiențelor nucleare,

situația Cubei s-a înrăutățit. De aceea nici n-a vrut să semneze acest Tratat.

"Dacă eram în locul lui Castro, a spus tov. Gh. Gheorghiu-Dej, semnăm printre primii acest Tratat. El avea numai de căștigat din aceasta".

Castro este un conducător tânăr, a continuat tov. Hrușciov, care se înfierbîntă foarte repede. Spune că americanii lansează contrarevolutionari în Cuba. Contrarevolutionarii sunt parașutați pentru că nu-i întărită încă situația internă din Cuba. Americanii ar lansa contrarevolutionari și la noi și la dv. dacă n-am avea o situație internă puternică. În 1918 americanii, francezii, englezii, polonezii și alții au susținut pe contrarevolutionari împotriva Puterii Sovietice.

Castro spune că autoritatea lui se va întări dacă se va semna un tratat militar între URSS și Cuba, sau Cuba va fi primită în Organizația Tratatului de la Varșovia.

Castro susține că încheierea unui tratat militar între Cuba și URSS ar constitui un avertisment serios pentru imperialiștii americanii de a nu invada Cuba.

Aderarea Cubei la Tratatul de la Varșovia, de asemenea va constitui o apărare întrucât conform Tratatului orice atac împotriva unui participant la Tratat este considerat un atac împotriva tuturor țărilor sociale.

I-am explicat lui Castro că în cazul adoptării primei soluții reacțiunea va spune că Cuba este un satelit al URSS, că și-a pierdut independența. Adoptarea celei de-a doua variante va constitui un element de încordare a relațiilor cu țările Americii Latine. În ambele cazuri revoluția cubană va pierde puterea de atracție a țărilor Americii Latine.

Ce ne dă Cuba? Șapte milioane de locuitori. Cuba este o plăcere scumpă. Cuba însă este un exemplu pentru țările Americii Latine. Cind am trimis rachetele strategice acolo, am ocupat vasele noastre comerciale cu aşa ceva, iar pentru transportul mărfurilor comerciale am fost nevoiți să închiriem vase străine, plătind cu aur. Acesta a mers tot în fondul revoluției mondiale.

Cred că știți că noi întreținem de către an armata Cubei de 120.000 oameni cu armament și echipament. Și acum sănătați sovietici în Cuba. Avem acolo rachete sol-aer și rachete de coastă. Rachete strategice nu suntem.

Gromiko a discutat cu Rusk, atrăgîndu-attenția asupra pericolului ce se creează prin parașutarea de contrarevolutionari. Rusk a spus că ei decolează fie din porumb, fie din țările Americii Latine. I s-a atrăs atenția că SUA poartă răspunderea pentru asemenea acțiuni și într-un caz și celălalt caz.

Castro este un om căruia îi place să spună că el singur hotărăște, însă uneori se priește și poate face greșeli cu efecte negative mari.

Anatomia comunismului

Înainte de a veni în URSS a dat un interviu unei ziariste americane în care a spus că problema cubană este o problemă care privește Cuba, URSS și Statele Unite. Cind a venit în URSS mă întrebă ce părere am despre interviu. I-am atrăs atenția asupra paragrafului unde vorbea de Cuba, URSS și SUA, spunându-i că nu e just. Dacă este vorba despre relații între URSS și Cuba, America nu are ce căuta, iar dacă e vorba între SUA și URSS, Cuba nu are ce căuta. A fost de acord cu mine. Nu știu cum s-a făcut dar acest paragraf n-a fost sesizat de presa capitalistă.

Problema care se pune în momentul de față în Cuba este întărirea situației interne. Într-o discuție, Castro a spus că el va rezista la nevoie.

L-am pus pe Malinovski să socotească cît ne va trebui să ștergem Cuba, pornind de la posibilitățile noastre militare și ale Cubei. Mi s-a răspuns: în trei zile. America are aceleși posibilități. L-am întrebat pe Castro dacă trei zile li ajung. Să spunem nu trei zile, ci șase, o lună.

Or, prin rezolvarea crizei, Kennedy și-a luat obligația că în timpul cît va fi președinte nu va invada Cuba. Astă inseamnă doi ani și dacă va fi reales (și eu cred că va fi reales) încă patru, deci în total 6 ani. Pe urmă vom vedea. Pînă atunci Cuba se va întări.

Cind s-a organizat mitingul la Moscova cu prilejul vizitei lui Castro, i-am dat textul cuvîntării mele pentru a face observații. După ce l-a citit mi-a comunicat că este absolut de acord. La acest miting în auzul întregii lumi am declarat că vom apăra cu toate mijloacele Cuba revoluționară.

Castro m-a invitat în Cuba de 1 ianuarie, cu ocazia împlinirii a 5 ani de la răsturnarea regimului lui Batista. I-am spus că obiceiul este ca de 1 ianuarie să se organizeze o recepție la Moscova. Castro a insistat și cred că voi face o vizită în decembrie, urmînd ca de 1 ianuarie să rămîn la Havana.

Americanii spun că vizita mea acolo le va crea greutăți. Le-am spus că aceasta este treaba noastră și ei să nu-și bage nasul în gaura care nu se cuvine. Am scris o scrisoare confidențială lui Kennedy nu prin intermediul Departamentului de Stat, ci prin alte canale. Scrisoarea nu e semnată și nici înregistrată. Cindva poate, se va găsi, dar pentru asta va trebui să se scoată cească mult. În această scrisoare i-am atrăs atenția asupra faptului că acțiunile SUA vor duce înapîră la situația din octombrie anul trecut. Kennedy mi-a răspuns pe aceeași cale că atîta timp cît va fi președinte nu va invada Cuba. Eu cred că americanii nu vor invada Cuba.

Toate acestea sunt compromisuri, concesii. Trebuie făcut totul pentru a evita războiul. A realizat un compromis înseamnă ca fiecare parte să cedeze. Cu mulți ani în urmă comuniștii, inclusiv eu, credeau că prin însăptuirea revoluției la noi se va desfășura revo-

luția mondială. Nici Lenin nu a fost lipsit de acest păcat. Dar evoluția evenimentelor a arătat că războiul nu este în mod fatal inevitabil.

Trebue să ne pregătim pentru coexistență pașnică îndelungată. Aceasta este o soluție. Există însă și o altă soluție, cea a lui Mao Tze-dun și anume că Hitler a declarat războiul nu-i nimic. În urmă lui s-au desprins din sistemul capitalist România, Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia și alte țări. O să declanșeze imperialiștii războiul? Nu-i nimic. Va pieri jumătate din omenire, dar va rămîne cealaltă jumătate care va trăi în felicire.

Poporul sovietic, partidul nostru nu doresc să construască comunismul pe ruine și să îngăse pămîntul cu corpurile lor.

Eu sunt bătrîn și nu mai apuc comunismul, dar sunt alții care vor să-l apuce.

Imperialismul nu este tigru de hîrtie. E încă puternic. Un astfel de tigru de hîrtie ca Hitler era gata, gata să cucerească Moscova.

Singura cale rezonabilă în actualele condiții este coexistența pașnică a statelor cu orînduri diserte care presupun concesii și compromisuri reciproce.

Să luăm exemplu Finlandei. Aveam o bază militară în Finlanda, iar Helsinki se afla sub țevile tunurilor noastre. Finlanda nu constituie un pericol militar pentru Uniunea Sovietică. Am lichidat baza militară sovietică de pe teritoriul Finlandei și relațiile dintre țările noastre sunt din cele mai bune. Președintele Finlandei a spus ambasadorului sovietic: "La aniversarea a 70 de ani a d-lui Hrușciov mă voi duce la Moscova, chiar și fără invitație, cu riscul că-mi veți dobosi avionul".

El vrea să facă acest gest pentru că și eu am fost la aniversarea zilei sale de naștere.

Treburile la noi merg bine. V-am povestit cum se dezvoltă agricultura, industria.

Dacă nu-ar fi conflictul cu China treburile ar merge minunat".

Tovarășul Hrușciov a spus în continuare: "V-am spus aceste lucruri nu ca să spuneți ca mine, ci să mă sfătuiesc cu dv. Dacă nu veți fi de părere cu noi nu înseamnă că nu vă vom mai considera tovarăși. În ceea ce privește împrumutul de grâu vă exprimăm încă odată mulțumiri. Vi-l vom restituî pînă la ultimul gram. Vă mulțumesc pentru ospitalitate. Într-adevăr suntem simți ca acasă".

Există o vorbă: cind gazda manifestă amabilitate, oaspețele trebuie să plece cu 5 minute mai devreme, ca amabilitatea să fie reciprocă".

Trecind pe la Turnu Severin, tovarășului Hrușciov i-său arătat resturile podului construit de Apolodor din Damasc și pe care armatele române conduse de Traian au pătruns în Dacia. Cu această ocazie

au fost evocate războaiele dacic-romane de la începutul secolului II al erei noastre, menționându-se că armatele romane au pătruns pe meleagurile acelea, supunând populația dacă. Scene din războaiele dacic-romane sunt reprezentate pe "Columna lui Traian" de la Roma.

"Atunci, a spus tov. N. S. Hrușciov (în gămă), să-i cerem socoteala lui Togliatti" și a continuat: "dacă să ar porni de la acțiunile strămoșilor noștri, ar trebui ca toate popoarele să se războiască între ele".

Tovarășul Hrușciov a întrebat cum s-a născut poporul român, a trăit pe aceste meleaguri sau a venit din altă parte.

Își explică că descoperirile arheologice, atât cele făcute în trecut și mai ales cele recente, arată că poporul român s-a format aici, pe o arie ce cuprindea aproximativ teritoriul de astăzi al României și nu a imigrat (așa cum susțineau greșit unii istorici străini) de undeva din Peninsula Balcanică.

Dovezile arheologice, toponimice și lingvistice demonstrează că poporul român s-a format din daci (elementul autohton), coloniști romani, ceea ce mai târziu au intervenit și elemente slave. Limba română, de exemplu, care s-a format pe baza limbii latine (atât în ceea ce privește fondul de cuvinte cît și gramatica) conține și cuvinte de origine slavă.

În continuare tovarășul N. S. Hrușciov își relatează momente din istoria poporului român, referitoare la înirea principatelor române și la activitatea domitorului I. Cuza. România în timpul monarhiei, activitatea partidelor aflate la putere în România burgozo-moșierească etc.

N. S. Hrușciov a întrebat dacă se mai construiește Combinatul siderurgic de la Galați și de unde vom procură minereul. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a răspuns că îl vom construi și vom folosi astăzi minereu din import cît și minereu românesc. Desfășurăm mari lucrări geologice pentru descoperirea de noi zăcăminte de minereu de fier. În Dobrogea am descoperit mari zăcăminte de minereu de fier dar prezintă anumite inconveniente din punctul de vedere al modalității de extragere. Straturi multiple de ape friatice împiedică o exploatare masivă și ieftină a acestor zăcăminte. De aceea posedarea unei tehnici adecvate care să permită exploatarea zăcămintelor în condiții normale presupune un oarecare timp și investirea unor sume importante. Am auzit că în Uniunea Sovietică s-au folosit unele metode interesante de înghețare a apei, cu ocazia lucrărilor efectuate la construirea metroului din Leningrad. Am putea să preluăm experiența URSS în acestă privință.

Tov. N. S. Hrușciov a spus că într-adevăr în URSS s-a folosit metoda de înghețare a apei dar numai la săparea unor puțuri. Si în Uniunea Sovietică se efectuează cercetări geologice de mari proporții pentru

descoperirea de noi zăcăminte. În Siberia au fost descoperite mari zăcăminte minerale cu un procent mare de cupru. La Kerei am descoperit zăcăminte de fier dar care conțin un oarecare procent de arseniu ceea ce limitează posibilitățile de folosire a metalului obținut din acest minereu. Lucrăm acum în direcția înălțării arseniului din minereu. Dacă vom reuși v-am putea vinde și dy, din acest minereu.

"Înainte de cel de-al doilea război mondial, a spus tov. Hrușciov, mergeam în mașină pe lîngă frontieră cu România. Deodată s-a oprit motorul și pînă cînd șoferul l-a reparat ne-am mai plimbat. Grănicerii români au tras cîteva focuri în aer, probabil pentru a ne avertiza. După aceasta ne-am urcat în mașină și am plecat".

Adresindu-se membrilor Biroului Politic căre-l însoțea, tov. Hrușciov a spus: "Vă invit la o vînătoare de răte fie la Zavidova lîngă Moscova, fie în Delta Volgii. Delta Volgii este un paradis.

Totodată vă rugă să ne trimiteți o echipă de specialiști care ar putea să ne recomande un loc unde am putea crește urși. Eu cred că locul cel mai potrivit ar fi în Caucazul de Nord. Aici am putea să aducem urși din Siberia".

Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a propus să se facă o asemenea rezervație în Carpații Răsăriteni din Ucraina subcarpatică unde ar fi condiții foarte bune pentru asta, dar tov. Hrușciov a insistat că el crede totuși că locul cel mai potrivit pentru asta Caucazul de Nord.

16.XII.1963
MC. SE.
GE. 150 ex.

Un discurs funebru la căpătîiul realismului socialist

AUGUSTIN IOAN

Este discursul lui Nichita Hrușciov din 7 Decembrie 1954 la "Conferința unională a constructorilor, arhitecților și muncitorilor în industria materialelor de construcții, în industria construcțiilor de mașini pentru construcții, în proiectare și cercetare" un manifest ignorat al arhitecturii moderne?

Obiective

Discursul lui Nikita Hrușciov din 1956 la congresul PCUS este îndeobște cunoscut drept începutul procesului de destalinizare în URSS și în majoritatea țărilor-satelit ale acesteia. Textul următor poate fi însă redescoperit în sfîrșit drept primul atac efectiv împotriva stalinismului, de la cel mai înalt nivel al conducerii sovietice. În comparație cu discursul din 1956, avem de-a face deocamdată cu un "manifest blind", spre a parafraza o vorbă a lui Robert Venturi. De asemenea, trebuie precizat că este un atac oblic. Propriu zis, în cauză nu este pusă ideologia care a generat realismul socialist, nici rolul disfuncțional al personalităților de prim rang ale puterii - Stalin însuși, Lunacearski, Șciusev, Jdanov - în configurația respectivelor "metode". În vizorul nou lui lider s-au aflat mai degrabă punctul de vedere oficial de pînă atunci asupra arhitecturii, politicile staliniste în domeniul construcțiilor și urbanismului, estetica obiectelor și strategiile lor de edificare, precum și persoanele-cheie ale establishment -ului arhitectural.

Cu toate acestea, trebuie spus că sunt de găsit elemente apartinând vădit, sau gravitînd în aura retorică moderniste. a) Discursul a proclamat nevoie imperioasă de a industrializa tehniciile de construcție, accentuind asupra standardizării și tipizării, asupra prefabricării și a producției de masă a elementelor structurale. Ca o consecință nemijlocită a schimbării tehnologiilor și a producției industriale, liderul sovietic accentuează asupra schimbării modului în care arhitectura va trebui proiectată. Arhitectura devine secundă în raport cu edificarea, o consecință a acesteia. Chiar această inversare a ierarhiilor - semnalată încă din titlu - semnalizează o respingere a situației de dinainte de 1953 în domeniul edificării. b) Hrușciov a criticat monumentalismul edificiilor staliniste. Tintele principale au fost atât caracterul de unicat al acestor edificii, cît și alura lor de edificii sacre. În locul acestora, accentul discursului cade aproape

pe exclusiv pe programele sociale, în special asupra locuințelor colective, de masă. Singurul criteriu de judecată al acestor ansambluri rezidențiale urma să fie costul metrului pătrat de construcție, în detrimentul celui anterior - cantitatea de decorații care atîrna de fațade. c) Chiar dacă nu a propus în chip explicit constructivismul ca pe o ideologie și o estetică renăscută din cenușa martirului său stalinist, Hrușciov l-a identificat cu o "țintă falsă": lupta împotriva avangardismului îi părea liderului sovietic mai degrabă o perdea de camuflaj dinaintea slabei calități a arhitecturii staliniste. d) în fine, ca o consecință a punctelor anterioare, prin critica acidă adresată Academiei de Arhitectură, lui Mordvinov, capul acesteia și, de asemenea, arhitectului-șef al Moscovei, Hrușciov ataca violent structurile instituționale lăsate în urmă de stalinism și pe reprezentării acesteia.

În chip vădit, discursul a fost gîndit ca un atac la adresa arhitecturii celei "vechi", din timpul perioadei Stalin. Aceasta avea să fie umilită și indirect, prin critica adusă instituțiilor sale, odinioară un cuib al nomenclaturii artistice. Să ne amintim că în filmele epocii staliniste, cînd trebuiau prezentate medii privilegiate și standarde de viață elevate ale epocii, arhitectii și casele lor erau acolo. Uniunea avea o "dașă" în afara Moscovei, la Suchanov. Academia folosea un vechi palat și pînă și Frank Lloyd Wright¹, pe atunci membru al delegației americane la Congresul Uniunii Arhitecților din 1937, fusese surprins și delectat de standardele de lux de care se bucurau arhitecții. Conferința nu era însă una a Uniunii Arhitecților, nici a Academiei de Arhitectură. Consecințe ale decretului din 23 aprilie 1932, deși prezente la conferință, ambele aveau să afle

Industrializare - Prefabricare - Casa tipizată/serial

Prioritatea aveau să o defînă industriile legate de edificare, de care arhitecții vor urma să depindă de aci înapoi: ei erau o parte mărună, în nici un caz cea mai importantă, al colosului industriei materialelor, mașinilor și tehniciilor de edificare în sine. Titlul discursului însuși nu amintea arhitectura în chip explicit ("asupra introducerii pe scară largă a metodelor industriale, a îmbunătățirii calității și reducerii costului construcțiilor"). Doar breasla era menționată, dar după aceea a constructorilor. Mai mult încă, arhitectura este

Anatomia comunismului

arareori numită în prima parte a discursului, cea care de fapt schizează viguros direcțiile politicii viitoare în construcții.

După o introducere care clama întărirea industriei grele în dezvoltarea Uniunii Sovietice, Hrușciov va elabora această idee în construcții, spunând că industria grea înseamnă: a) mai mult ciment și, deci, mai mult beton armat; b) industrializarea pe scară largă a construcțiilor; și c) beton prefabricat și nu monolit². și d) în nici un caz cărămizi. Pentru Hrușciov, "mai progresist" (sic!) însemna "a industrializa metodele de construcție", ceea ce presupunea ca o întreagă industrie să se dezvolte în jurul conceptului de progres:

"Prin decretul CC al PCUS și al Consiliului de Miniștri al URSS, s-a prevăzut ca în următorii trei ani vor fi construite 402 noi fabrici și 200 de platforme pentru producerea elementelor prefabricate și a pieselor din beton armat. În acești trei ani, producția elementelor de prefabricate din beton armat va crește de trei ori; în legătură cu aceasta, producția de ciment va crește mai mult de o dată și jumătate(...)"

În domeniul prefabricării, părea dificil pentru liderul sovietic să aleagă dintre sistemele existente - cu structură prefabricată și panouri, sau doar panouri mari - încât el părea gata să îngăduie existența și competiția lor, amîndin astfel opțiunea oficială pentru unul din ele: "(...) mi se pare că pentru moment nu trebuie dat un anume verdict (...) Trebuie să oferim ambelor sisteme șansa să se dezvolte". Mai mult încă, orice putea fi prefabricat trebuia produs ca atare: nu numai ziduri și elemente de construcție, ci și poduri, conducte, practic orice putea înlocui lemnul, cărămizile și metalul: "Orice poate fi înlocuit în construcții cu betonul sau betonul armat, trebuie înlocuit". Motivul aparent? Există, pare-se, o criză de lemn în URSS la acea dată. Pe de altă parte, metalul fusese folosit inadecvat și "injust". Dacă aceste motive laterale pot fi acceptate, cu siguranță însă cărămizile erau condamnate datorită caracterului lor "retrograd": erau asociate cu o înapoiere a industriei construcțiilor, cu munca manuală (i.e. cu ineficiența dinaintea epocii moderne, a mașinilor). Aparent, pledoaria lui Hrușciov pare încă o dată irigață de fascinația primară a sovieticilor față de fordism și taylorism, după ce Lenin rîvnise odată la altoarea acestora pe justeza ideologică a bolșevismului.

Înapoierea este un cuvînt cheie al discursului, pentru că lupta împotriva înapoierii este informată de dorul de progres societal și economic (i.e. industrial). Trebuie de îndată observat că abordarea este manicheistă: eficiența și progresul au substanță morală, asemenea felului în care realismul socialist citise istoria. Cimentul - cu deosebire betonul armat - și prefabricarea erau "bune", în vreme ce cărămizile și betonul monolit, respectiv munca manuală, erau "rele". Discursul înglobează un tip de retorică mai socializantă la adresa arhitecturii decit era prevăzută în agenda rea-

lismului socialist. Desigur, aceasta din urmă era la rîndul său eminentă populistă. Hrușciov scurtează insă logica distorsionată a "dreptului poporului sovietic la coloane" postulat cîndva de Lunacearski. De data aceasta, el are soluții mai firești: URSS nu (mai) avea de fapt nevoie de monumente, ci de proiecte sociale "umile", "funcționale": spitale, creșe, școli. Spre deosebire de arhitecții stalinisti, care pierduseră contactul cu realitatea, Hrușciov are argumente tipice de activist, luate "din viață", spre a-și sprijini afirmațiile. Bunăoară, în orașul industrial Vatutenki (regiunea Moscova), grădinița fusese prost proiectată din perspectivă funcțional(ist). Ea era supra-dimensionată (91,9 mp/copil în loc de 24 mp/copil, cît statuau normele în vigoare atunci) și erau "încărcate cu ornamente din stucatură". Era un "palat", proclama ironic speaker-ul, care costase de trei ori cît ar fi fost costul "normal" al unei astfel de investiții. și, cu toate acestea, autorului proiectului i-a fost decernat premiul însfi. Pentru ce? Pentru risipirea fondurilor."

Industria devansa dramatic arhitectura: uneori, proiectarea unui edificiu dura doi ani și mai mult, observă mustrător liderul bolșevic. Dacă arhitecții însăși nu realizau cît de începi sunt, industria, semnul progresului inexorabil, îi va accelera ea însăși. Ce însemna însă, drept consecință a logicii interne a discursului, progres în proiectare? - proiecte tip; Cu cît mai simple, cu atât mai bine. Cu cît mai puține, cu atât mai bine: "De ce sunt folosite 38 de proiecte tip? Este aceasta *rațional* (sublinierea mea, A.I.)? (...) Trebuie alese un număr limitat de proiecte tip pentru locuințe, școli, spitale, grădinițe, magazine, ca și pentru alte clădiri și construcții; trebuie construit în masă potrivit acestor proiecte pentru, să spunem, cinci ani. După această perioadă să se discute și, dacă nu vor fi alte proiecte mai bune, durata de folosință a acestora să fie extinsă pentru încă cinci ani.

Ce este rău în această propunere, tovarăși?"

În logica duală a lui Hrușciov nu există loc pentru finisaje și decorații elaborate ("exagerate" ar fi termenul cuvenit aici, potrivit discursului). Arhitecții care proiectau edificii unicat deveniseră deodată "un obstacol împotriva industrializării construcțiilor". Ei erau reacționarii cărora nu le plăcea să se construiască "bine și repede", credea secretarul general al PCUS. El fusese obișnuit să ridică cîte un monument (termen prin care Hrușciov înțelegea "o clădire ridicată potrivit unui proiect personal"). Foarte probabil că datoră această eroare educației primite în școală de arhitectură, devenită după 1932 practic un bastion beaux-arts-ist al realismului socialist.

Dacă arhitecții doreau "să meargă în pas cu viață", ei trebuiau să învețe nu doar să proiecteze forme, ci și despre materiale, tehnici de construcție și, mai ales, despre economie. Tradițiile beaux-arts-iste ale școlii staliniste de arhitectură erau astfel atacate

Anatomia comunismului

frontal. În schimb, Hrușciov evocă modelul politehnic de predare a arhitecturii (mai apropiat de Bauhaus, dar pilotat ideologic, se înțelege, de către partid). Prin decorarea arhitecturii lor, beaux-arts-istii afîrnau de clădiri decorații lipsite de gust și - un nou argument modern - inutile. Erau arhitecți de față. Edificiile lor erau dificil de construit, scumpe, consumatoare de bani și resurse. În locul lor, Hrușciov proclamă criteriul "prefului de metru" părat de construcție" drept singurul realist și care era în stare să subsumeze inclusiv dimensiunea estetică a "puritanismului" arhitecturii sale sociale.

"Ornamentul este incorect politic".

Agenda modernă

"Ornamentul este o crimă" spusește cu mult timp în urmă Loos, Hrușciov nu doar că este de acord cu ceea ce a devenit în timp un slogan al modernismului arhitectural, dar îi adaugă alte conotații. Decorativismul era expresia malignă a unui program de construcții aberant (i.e. "irational"), care privilegiașe turnurile către care "putem privi, dar în care nu putem locui sau lucră". Argumentele anti-staliniste urmează apoi de pe poziții tipic moderne. De ce avea nevoie Moscova de asemenea turnuri, care, în afară de prețul lor, mai și arătau ca niște biserici? Ele oferea o expresie exterioară inadecvată funcției cărora le erau destinate: "Nu se poate transforma o casă contemporană, prin mijloace formale, într-un soi de biserică sau de muzeu. Aceasta nu aduce nici un confort suplimentar locuitorului, ci complică utilizarea clădirii și îi scumpescă costurile."

Spre deosebire de Loos însă, Hrușciov își permitea să fie nu numai caustic la adresa "decoratorilor", ci și efectiv în punerea în practică a judecăților sale de gust. Acestea sunt "perversiuni în arhitectură" și oricine nu înțelegea (i.e. nu era de acord cu) noile directive trebuia să fie înlocuit.

Așa se întâmplă cu un tovarăș Zaharov, fost director al unui institut de proiectări. Vina sa, în afară de apartenență la nomenclatura stalinistă în arhitectură? - proiectase un bloc de locuințe: un turn cu statui palladiane la vîrf, avînd "o cameră de locuit cu cinci pereți, cu o fereastră de colț, inconfortabilă, lăsînd la o parte că locuitorii aveau de privit toată viață lor spatele statuielor".

Dar Zaharov nu era singur. Zaharov fusese poate inspirat de teoriile anterioare privind o abordare monumentală a siluetei orașelor sovietice, precum și de hotărîrile de partid și de stat care începuseră programul de turnuri în Moscova (1 februarie 1949). Zaharov este țapul îspășitor, iar atacul vizează întregul eșafodaj esteticopolitic care l-a făcut posibil. Nu mai puțin vinovată era Academia de Arhitectură, al cărei președinte "s-a schimbat după război. Nu mai este același tovarăș Mordvinov". Lui A.G. Mordvinov, deja "atins" în discurs, îi este citat de către Hrușciov un ar-

ticol *Arhitectura SSSR* 1/1945 (nota bene: cu nouă ani înaintea discursului lui Hrușciov!). Metoda citării abuzive este una manipulatorie. În fond, din epoca respectivă s-ar fi putut găsi citate încă mai incriminante chiar din "creația" speaker-ului însuși. La fel se petrece și cu profesorul A.V. Bunin. Amîndoi fuseseră partizanii unor elemente urbane înalte, fără scopuri imediate: "portice, holuri monumentale, turnuri". Centrele orașelor, credea Bunin, trebuiau să excludea prefabricarea. Dimpotrivă, ele ar fi trebuit proiectate individual și monumental, cu siluete verticale majore. Nu mai încapă îndoială că arhitecții proiectanți sacrificau confortul și costurile, devreme ce, pare a sugera Hrușciov, de la vîrf veneau asemenea exemple de greșită înțelegere a fondului problemelor arhitecturii.

"Dead Style Walking"?

Dar a fost cu adevărat o neînțelegere, sau, mai degrabă, sub standardul anti-constructivismului, arhitecții stalinisti își justificau doar "tendințele greșite"? Din acest punct, Hrușciov intră în cea mai surprinzătoare și radical secvență a discursului său. Avea de demolat deopotrivă establishment-ul stalinist și ideologia sa estetică.

Cu primul inamic putea rezolva facil lucrurile. Noii lideri își promovează oamenii proprii, iar oligarhia stalinistă orfană știa din propria sa experiență acest lucru. În plus, ea se așa în culpă, iar secretarul general va folosi un "cal troian" pentru a demola structurile existente fără a compromite sistemul. Numele său era tovarășul Grădov. Acesta, pare-se, îl criticase pe tovarășul Mordvinov (întruchiparea establishment-ului însuși), folosind argumente similare cu cele promovate chiar de liderul sovietic pe 7 decembrie 1954. Dar Mordvinov ar fi încercat să îl împiedice a lua cuvîntul la conferință. Aceasta dovedea înăcă o dată, dacă mai era nevoie, că "în Academia de arhitectură nu sunt niște condiții necesare pentru un schimb liber de opinii privind munca arhitecturală, nici critică." Nu era exclusiv vina lui Mordvinov. O împărțea cu Comitetul de stat pentru construcții, care ar fi trebuit să supervizeze munca academiei și "să promoveze activitatea de standardizare, sistematizare și construcție a orașului". Se înțelege din discurs că Hrușciov reproșează și acestui înalt organism de stat că nu își făcuse de fapt datoria.

Cit despre metoda realist-socialistă, liderul comunist trebuia să fie mai subtil decît schimbarea prin decret a limbajului estetic oficial. El a preferat atunci să adopte o tactică de învăluire: dușmanul dușmanului său să devină brusc - dacă nu prieten, cu siguranță - aliat. Care era dușmanul cel mai înverșunat al realismului socialist? Avangarda, cu constructivismul drept echivalent în arhitectură. Elita avangardistă fuse-

se înlocuită din posturile de conducere a arhitecturii încă de către Lenin. Clasiciști precum Joltovsky, Sciusev³, și Ivan Fomin pilotau replierea arhitecturii sovietice pe exemple de prestigiu din trecutul "progresist" al umanității. Constructivismul devenise "formalist" - pentru că dorea să inventeze forme noi, lipsite de conținut "revoluționar" și "cosmopolit", pentru că fusese salutat cu entuziasm de avangarda europeană "burgheză", ceea ce pusese sub semnul întrebării caracterul său revoluționar încă de la expoziția de la Paris din 1925.

Cum să surpi mai bine realismul socialist aşadar, decât pretinzând că era mai importantă pentru promotorii săi lupta împotriva constructivismului, decât proiectarea unei adevărate arhitecturi sovietice? "Desigur", trebuie luptat împotriva constructivismului, concedea Hrușciov, care nu era pregătit - nu va fi niciodată - să împingă la ultimele consecințe lupta împotriva stalinismului. Dar lupta trebuia dusă folosind " mijloace raționale ". Am mai subliniat cuvîntul "rațional", astăzi de drag modernitatea. Ce vrea să însemne acest termen cheie al discursului pe care îl interpretăm?

Dacă îndărătul formalismului se ascundea constructivismul, atunci probabil că arhitecții stalinisti însăși erau adevărații constructivisti. Paradoxul "confundării cu inamicul" decurgea dintr-o suță de observații empirice. Acești arhitecți "alunecau către pasiunea estetică" pentru o formă desprinsă de conținutul său. Iată un argument prin excelență drag lui Sullivan (" forma urmează funcției "). Acești arhitecți păreau să nu vadă în lupta lor oarbă că, probabil, fuseseră și părți bune, recuperabile, ale constructivismului. "Stilul-cutie, trist și gri", cum îl numea Marea Enciclopedie Sovietică⁴, ar fi produs totuși edificii mult mai ieftine decât colonadele și turnurile staliniste. Apoi distribuția interioară a acestor clădiri, modul în care ele puteau fi întrebuințate, erau mai "raționale", așa cum se subliniază frecvent în discurs, decât decorarea stridentă și inutilă a fațadelor. Era evidentă din partea arhitecților atitudinea mai degrabă neglijentă față de "nevoile arătoare ale poporului" decât eficientă în combaterea constructivismului vrășmaș.

Hrușciov a continuat să își stupefieze și mai mult publicul, punctând cîteva principii dragi modernismului. a) în primul rînd, o declarație de principii: "Noi nu suntem împotriva frumuseții, ci împotriva lucrurilor inutile", apoi, derivat din acest slogan, urmează că b) fațadele trebuie să fie frumoase nu datorită decorării lor, ci mulțumită "proporțiilor măiestrite ale întregii clădiri, unei bune proporții a ferestrelor și a ușilor (...), folosirii adevărate a finisajelor". c) în fine, în probabil cea mai limpede parafrază a mantrei moderniște, Hrușciov cere ca fațadele să fie frumoase prin

"sublinierea veridică a bucătilor de perete și a elementelor în blocurile din panouri mari". □

(Continuare în numărul următor)

NOTE:

1. A se vedea textul lui F.L.Wright "Arhitectură și viajă în URSS" în *Simetria*, Totalitarism, primăvara 1995. Textul a apărut inițial în *Architectural Record*, oct. 1937.
2. "Nu vom da numele și nu-i vom acuza pe cei care au condus constructorii spre folosirea betonului monolit. Cred că acei tovarăși au înțeles că se aflau pe un drum greșit. Astăzi este limpede oricui că trebuie să urmăram calea mai progresistă (care este) calea folosirii elementelor și a pieselor prefabricate" (s.n.)
3. "Una dintre contradicțiile fundamentale ale operei lui Sciusev a fost aceea: dintre concepțiile sale progresiste - refuzul clasicismului și folosirea formelor naționale - și conținutul reacționar al acelor clădiri, adesea servind biserică anti-populară țaristă (...) Numai după Mareea Revoluție Socialistă din Octombrie Sciusev s-a ridicat la înălțimea propriilor posibilități, opera să cîștigind un conținut social și ideologic adevărat, plasîndu-l astfel pe Sciusev printre cei primii și cei mai importanți maestri ai arhitecturii sovietice." "Alexei Victorovici Sciusev - Marele maestru al arhitecturii sovietice" în *Arhitectura* 2/1953. A se observa modul în care teza lui Stalin privind dihotomia dintre formă și conținut este folosită în a face separarea între bisericile lui Sciusev dinainte de 1917 și opera sa post-revoluționară.
4. Editată în rusă în 1953, vol. 22, pag. 437, citată în text de însuși Hrușciov, spre a dovedi irelevanța modului în care propaganda stalinistă definea constructivismul.

AUGUSTIN IOAN - He graduated from the Institute of Architecture, Bucharest.

Currently, he is Teaching Assistant at the Design Chair of the Institute of Architecture, Bucharest.

NATO și relația franco-română

VALENTIN STAN

"Marile idei nu sunt caritabile". Henry de Montherlant

Sprijinul francez pentru România

Asistăm, în ultima vreme, la intensificarea demersurilor românești pentru obținerea sprijinului occidental în vederea integrării euro-atlantice a țării. Contactele avute de președintele Emil Constantinescu în cîteva capitale europene, în luna februarie 1997, indică nivelul înalt la care se derulează acest proces în prezent. Șeful statului român a primit din nou asigurările președintelui Jacques Chirac că Franța va sprijini nominalizarea României pentru primul grup de state cu care va începe extinderea NATO.¹ De altfel, există o adevărată euforie în cercurile politice românești cu privire la sprijinul pe care îl acordă Franța integrării noastre euro-atlantice. În contextul sumbru al unor semnale din ce în ce mai clare cu privire la lipsa sanselor reale ale României de a fi inclusă în primul val al extinderii NATO, semnale transmise de presa occidentală, dar și de unele oficialități din Vest, care exclude sistematic România din calculele lărgirii NATO, miza pusă de români pe sprijinul francez a devenit un fel de pariu cu istoria.

În ciuda afirmațiilor responsabililor politici români, în conformitate cu care nu există luări de poziție ale oficialităților occidentale cu privire la sansele modeste ale României de a ajunge în NATO, aceste poziții au fost o constantă a vieții politice internaționale încă din 1993, reliefind clar opțiunea Vestului numai pentru grupul de la Vișegrad. Iată doar câteva din aceste luări de poziție: precizările ministrului apărării din Germania, Volker Ruhe, făcute în fața Adunării Atlanticului de Nord, la 21 mai 1993; declarațiile fostului secretar al apărării din SUA, Lés Aspin, din 5 iunie 1993; Rezoluția 255/1994 a Adunării Atlanticului de Nord care citează "Actul de participare la NATO" aprobat de Congresul SUA în 1994; programul majorității republicane din Camera Reprezentanților a Congresului SUA, "Contract cu America"; acțiile H.R. 7, votat de Camera Reprezentanților a Congresului SUA în februarie 1995 și S. 602, votat de Senatul Congresului SUA în iulie 1995; Raportul cu privire la lărgirea Alianței Nord Atlantice prezentat de Karsten Voigt în cadrul Adunării Atlanticului de Nord în mai 1995; declarațiile premierului britanic John Major în timpul vizitei sale la Praga, în primăvara lui 1996; declarațiile deosebit de transante ale ministrului danez al apărării, din iulie 1996; poziția fermă de a

excluza nominal România din grupul celor selecționați pentru prima extindere a NATO, exprimată de ministru norvegian al apărării,² în februarie 1997. Motivația pentru o asemenea situație trebuie căutată în modul în care guvernările țării au știut să joace cartea sanselor apropierii de NATO, după 1990, și nu în atitudinea ostilă a Vestului față de România.

Dar este poziția Franței o rază de speranță în acest context nefavorabil? Poate fi Franța motorul relansării sanselor românești pentru aderarea la NATO? Sigur, Franța este o mare putere europeană și un mare prieten al României. Relația cu Franța va fi întotdeauna una din prioritățile de înimă ale tuturor românilor. Totuși, poate Franța să ofere acel sprijin de care are atâtă nevoie România astăzi? Este politica internațională a Franței în concordanță cu declarațiile deosebit de cîlduroase ale liderilor ei cu privire la sprijinul pentru România? Acestea sunt întrebările la care conducețorii politici actuali ai României ar trebui să răspundă, înainte de a miza radical și în primul rînd pe sprijinul Franței.

Franța și politica europeană

Agenția Reuter comenta recent că sprijinul declarat al Franței pentru integrarea României în NATO nu trebuie luat "prea literal". Cînd surse diplomatice occidentale Reuter arăta că sprijinul francez pentru România trebuie înțeles în contextul diferențului ce opune Franța Statelor Unite, în spinoasa problemă a "europenizării" NATO. Sprijinul pentru România, ca și unele concesii majore pe care Franța le face Rusiei, s-ar integra în intențiile Franței de a nu lăsa inițiativa lărgirii NATO în exclusivitate SUA. Așadar, conchide Reuter, atitudinea Franței față de România este doar "un fel de a arăta românilor că sunt buni prieteni".³

Evident, este departe de noi intenția de a assimila integral, fără o preluare critică, aprecierile unei agenții de presă, chiar dacă are prestigiul celei menționate. Dar ceea ce putem face este să verificăm concluziile ei prin analiza documentelor de politică externă franceză ca și prin studiile unor reputați experți occidentali.

Allain Juppé, fostul ministru de externe al Franței, actualul șef al guvernului de la Paris, a arătat la 30 ianuarie 1995, într-un discurs pronunțat cu ocazia celei de a 20-a aniversări a Centrului de Analiză și Previziune al Ministerului Afacerilor Externe francez,

modul în care Franța înțelege extinderea NATO: "Parteneriatul pe care îl propunem Rusiei este în același timp european și mondial. Aceasta este spiritul în care abordezi problema lărgirii NATO. Această dezbatere nu trebuie nici escamotată nici dramatizată, dar ea ar avea de căutat dacă ar fi reașezată în procesul mai larg al integrării europene. Uniunea Europeană care a încheiat anul trecut cu Rusia, în Corfu, un important acord de parteneriat, nu înțelege deloc să constituie pe continent blocuri antagoniste, să deplaseze frontiere, cum spune Boris Eljin, dar ea, cu atât mai mult, nu înțelege să renunțe la perspectiva unei apărări comune pentru membrii săi actuali, ca și pentru o Uniune lărgită".

Apărarea europeană nu se va construi în afara Alianței Atlantice. Extinderea Uniunii Europene, extinderea Uniunii Europei Occidentale care trebuie să fie consecința extinderii UE, pentru țările care o vor solicita, vor antrena mai devreme sau mai târziu o lărgire a Alianței Atlantice".⁴

Două elemente esențiale sunt de reținut din expunerea lui Juppé: 1) relația privilegiată a Parisului cu Moscova; 2) poziția Franței în conformitate cu care extinderea Uniunii Europene este cea care va antrena extinderea NATO și nu invers. Primul element se reflectă și în recentele propuneri franceze de asociere a Rusiei la discutarea lărgirii NATO printr-un sommet la Paris al celor 5 Mari (SUA, Rusia, Franța, Germania, Marea Britanie), propunerii primite foarte rece la Washington. Al doilea element reflectă dorința firească a Franței de a pune accentul pe lărgirea UE, unde Franța are un cuvînt hotărîtor în selectarea candidaților și nu pe lărgirea NATO, unde Franța, prin absența sa din structura militară integrată a Alianței, ca și prin rolul hotărîtor al SUA, are o pondere mult mai limitată.

Experti americanii cunosc foarte bine această poziție a Franței de a nu area lărgirea NATO, înaintea unei lărgiri a Uniunii Europene, pentru a nu spori influența americană în Europa: "Guvernul francez nu a fost entuziasmat (de lărgirea NATO-n.n.), preferind apărunt ca relația noilor democrații cu UE și cu Uniunea Europei Occidentale să aibă precedent politic față de lărgirea NATO".⁵ Experti germani confirmă și ei că Franța consideră că discuția referitoare la arhitectura de securitate europeană trebuie să aibă loc, mai întîi, în cadrul Politicii Externe și de Securitate Comune a UE: "Acesta este motivul pentru care Franța favorizează mai degrabă lărgirea spre Est a UE decât a NATO".⁶ Pentru francezi, SUA nu sunt o putere europeană, fără ca această evaluare să conțină sentimente anti-americane, Franța aprobind prezența militară americană în Europa. Ceea ce îngrijorează Franța este situația în care întreaga structură de securitate europeană s-ar baza pe SUA, iar America ar hotărî deodată, ceea ce nu este exclus, să se retragă din Europa, fără ca Europa să aibă o structură de securitate proprie viabilă.⁷

Aceste considerații sunt confirmate de modul în care oficialii francezi și-au declarat sprijinul pentru

intrarea României în primul val în NATO. Bernard Boyer, ambasadorul Franței la București, a declarat înca din 15 octombrie 1996, că Franța nu concepe ca România să nu fie în primul val al statelor care vor adera la NATO, dar să-a grăbit să adauge: "dacă acest val va exista".⁸ Tot Bernard Boyer s-a referit, într-un interviu acordat ziarului *Adevărul*, din 19 octombrie 1996, la aprecierile președintelui Chirac, referitoare la sprijinul acordat României în cursa pentru NATO, făcute în cadrul întîlnirii avute de șeful statului francez cu ambasadorii Franței, la 29 august 1996. Ambasadorul a punctat, citindu-l pe președintele Chirac: "În ceea ce privește lărgirea (NATO-n.n.), nu avem idei preconcepute, dar, cum se vorbește mult de un prim val, Franța și înțeles că acesta trebuie să cuprindă și România. Pentru a fi mai clar, aş vrea să spun că, fără să ne pronunțăm asupra oportunității acestui prim val, dacă el se va întâmpla, trebuie ca România să facă parte din el".⁹

Or, cum poate Franța să sprijine efectiv România să facă parte din primul val al lărgirii NATO, în condițiile în care Franța nu se poate "pronunța asupra oportunității acestui prim val"? Sau, lăsând expresiile diplomatici și protocolare deoparte, și luând în considerare evaluările factorilor de decizie de la Paris ca și analizele experților occidentali: cum poate sprijini Franța intrarea României în NATO în primul val, cind Franța nu favorizează extinderea NATO ca atare? Care este valoarea reală a declarațiilor oficialilor francezii în privința sprijinului pentru integrarea în NATO a României, dincolo de exprimarea sinceră a sentimentelor de prietenie față de români și de țara noastră? Oare, toate aceste declarații și evaluări nu confirmă concluziile prezentate de Reuter și care pentru mulți politicieni români ar fi putut părea pure speculații?

România și politica...datului la o parte

Ajunsă aici, trebuie să facem niște precizări. Există o practică destul de răspîndită în lumea diplomatică și anume aceea de a folosi agenții de presă prestigioase pentru a da semnale politice imposibil de transmis pe canalele oficiale datorită rigorilor diplomatici și de protocol. Nici un oficial al unei țări occidentale nu poate spune direct unui oficial român că România nu poate fi primită în NATO, fără ca această declarație să nu producă asperități în relațiile dintre cele două țări. De aceea, este mai simplu ca știrea să fie preluată și răspîndită de o agenție de presă sau un ziar, care, evident, nu vor dezvăluia sursa din aceleasi motive de ordin diplomatic și protocolar. Ce ar trebui să facă țara vizată? În primul rînd, ar trebui să folosească la maximum o informație atât de utilă, care îi arată exact care-i sunt șansele de integrare în NATO și cît se poate baza pe sprijinul Franței în această privință, dincolo de sentimentele prietenești care leagă cele două popoare. Franța nu-și sacrifică interesele de securitate, așa cum le înțelege ea, pentru România, tot așa cum nici România nu-și-ar sacrifică interesele de secu-

ritate pentru Franța, oricătră prietenie ar fi între cele două țări. Marile idei politice, cum bine spunea Henry de Montherlant, nu sunt caritabile.

România ar trebui să analizeze atent toate aceste informații și să stabilească strategia corectă de urmat. Exemplul Franței a fost folosit, în acest text, ca un *case-study*, dar o situație similară este valabilă pentru sprijinul pe care oficialii români clamează că l-au primit, pentru integrarea în NATO, din partea Italiei, Greciei sau Turciei. O analiză atentă a datelor de politică externă a acestor țări ar putea da o dimensiune mult mai realistă sprijinului promis de ele, sprijin ce să ar dovedi absolut protocolar. Ce fac însă guvernanții români, ca reacție la asemenea semnale politice, cum să sint cele transmise de Reuter?

Avinț în vedere inclusiv unele știri transmise de presa occidentală, cu privire la șansele modeste ale României de a intra în NATO în primul val, Ministerul Afacerilor Externe al României a emis un comunicat în care arata că: "Așa cum datele din ultimul timp o dovedesc, România are de înfruntat interese ostile voinței sale de apropiere de comunitatea europeană și euro-atlantică, de care este legat pe termen lung destinul său național".¹⁰ Referindu-se la unele aprecieri defavorabile cu privire la șansele României de integrare în NATO, apărute în International Herald Tribune, Adrian Severin, ministru de externe al României a precisat: "Cred că există fără îndoială o luptă de interes în care România este implicată, și această luptă se duce cu toate mijloacele, este o luptă dură, purtată inclusiv cu mijloacele unor adevărate intoxicații de presă".¹¹ Iată cum reacția normală de evaluare a propriilor greseli și de redimensionare a politicii externe pe coordinate adecvate, pe care ar fi trebuit să o declanșeze mesajele presei occidentale, este înlocuită de guvernanții români cu teoria comodă a intereselor ostile și intoxicațiilor de presă, care ar afecta interesele naționale. Convingerea ministrului de externe român, exprimată cu același prilej, rămâne aceea că "avem mulți prieteni" și că, dacă cineva se va pune în cale intereselor românești, "vom fi nevoiți să-l dăm la o parte".¹²

În loc să sesizeze slaba orientare a politiciei externe românești spre capitala europeană-cheie a integrării continentale și euro-atlantice, Bonn, așa cum remarcă recent, într-o exceptională analiză, Emil Hurezeanu,¹³ oficialii români se complac în supralicitarea sprijinului francez (ministrul Severin vorbește de "mulți prieteni") pentru o deja din ce în ce mai ipotetică integrare în NATO. Aceeași oficiali români nu par a sesiza că drumul României spre Washington (cea mai influentă capitală NATO) trece, în politica mondială, pe la Londra și nici nu dau semn că au observat glaciala atitudine a presei britanice în timpul recentei vizite a secretarului Foreign Office-ului, Malcolm Rifkind, la București, ca și aprecierile reținute ale acestuia la adresa șanselor de integrare a României, în primul val, în NATO. În schimb, ministru Severin consideră că o bună politică externă a României, în prezent, este să-i

"dea la o parte" pe cei care nu se pronunță pentru intrarea României în Alianța Nord Atlantică. Si dacă la summit-ul NATO din iulie 1997, țări ca SUA, Marea Britanie și Germania nu vor vota pentru nominalizarea României în primul val de integrare în Alianță, ce ne rămâne de făcut? Să le dăm la o parte? Ne temem că singurul lucru pe care îl putem da la o parte printre astfel de politici sînt șansele noastre de integrare euro-atlantică...în ciuda prieteniei cu Franța. □

NOTE:

1. Vezi "Chirac ne susține clar intrarea în NATO în primul val", în *Cronica Română*, Anul IV, NR. 1233, 6 februarie 1997.
2. Vezi "Ministrul norvegian al apărării se opune admiterii României", în *Adevărul*, nr. 2092, 8 februarie 1997.
3. Vezi Constantin Vlad, "României i se flutură ca îmbărbătare aderarea la NATO, deși în Occident opinia generală este că n-are nici o sansă de a deveni membră a Alianței", în *Evenimentul Zilei*, Anul VI, Nr. 1403, 7 Februarie 1997; vezi, de asemenea, Paul Taylor (Reuter), "Dezacorduri între Paris și Washington în ce privește extinderea NATO" apud *Curierul Național*, Anul VIII, Nr. 1800, 8 februarie 1997.
4. Vezi Allain Juppé, "Quel horizon pour la politique étrangère de la France?", în *Politique Étrangère*, No. 1, printemps 1995, 60e année, p. 252.
5. Vezi Stanley R. Sloan, Senior Specialist in International Security Policy, Office of Senior Specialists and Steve Woehrel, Analyst in European Affairs, Foreign Affairs and National Defence Division, Congressional Research Service Report for Congress, *NATO Enlargement and Russia: from Cold War to Cold Peace?*, May 15, 1995, p. 33.
6. Helga Haftendorf, "Le triangle stratégique Bonn-Paris-Washington", în *Politique Étrangère*, No. 3, automne 1996, 61e année, p. 558.
7. Vezi *Ibidem*.
8. Vezi *Cronica Română*, anul IV, Nr. 1142, 16 octombrie 1996.
9. Vezi *Adevărul*, Nr. 2002, 19 octombrie 1996.
10. Vezi *Evenimentul zilei*, Anul VI, Nr. 1393, 27 ianuarie 1997.
11. Apud *Evenimentul zilei*, anul VI, Nr. 2396, 30 ianuarie 1997.
12. *Ibidem*.
13. Emil Hurezeanu, "Între Franța și Germania", în 22, Nr. 3(361), 28 Ian.-3 feb. 1997.

VALENTIN STAN (1959) - e graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest.

He is a Lecturer in International Relations at the University of Bucharest. Member of the Center for Euro-Atlantic Studies of the University of Bucharest.

Logica anarhiei

SERGIU VINTILĂ

Elegance in social-science theories means that explanations and predictions will be general
Kenneth Waltz (1979: p.69)

One person's elegance is another's oversimplification
Robert W. Cox (1986: p. 244)

Resurgența doctrinei realiste pe baze "științifice", "structurale" sub numele de neorealism a fost în primul rînd o încercare de reformare metodologică a teoriei relațiilor internaționale. La sfîrșitul anilor 70, neorealismul a reformulat discursul clasic elaborat de E. H. Carr, Morgenthau, Niehbur, Hertz și Kissinger, într-o perioadă în care interpretarea realistă tradițională a relațiilor internaționale începuse să piardă teren în favoarea unor perspective alternative, (cele mai cunoscute fiind teoria interdependenței (Nye și Keohane, 1977), teoria societății internaționale (Hedley Bull, 1977) respectiv perspectiva normativistă bazată pe principiul justiției distributive (Beitz, 1979)¹

Neorealismul a păstrat majoritatea principiilor fondatoare ale doctrinei realiste (explicarea conflictelor internaționale pornind de la concepțile de anarhie, interes național, putere definită în funcție de resursele specifice, balanță de putere, raționalitate a demersului analitic). Elementul central al realismului structural nu mai este însă, definirea luptei pentru putere dintre statele suverane ca rezultantă a naturii umane imanente reale. Noua teorie renunță la explicațiile metafizice ale anarhiei internaționale. Programul de cercetare neorealist se vrea a fi riguros, strict deductiv, testabil, un temei solid pentru predicții. Într-un cuvînt, științific.

Acest eseу pune în discuție legitimitatea pretenției neorealiste de a explica riguros, științific realitatea internațională. O posibilă cale de verificare a teoriei neorealiste ar fi analizarea principalelor previziuni ale currentului, acum, la aproape două decenii de existență. Rezultatul analizei ar fi practic nul. Neorealismul nu a prevăzut sfîrșitul războiului rece, prăbușirea comunismului european, noua formă de globalizare a economiei mondiale, s.a.m.d., nici nu a oferit soluții viabile pentru rezolvarea noilor probleme globale. Confruntarea cu "realitatea" prezentă ar fi însă facilă și nedreaptă. Cite teorii sociale pot să afirme că au reușit să facă predicții care s-au realizat în fapt?

Renunțînd din start la criteriul testării, ne vom opri asupra rigorii demersului deductiv, respectiv

asupra puterii explicative a doctrinei neorealiste. Vom încerca să demonstrăm că perspectiva dominantă (cel puțin pentru comunitatea epistemica anglo-americană) în teoria relațiilor internaționale este speculativă și dogmatică, un construct ideologic.

Analiza noastră este restrînsă la lucrările fondatorului neorealismului, Kenneth Waltz: *Man, the State and War*, (Waltz, 1959), *Theory of International Politics* (Waltz, 1979) (vom folosi în text abrevierea *TIP*), *A Response to My Critics* (Waltz, 1986), *Realist Thought and Neorealist Theory* (Waltz, 1990). Ne vom opri doar asupra conceputului central al modelului epistemic waltzian, noțiunea de structură a sistemului internațional.² O primă parte a eseului prezintă teoria structurală a lui Kenneth Waltz, urmînd ca în partea a două să discutăm principale obiecții care au fost aduse modelului neorealist: faptul că este prea limitativ, respectiv că nu poate explica schimbarea în sistemul internațional.

În *Man, the State and War* (1959) Waltz clasifică teoretizările asupra relațiilor dintre state, începînd din antichitate pînă în zilele noastre (într-o manieră inevitabil eclectică) în ceea ce el numește *Imagine* ale relațiilor internaționale, în funcție de răspunsul la întrebarea: *Unde pot fi găsite cauzele majore ale războiului?*. Teoriile *Primei Imagine* afirmă că sursa principală a politicii internaționale (identificată în bună tradiție realistă cu războiul perpetuu pentru dominație și supraviețuire) este *omul*. A *Doua Imagine* privilegiază *statul*, respectiv *societatea domestică* a fiecărui actor al sistemului internațional, ca fiind determinantul politicii internaționale. Competiția, conflictul și războiul sunt însă constante ale sistemului anarchic internațional, care în concepția lui Waltz nu depind de schimbările din interiorul statelor, cu atât mai puțin de o potențială schimbare a naturii umane. Cauzele lipsei unui guvern mondial, (anarhia) în relațiile conflictuale dintre state nu pot fi, în consecință, explicate decît prin teoriile care definesc politica internațională ca o sferă autonomă de politica internă sau acțiunile indivizilor. A *Trei Imagine* a relațiilor internaționale localizează cauzele războiului direct în sistemul anarchic al statelor. Încă din 1959 analistul american sublinia că o teorie credibilă a politicii internaționale trebuie să analizeze cauzele specifice care apar la nivelul sistemului mondial. Existenza determinațiilor sistemici nu exclude însă validitatea *Primei*, respectiv celei de a *Doua Imagine*. Cele trei perspective asupra politicii internaționale sunt complementare în *Man, the State and War. A Treia*

Imagine descrie cadrul politicii mondiale, dar, fără, explicarea determinanțelor comportamentului uman, respectiv ale societății domestice a statelor, nu putem cunoaște forțele care determină această politică. În același timp "prima și a două imagine definesc forțele politicii internaționale, dar fără imaginea a treia este imposibil să le stabilim importanța sau să prezicem efectele lor." (Waltz, 1959: p.238)

În lucrarea considerată a fi piatra de temelie a neorealismului, *Theory of International Politics* (1979) Kenneth Waltz susține prioritatea analitică a unei singure imagini: *teoria sistemică* - echivalentă cu *Imaginea a Treia* din *Man, the State and War*. Modelul epistemic din *TIP* este rezultatul unei restrîngeri radicale a numărului cauzelor declarate în 1959, răspunzătoare de comportamentul actorilor internaționali în condițiile anarhiei. În noul cadru conceptual, prima și a două imagine sunt tratate ca teorii reducționiste care nu pot surprinde evoluții internaționale determinate de cauzele sistemice.

Întregul nu poate fi cunoscut prin explicarea părților, iar toți teoreticienii pînă la Waltz, au greșit reducînd sistemul la elemente. Această revelație care îl trezește subit pe analistul american din somnul său dogmatic și conferă totodată încredere în capacitatea sa de a depăși descriptivismul și reducționismul tuturor teoriilor precedente, (spre exemplificare vezi critica teoriilor lui Hobson, Galtung și Lenin asupra imperialismului, respectiv a perspectivelor "partial sistematice" construite de către Hoffman, Rosencrance și Kaplan (Waltz, 1979: cap.3,4).

Singurul efort pe care trebuie să-l facă analistul este descoperirea constringerilor sistematice și delimitarea lor foarte precisă de cauzele specifice unităților care compun sistemul. Politica internațională este definită de Waltz ca un sistem autonom, auto-suficient. Constringerile sistematice sunt determinate de *structura* sistemului și, prin urmare, cunoașterea structurii oferă cheia cunoașterii intregului. De aici și termenul de *realism structural* folosit inițial de către Robert Keohane (1986) și apoi acceptat ca sinonim cu cel de neorealism în răspunsul dat de Waltz criticilor săi (1986).³

Waltz oferă o definiție simplă și succintă a sistemului: un sistem este compus din elementele care interacționează și structură. Structura este elementul care face posibil să gîndim sistemul ca întreg. Definiția totalității sociale făcută de către Emile Durkheim poate clarifica această disjuncție. "Oricînd anumite elemente se combină și produc ca urmare a combinației lor un fenomen nou, este evident că noile fenomene nu rezidă în elementele originale ci în totalitatea formată de uniunea lor." (Durkheim citat de Ruggie, 1986: p.142)

Condiția de existență a unei teorii structurale este identificarea precisă a graniței dintre constringerile sistematice și cele specifice nivelului unităților.

Totodată: "Pentru a defini o structură este necesar să ignorăm cum unitățile reacționează între ele și să ne concentrăm asupra modului în care elementele stau în relație una cu alta (cum sunt poziționate)" (Waltz, 1979: p. 113).

Definirea structurii anarhiei internaționale devine posibilă prin eliminarea oricărora date referitoare la comportamentul specific al statelor și la interacțiunile dintre ele. Rezultatul este o "imagine pur pozitională a societății internaționale". O astfel de analiză este posibilă doar dacă atributile unităților sunt asumate, nu tratate ca variabile.

Prin urmare teoria lui Waltz, pretins deductivă, pornește de la un construct, de la un experiment conceptual care păstrează constante atributile unităților schimbînd doar constringerile. Această reducție metodică întârșește în opinia lui Waltz, puterea explicativă a teoriei structurale.

Pentru a păstra aspectul riguros și elegant al demonstrației, fondatorul neorealismului apelează la o analogie. În lupta lor pentru supremăție mondială sau pentru supraviețuire (cei puternici fac ceea ce trebuie, iar cei slabii ceea ce sunt nevoiți să facă) statele acționează similar întreprinderilor economice dintr-o piață liberă. Paradigma realismului structural este construită printr-un transfer de model dinspre teoria microeconomică spre relațiile internaționale.

Modificarea comportamentului unităților, (în modelul microeconomic firme cu funcții stabilite), depinde doar de schimbarea caracteristicilor pieței libere. "The market shapes behaviour by rewarding some firms and penalising others" (Waltz, 1986: p.331).

Deși Waltz nu neagă existența altor actori internaționali, teoria neorealistă este centrată pe stat. Statele sunt atât unitățile sistemului politic internațional cît și fundamentalul structurii sale. *Unitățile din anarhie devin similare în funcțiuni datorită competiției și socializării prin constringeri structurale (like units)*. Sistemul internațional este, prin urmare, format ca o piață liberă, este individualist în origine, ceea ce permite analogia cu modelul microeconomic.

Ipoteza similarității funcțiilor exercitate de către statele suverane în anarhia internațională permite izolarea sferei politicii mondiale de politica internă a statelor. Teoria politicii mondiale este făcută posibilă prin analizarea setului de factori determinanți doar pentru sistemul politic anarchic (rezultat al acestui decupaj conceptual).

Diviziunea muncii în societatea internă stabilisește funcții diferite pentru unități diferite, (*unlike units*) care sunt forțate să se integreze într-un sistem ieșăric. Dimpotrivă, în domeniul anarhiei, absența unui guvern mondial generează relații între statele suverane doar la nivel orizontal, (adică non-ieșăric). "În anar-

hic realms like units coact. In hierarhic realms, unlike units interact." (Waltz, 1979: p.100)

Este posibilă astfel definirea unei structuri proprii doar politicii internaționale diferită de cea a politicii interne.

Waltz definește structura politică internă, ierarhică, prin trei elemente. Primul component al structurii politice din interiorul statelor este principiul după care unitățile sunt organizate sau ordonate. În al doilea rînd, structura politică a societății domestice este definită de diferențierea unităților în procesul diviziunii muncii și specificarea funcțiilor acestora. Al treilea element definitoriu este distribuirea puterii între unități. (Waltz, 1979: p.88)

Principiile ordonatoare sau structura de adâncime (*deep structure*) sunt considerate constante datotită faptului că "supraviețuiesc" de secole. Structurile politice interne sunt caracterizate prin relații verticale de autoritate și subordonare ierarhică, în timp ce relațiile internaționale sunt caracterizate de absența unui guvern mondial sau anarhie. Relațiile internaționale sunt stabilite la nivel orizontal între state suverane.

În sistemul politic internațional auto-suficient singura variabilă care rămîne a fi luată în calcul este distribuirea puterii între unități, datorită similarității funcțiunilor unităților și caracterului etern al anarhiei. Astfel, primele două nivele de analiză sunt eliminate iar cercetătorul nu mai are de analizat decât distribuirea, poziționarea puterii în sistemul internațional respectiv.

Analiza devine mai parcimonioasă prin focalizarea asupra relațiilor de putere dintre un număr mic, limitat, de actori, respectiv marile puteri (Kennedy, 1989).

Sarcina doctrinei neorealiste după setul de restrințieri succese ale cîmpului de analiză este să determine rețea de putere dintre marii actori. Fiindcă statele sunt actori care încearcă la minimum să subziste, iar la maximum caută să-și impună dominația mondială, Waltz deduce apariția necesară a echilibrului, (balanței) de putere. Teoria structurală a lui Waltz este, prin urmare, o teorie a balanței de putere. Cînd se schimbă determinantele interne ale puterii statelor, sunt modificate și alianțele care oricum sunt doar temporare, (noțiunea neoliberală de *regim internațional* este respinsă cu fermitate de realismul structural). Sistemele internaționale bazate pe o anumită balanță de putere sunt mai stabile decât altele. După Waltz, cea mai stabilă balanță de putere este bipolaritatea.

Înainte de a prezenta criticele aduse noțiunii neorealiste de structură să recapitulăm premisele fundamentale ale volumului *Theory of International Politics*. Pentru Waltz o adevărată teorie a politicii internaționale trebuie să fie sistemică. Există trei motive pentru aceasta a) existența forțelor sistemică ca determinanță ai comportamentului statelor, b) recurența și similaritatea acțiunii statelor suverane de-a lungul tim-

pului, respectiv c) puterea explicativă mare și rigoarea unei perspective sistemică. Constanța structurii creată prin interacțiunile unităților explică "caracteristicile recurente și pattern-urile vieții internaționale". Aceste caracteristici pot fi, mai mult, transpusă asupra tuturor sistemelor politice din istorie. Astfel sistemul prewestfalian este similar în opinia lui Waltz, societății internaționale moderne.

În concluzie, o teorie structurală poate fi riguros deductivă, testabilă și pe de altă parte poate prezice anumite comportamente ale unităților.

Toate acestea în perspectiva neorealismului sunt argumente esențiale în favoarea unei perspective sistemică. Oricât de atraktiv ar pare programul de cercetare neorealist nu a fost acceptat ca atare și a generat numeroase critici.

Primul set de critici adus noțiunii de structură se referă la faptul că sfera de cuprindere a termenului este prea îngustă. În primul rînd, a fost contestată restrîngerea interrogației la sistemul *politic* mondial. În *After Hegemony* (1984) Robert Keohane consideră ca factori strucurali astăzi normele societății interdependente cît și fluxurile informaționale transnaționale. Nye (1988) adaugă schimbările demografice și tehnologia nucleară la lista factorilor revendicați de Keohane. Ruggie (1986) propune o definire a structurii prin conceptul durkheimian al *densității dinamice*. Neomarxiștii Cox (1986) și Gill (1993) consideră că definirea structurii internaționale fără includerea forțelor sociale are o dimensiune ideologică menită să justifice imperialismul american (sau, după 1972, dominația Trilateralei).

În principal, problema excluderii vine din definirea negativă a nivelului unităților. Primul obiectiv al lui Waltz a fost identificarea forțelor care acționează la nivel sistemic. Ca rezultat nivelul unităților devine "lada de gunoi pentru toate variațiile neexplicate". (Ashley, 1986: p. 273)

Credem că o soluție posibilă este crearea unui nivel de analiză intermediar pentru factorii cu efecte sistemică dar care nu pot fi inclusi în noțiunea de structură. Barry Buzan (1993) construiește al treilea nivel de analiză: *nivelul interacțiunilor* situat între palierul unităților și cel al structurii. În acest nivel sunt incluse schimbările tehnologice, normele acceptate în comun și organizațiile internaționale. Aceasta extinde rea noțiunii waltziene de structură transformă neorealismul dintr-o teorie a *politicii internaționale* o într-o teorie a *relațiilor internaționale*, oferind un cadru de analiză a schimbării strurale.

Parte dintre premisele acestei largiri a sferei de cuprindere a definiției sunt discutabile. Unele dintre tehnologii contemporane pot fi considerate în mod direct ca fiind factori strucurali, nu doar sistematici. Cum putem considera altfel modelarea comportamentului

statelor de către conștiințele impuse de tehnologia nucleară și atomică? Balanța terorii nucleare poate fi considerată ca o determinantă structurală.

Un al doilea set de critici decurge din evoluția caracterului "anistoric" al neorealismului. Ruggie (1986) este îndreptățit în a critica teoria lui Waltz fiindcă nu oferă nici o explicație pentru cea mai importantă schimbare de context în relațiile internaționale: trecerea de la sistemul medieval la cel modern. Lipsește, prin urmare, o dimensiune importantă a schimbării. În mod similar, modelul lui Waltz nu poate să dea seama de schimbările contemporane din sistemul internațional. Impactul proceselor globalizării și interdependenței este minimalizat în perspectivele neorealiste. Măsura în care aceste tendințe afectează suveranitatea statelor este complexă și controversată și răspunsurile stau la baza controversei dintre neorealism și neoliberalism. Oricum ar fi condusă discuția o concluzie apare în mod inevitabil: *Diacronia este subordonată sincronei și schimbarea este interpretabilă doar în logica restrictivă a sistemului*.

Ruggie (1986) subliniază că nu doar o dimensiune a schimbării lipsește din teoria lui Waltz, ci și un determinant major al acesteia (schimbării). Waltz "aruncă în lada inexplicabilului" - la nivelul unităților - interacțiunile dintre actori. În consecință conceptual neorealist de structură este prea îngust fiindcă *anumite interacțiuni au efect sistemic*, respectiv, teoria este statică deoarece "cantitatea, viteza și diversitatea schimbărilor care au loc într-un sistem (*densitatea dinamică* a lui Durkheim) sunt determinante ale schimbării strurale. Ca rezultat teoria lui Waltz are doar o logică reproductive nu transformațională. Logica anarhiei este inevitabil statică, încrvenită în tiparele artificiale ale modelului teoretic. Prin privilegierea logocentrică⁴ a istoricității figurii suverane a omului, Waltz construiește un model quasi-etern al anarhiei internaționale. (Ashley, 1989)

Keohane ia de asemenea în discuție și accentul pe care îl pune Waltz pe continuitate, atunci cînd susține că singura schimbare structurală în istoria modernă a fost trecerea de la multipolaritate la bipolaritate, după cel de-al doilea război mondial. Mai mult, vom avansa că ipoteza de lucru, teoria lui Waltz nu poate fi aplicată la perioadele istorice în care echilibrul de putere nu poate fi definit clar în termeni de număr de poli, precum cea de la sfîrșitul războiului rece. Dificultatea definirii acestei perioade ca fiind un respectiv multipolară vine din caracterul speculațiv al conceptului general (în consecință vag și imprecis) de putere. Situarea statelor în virful ierarhiei mondiale nu depinde în mod indistinct de "puterea" lor. (Buzan, Little și Jones, 1993) Cel puțin 5 factori sunt esențiali în delimitarea ierarhiei mondiale: mărimea teritoriului și a populației, capacitatea economică, forța militară,

stabilitatea politică și competența. Obstacolul real în măsurarea puterii indefinite (și a stabilirii unui model al balanței de putere) vine din întrebări cum ar fi:

Cum putem compara armele nucleare ale Chinei cu creșterea economică a Japoniei?⁵ Este necesară, în acest context rescrierea istoriei echilibrului de putere dintre cele două superputeri ale războiului rece. Un element cheie va fi dat de reconsiderarea eforturilor lui Nixon și Kissinger de construire a unei diplomații triunghiulare care a inclus și China în eșicierul considerat în mod constant a fi bipolar.

Dilema schimbare-continuitate în teoria neorealistă este acutizată de problematizarea unei dintre ipotezele de bază ale noțiunii de structură: constanța în timp a structurii de adâncime (*deep structure*). În istoria relațiilor internaționale au fost înregistrate treceri de la anarhie la ierarhie (imperiile Chinei și Romei antice) respectiv de la organizarea ierarhică la anarhie (decolonizarea Asiei, statele războinice din China medievală). În analiza integrării europene, curentul neorealist continuă să susțină că în fapt se schimbă doar numărul unităților aflate în joc, cooperarea fiind doar o mască a luptei continue pentru putere. Argumentul păstrează coerentă teoriei dar elimină cu facilitate din cîmpul analitic, tendințe majore ale epocii contemporane (îndeosebi globalizarea economico-financiară și evoluțiile spre integrare și regionalism).

Probabil cea mai însemnată limitare a modelului neorealist de structură vine din analogia cu piața liberă. Oricum de îngust ar fi patul procustian al modelului care cere rigoare și eleganță teoretică, folosirea teoriei microeconomice pentru explicarea societății internaționale este strict speculațivă. În primul rînd, statele spre deosebire de firmele unei piețe libere au motivații complexe, iar comportamentul lor nu poate fi limitat doar de către dorința de dominație, respectiv supraviețuire. Spre deosebire de firme, politica externă a statelor este determinată de structura politică internă, determinare care depășește deseori conștiințele sistemică. În consecință premisa fundamentală a omogenizării funcțiilor nu rezistă unei analize amănunte. Actorii sistemului internațional au funcții diferite și "atomizarea" lor este speculațivă și ideologizată. În cele din urmă sistemul internațional nu este doar un spațiu al violenței, războiului și luptelor pentru putere. Cooperarea și ajutorul reciproc coexistă cu conflictele de interes în societatea internațională.

După cum am văzut multe dintre ipotezele de lucru ale lui Waltz, sunt, într-o lectură critică, discutabile sau chiar false. Într-o manieră dogmatică, fondatorul realismului structural și-a "imunizat" demersul teoretic față de orice încercare de deconstrucție epistemologică. Teoria neorealistă este pragmatică (*problem-solving theory* în Cox (1986)). Modelul epistemologic este construit pornind de la un număr limitat de

premise folosind puține variabile. Rezultatele finale nu sunt însă produsul unui șir de raționale deductive. În concluzii sunt incluse premisele inițiale (sofismul *ceteri paribus*) ceea ce face imposibilă verificarea validității premiselor în termeni de adevăr sau fals. Acest sofism favorizează folosirea premiselor inițiale ca axioane. Waltz, își construiește modelul cu elemente date și neproblematice, singurul criteriu de alegere a variabilelor fiind utilitatea lor pentru justificarea rezultatelor "cercetării".

Simplificările și generalizările nepermise sunt, prin urmare, o consecință firească a perspectivei *pozitională* a realismului structural. "The logic of anarchy obtains whether the system is composed of tribes, nations, oligopolistic firms or street gangs" (Waltz, 1990: p.37).

Chiar dacă admitem că teoria neorealistă este un "caleidoscop de erori" (Ashley, 1989), Waltz are meritul incontestabil de a fi stabilit temele majore de interogare din teoria relațiilor internaționale a ultimelor două decenii. Și în științele sociale ca în filozofie, uneori este mai important să pui întrebările corecte decât să oferi răspunsuri adevărate. □

NOTE:

1. Apariția teoriilor alternative nu a diminuat deosebit influența politică a exponentilor curentului realist. Să amintim doar că în anii 70 politica externă americană a fost dominată de Henry Kissinger, care înainte să dețină consiliul pe probleme de securitate națională al președintelui Nixon a fost un remarcabil teoretician al curentului realist.

2. Motivația acestei limitări este evidentă. Neorealismul este curentul dominant în teoria relațiilor internaționale, (reprezentat alături de Waltz de Robert Gilpin, Stephen Krasner, Robert Keohane, Charles Kindleberger, George Modelske) în economia politică internațională (R. Keohane, R. Gilpin, Henry Nau, Krasner - teoria stabilității hegemonice) în studiile strategice (Barry Buzan). Mulți dintre autorii etichetați ca neorealiști, au opinii divergente, chiar opuse, unei neacestind să fie inclusi în curent.

Toate doctrinele alternative din teoria relațiilor internaționale (neoliberalism, teoria critică, feminism, postmodernism, neomarxism) au răspuns critic provocărilor teoretice din TIP. Prezentarea acestor reacții critice ar însemna o refacere a istoriei disciplinei pentru ultimele două decenii.

Modelul sistemic și implicit noțiunea de structură reprezintă nucleul dur al teoriei neorealiste. Acest fapt este acceptat atât de exponentii curentului cît și de criticii lui.

3. Termenul de structuralism este polisemic în teoria relațiilor internaționale și poate genera confuzii. Neorealismul, sociologia istorică a lui Michael Mann, teoria sistemului mondial (cu semnificație influență marxiste) a lui

Wallerstein și Modelske precum și post-behaviorismul lui David Easton au fost toate considerate ca fiind structuraliste. Poziționarea acestor teorii față de discursul modernizator inspirat de lingvistică, dominant în mediile intelectuale franceze ale decenilor sase și (parțial) șapte merită o analiză amănunțită care nu și găsește locul în studiul de față. Să menționăm totuși că în toate aceste teorii ale relațiilor internaționale se regăsește un principiu comun: anume, existența unei structuri autonome ascunse, care modelează comportamentul unităților din sistem, și care permite un efort hermeneutic. Deși neorealismul este deseori raportat critic la structuralismul francez (Ashley, 1986, Walker, 1993), considerăm că această direcție de analiză este eronată. Waltz nu folosește concepe lingvistice, modelul său analitic este pozitivist, iar singurele referiri bibliografice din TIP care pot lămu înfluențele teoretice trimit spre teoria generală a sistemelor a lui Bertalanffy și cibernetica lui Norbert Wiener.

4. Vom oferi o explicarea a procedurii logocentrice în studiu asupra postmodernismului în relațiile internaționale, în curs de apariție în revista *Sfera Politicii*.
5. Conceptul de *putere structurală* formulat de Susan Strange (1987) respectiv distincția făcută de Joseph Nye (1990) între *puterea soft* și *cea substanțială* aduc de asemenea o binevenită precizare a termenilor discuției.

SERGIU VINTILĂ (1968) - He graduated from the Faculty of Philosophy, Babeș Bolyai University, Cluj.

MA in International Relation at the Faculty of Economy and Social Studies, University of Manchester, UK.

Currently, he is Assistant Researcher at the Institute of Social Theory.

Revoluțiile din Europa Centrală și criza europeană

SEVER AVRAM

Intervalul de timp care s-a scurs de la căderea Zidului de la Berlin și de la prăbușirea regimurilor pro-sovietice din Europa Centrală ne permit deja o primă evaluare istorică a semnificației acelei prăbușiri în lanț, a receptării sociale actuale a evenimentelor respective, dar, în paralel, și o perspectivă mai aprofundată asupra înșuși conceptului de *criză europeană* sau, mai exact, criză a civilizației noastre europene.

Revoluțiile ca racordare la criză

Vă propune să ne reamintim, mai întâi, ca puncte de plecare, tipul de speranțe ce păreau să se întrețină la finele războiului rece, cel puțin dintr-un unghi de vedere anume: acela al sanselor de reorientare a priorităților sociale și politice din întreaga Europă, saturată de escalada consumistă și deceptiонă de profesionalizarea tehnocratică în exces a politicianilor occidentali, dar și - de partea cealaltă a cortinei proaspăt ridicate - de minciunile ideologice și promisiunile egalitare de pînă mai ieri. Simpatia și încrederea cercetătorilor se baza pe o renăștere și o emancipare rapidă a societății civile din noile democrații, prelungind astfel activitatea din clandestinitate a mișcărilor sociale sau/și naționaliste din majoritatea fostelor țări socialiste. (România nu facea, evident, parte din acea categorie). Cîteva luni, naivitatea și euforia s-au putut manifesta în voie, puternic încurajate de reacțiile mediilor occidentale, care n-ar putea fi, totuși, bănuite că ignorau turnura ulterioară a evenimentelor pe care le presupunea o introducere bruscă a reformelor economice, - în absența unei susținute solidarități europene, a unei epurări prealabile a funcțiilor publice de fruntașii fostelor regimuri totalitare (precum în Cehia) și a unui sistem solid de asistență socială pentru ca noi defavorizați să nu se transforme rapid în excluși, delicvenți ori nostalgici necondiționați ai vechii ordini. Unii teoreticieni de marcă - precum profesor Krishan Kumar din Marea Britanie - au crezut că liderii intelectuali ai mișcărilor sociale sau de disidență din Ungaria (Georg Konrad), Cehoslovacia (Havel), Polonia (Michnik și Kuron) vor avea în continuare autoritatea politică și morală spre a orienta reformele sociale și politice din acele țări pe direcția unei umanizări și moralizări a politicii (politica anti-politicii), că în noile condiții aprofundarea democratice se va întemeia mai departe pe mișcările anti-aparat inițiate de ei. Într-un ciclu de conferințe susținute împreună cu profesorul Krishan Kumar la Central European University din Praga în 1993 regretatul istoric Ernest Gellner nujuță parțial viziunea celui dintîi - fondată aproape total pe imaginea unei societăți civile renăscute în detrimentul puterii tehnocratizate a statului - considerînd că doar o combinare complexă între instituții puternice ale statului și maturizarea societății civile este de natură să conducă spre o societate deschisă, ferită de derapaje naționalist integraliste sau populiste. Am evocat în treacăt această dispută academică nu pentru a interveni cumva în dezbaterea respectivă, ci speră a reliefa numai că o abordare de tip *sociologic*, oricăr de documentată și profundă riscă o analiză scosă din contextul spiritual/cultural mult mai complex, înîndu-ne - fără să prindem chiar de veste - în cadrul unei simple teorii a rolurilor sociale, cadru rigid pe care intensitatea crizei actuale tinde să-l pulverizeze. Cum să ne explicăm că, în posfa tuturor avertismentelor, precauțiilor și previziunilor "științifice", impunerea liberalismului ca orientare socială și politică a fost respinsă și sanctonată deja electoral în cele mai multe din fostele țări comuniste, majoritatea mișcărilor sociale a regresat dramatic, că simpatia pentru o "Europă Unită" s-a redus constant, fiind înlocuită cu diverse forme de frustrare și resentiment, că interesul pentru dimensiunea politică a cetățeniei s-a degradat într-afîta încît prezența la vot, mai ales alegerile locale, se află în continuă scădere? Toată această desfășurare de nu-uri ca și replierea consecutivă într-o gamă întreagă de egoism fără orizont nu par să anunțe în nici un chip un triumf al societății civile în dauna tehnobiocrației de stat. Cursul politic și reacțiile societăților central-europene n-au dat aproape deloc cîștig de cauză spiritului reformismului radical al lui Konrad sau Havel, ci au inițiat cel mult - în cazurile "norocoase", să spunem, punerea pe baze noi a atuurilor economice și anumite retușuri la capitolul drepturilor omului. La o parte faptul că în alte țări, precum România și Bulgaria, măcar la acest nivel transformările nu sunt elocvente, adevărații beneficiari ai "schimbării" fiind compoñenții fostelor élites de partid, fiind lor. Cîștigătorii care s-au impus în cazurile de relativă normalitate sunt oamenii de felul lui Vaclav Klaus în Cehia sau Milan Kučan în Slovenia, proveniți din puținii tehnocrati competenți ai fostului regim, capabili să se adapteze rapid la noile rigori și să influențeze o anumită ameliorare economică și socială limitată, dar foarte apreciată la nivel occidental, prin pris-

ma criteriilor tehnice ale Comisiei Europene de la Bruxelles. Faptul că ei au reușit o anumită relansare economică reală și o estompare a durerilor și exceselor tranzitiei apără ca o moderare considerabilă a radicalismului social inițial al mișcărilor disidente și revoluționare, ceea ce echivalează, în fapt, cu o *aliniere spațială* la ceea ce Edgar Morin numea "eșecul revoluției secolului XX." Așa sfînd lucrurile, decepția entuziasmatilor față de "revolta Estului" - în acre intră nu numai universitari, ci și alți numeroși occidentali - trebuie înțeleasă ca o imensă frustrare pentru îngroparea unor revoluții ce păreau la început să influențeze profund perspectiva de dezvoltare a Uniunii Europene însăși și a spiritului în acré integrarea europeană avea astă fie continuată după războiul rece. Ceea ce în Occident este percepă drept o *criză instituțională* post-Maastricht, dublată de una a sistemului de asistență socială al Statului-Providență în Europa Centrală apare prioritar ca o criză a valorilor, în special morale și spirituale, pe fondul unei aşa-zise insensibilității vestice la problemele noilor parteneri eliberați din captivitate. Indiferent de accentele diferite dintr-o parte sau alta, efectele converg, pînă la urmă, într-o blocare a pluralismului și a rezistenței democratice față de "barbaria raționalizată" a secolului nostru. La scară Europeană, aceasta înseamnă o uitare totală a "grijii pentru Suflet", cum o numea Platon, deci un triumf al progresului tehnic miop și al consolidării biocratice a tehnicilor de manipulare, aservire și eliminare. O supremație a Europei funcționarilor de aparat și a delirului generalizat al televiziunilor comerciale va scoate definitiv din schemă nu numai pe intelectuali, ci chiar sensul problematizării și al reflectiei, drept cale de confruntare și evoluție mentală.

Criză ca evoluție

Putem citi acum, retrospectiv, izbucnirea revoluțiilor din partea noastră a continentului ca pe o accentuare neașteptată și o tendință spre uniformizare a crizei, prezentă difuz pretutindeni și înaintea răsturnării comunismului în 1989. O intrare în *normalitatea a crizei*, care a găsit complet nepregătite mediile academice și pe intelectuali occidentali, care provoacă doar reacții izolate și de slabă amplitudine din partea inteligenției de acolo și nicidecum o revigorare a elitelor, sub imboldul colegilor "estici". La aceasta, se adaugă însă o suță de amenințări cu conflicte civile și militare la porțile Europei, acestea fiind capabile să destabilizeze oricănd siguranța internă a unor țări occidentale precum Franța, Germania, Italia... Coeziunea membrilor Uniunii Europene în fața unor sfidări care ar merita să îl alerteze în bloc (posibilitatea unor mari migrații incontrolabile dinspre zone sărace sau de război civil, consolidarea pozițiilor integraliștilor islamici, avansul extremismului cu retorică ultra-populistă etc.) întîrzie să se afirme, în timp ce soluțiile impuse de la Bruxelles au tot mai mult adversari pe plan local, în numele păstrării nu atât a "identităților culturale" -

Spre un amurg al elitelor?

Eșecul utopiei comunismului, al unei planificări și aserviri totale a naturii sub controlul unui aparat de comandă biocratică hipercentralizat, n-a beneficiat încă de o evaluare profundă în Occident, atent doar să piardă competiția economică tot mai aprigă incu-

rajată de GATT. Foarte mulți acuză lipsa de control democratic asupra eurocraților de la Bruxelles, uitând că deciziile finale majore sunt luate direct de guvernele statelor, îngrijorate mai mult de protejarea prerogativelor "naționale" și insensibile în fond la avertismențele societăților civile, intelectualilor ori la pericolul unei coexistențe a mecanismelor de piață cu forme de totalitarism (China, Vietnam), naționalism fanatic (India), autoritarism (Turcia, Rusia, Egipt) populism (Mexic). Exemplul respective nu sunt din Europa, cele drept dar ele ilustrează teribilul pericol pe care îl reprezintă preluarea formală a "rețetei liberale", în absența unei reflectii democratice instituționalizate asupra sensului reformelor, dacă ele nu se rezumă la o goană disperată după îmbogățire a unor elite drastic limitate. La o altă scară aceeași dilemă se pune și pentru Europa Centrală, și mai acut după (re)venirea foștilor comuniști - prin alegeri libere - în majoritatea țărilor de acolo. În plus, o criză economică sau, mai exact, adâncirea celor deja existente amenință cît se poate de direct însăși credibilitatea proiectului de integrare europeană de care la nivel oficial se face astă caz. Nu este însă de presupus o sporire a gradului de responsabilitate decizională, apărând doar la o bază administrativ-funcțională sau strict instrumentală pe care o au la dispoziție și care justifică "rațional" hotărîrile elitelor politice occidentale. Acestea din urmă se găsesc într-un impas crucial, agravat de mediatizarea pretențiilor lor de a se ghida conform unui cod democratic-universalist, inclusiv în planul relațiilor internaționale. Incapacitatea clară a acestor elite de a răspunde elovent la propriile obiective pe care și le-au fixat le împinge tot mai mult fie îndărățul unor justificări tehnice, fie într-o demagogie a invocărilor morale nebuloase, pecetulind doar securizarea lor ideologică și indiferența de tip consumist. Nu cred că li se poate reproba însă absența voinei politice, cum o fac adesea filosofii francezi mediatizați, complacerea cu extraordinara desemnificare și degradare a politicului fără a intui sau propune vreo altă alternativă neutopică. În condițiile central-europene, mirajul/mitul sociologic al "transformărilor sistematice", al elaborării unei "științe a tranzitiei" se străduiește, cu modeste rezultate, să țină piept vidului axiologic brutal care se... că odată cu polarizarea violentă a polarizarea de dominare și de influență între mîinile unor grupuri foarte limitate numeric, fără orizont managerial mai larg, mimetice și însetate de un profit maxim pe termen scurt, prin orice mijloace. Toată această evoluție are loc fără ca partea trează a elitelor intelectuale locale să fi putut transmite, comunica din experiența martirajului și a rezistenței lor morale și spirituale în fața agresiunii mai mult sau mai puțin directe a istoriei post-belice restului prosper și scutit de astfel de traume al Europei (nu mai puțin derutată însă de multiplicarea sfidărilor cărora trebuie să le facă față). Deja puternic zdruncinate de decenile de servitute și pervertire totalitară, forțele capabile de a participa la procesul de reflectie și de regenerare intelectuală din Europa Centrală se văd acum

confruntate cu o extindere și chiar cu o supremărie a modelelor pieței libere, gata să acapareze în grabă și cîmpul activităților de reflecție, problematizării și al spațiului public al societății, la discreția - tot mai mult - televiziunilor "de divertisment" în ofensivă. Nu doar agravarea dificultăților economice, ci și socul tentației consumiste cu șirul de contradicții, decalaje și antagonisme pe care îl generează în Est ar putea periclită tot mai alarmant șansa unei *reflecții comune*, necesară unei veritabile înviorări sociale și unei revalorizări a politicului la scară europeană.

În loc de concluzii

Reșimțirea împreună, de ambele părți ale fostului zid separator, a gravității și extinderii stării de criză este, fără îndoială, un pas important, dar numai primul pas în efortul de rezistență la avalanșa noilor forme de barbarie care ne asaltează. Soluțiile aduse de liberalizarea comerțului mondial în strategia economică ori simpla respectare a "diferențelor culturale" pe un fond de tendințe protecționiste ori, dimpotrivă, încrîncenat integriste ale diverselor state diverselor state, aparate statale etc. nu înseamnă o privire sinceră, în față, asupra crizei de civilizație pe care o traversăm, ci doar răspunsuri unidimensionale, îngust instrumentale la o situație istorică de răscrucă ce nu poate fi dezbatută decât în orizontul său originar, în condițiile unui dialog pluralist, al respectului autentic pentru pluralismul viziunilor asupra lumii și al relației individ-societate. Ar fi la îndemnă și de datoria europenilor să favorizeze un asemenea exercițiu democratic de ampliere, singurul care ar permite o activare a memoriei colective, fără miză utilitaristă și ar face ca împotriva fascism și, ulterior, la comunism, eliberarea Europei Centrale de sovietism să nu rămână simple forme fără fond într-un ocean de incertitudini paralizante. Ar fi, probabil, ocazia unică a Europei de a nu se înstrăina definitiv de vocația sa *dialogică* primordială. □

SEVER AVRAM - He graduated from the Faculty of Philology, University of Bucharest and he has specialised in International Relations. He worked for the Delegation of the European Commission in Romania.

O ofensivă împotriva corupției

MARIAN CHIRIAC

De aproape șapte ani, în România se discută despre corupție ca despre un fenomen abstract ori ca despre o stare instituționalizată care se identifică cu înșăși criza societății; a existat întotdeauna corupție, dar nu prea s-au găsit persoane corupte.

Fenomen extrem de complex, cu ramificații la toate nivelurile vieții sociale, corupția a fost în mod curent o temă favorită a retoricii oamenilor politici dar, pe de altă parte, foarte rar o "victimă" a acțiunilor concrete ale organismelor abilitate în combaterea ei.

Recentele măsuri adoptate de forțele politice ieșite cîștigătoare la ultimele alegeri - dincolo de uneori mult prea căutatul impact mediatic - au meritul de a-și propune asanarea organismului economic și social, puternic afectat de flagelul corupției. Cu toate acestea, această ofensivă nu poate ignora unele critici legate îndeosebi de aspectul său tehnic. Este tocmai ceea ce ne propunem să surprindem în rîndurile care urmează.

Corupția ca stare instituționalizată

Conform unei destul de sumare definiții de dicționar, fenomenul de corupție cuprinde următoarele infracțiuni: luare și dare de mită, trafic de influență și primire de foloase necuvenite.

În România, o categorie destul de numeroasă de persoane din sfera puterii, a funcționarilor publici, a managerilor societăților comerciale ca și alte persoane fizice consideră cîștigul ilicit ca o stare normală.

Din 1990 și pînă în prezent (intenția noastră e să ne limităm strict la acest interval de timp), fenomenul de corupție s-a generalizat. Datorită scăderii nivelului de viață - aceasta fiind o explicație și nicidecum o justificare - serviciul legal a ajuns să fie comercializat sub cele mai diverse forme de remunerare, de la simpla "attenție" pînă la mită. În acest fel, o bună parte a aparatului de stat și însușește abuziv remunerarea pe care statul nu mai poate să i-o asigure.

Aproape niciuna dintre instituțiile statului nu a fost ferită de proliferarea corupției (vezi în acest sens raportul comisiei parlamentare de combatere a corupției, din anul 1994).

Abuzul de putere este o altă cauză a fenomenului de corupție. Semnalul de alarmă asupra dimensiunilor corupției "la vîrf" a fost tras de fostul comisar al Gărzii Financiare, gen. Gheorghe Florică, dar care în cele din urmă a fost constrins să-și părăsească funcția.

Conform informațiilor furnizate presei, în raportul Florică erau 18 poziții ce corespundeau diferitelor niveluri ale structurii de putere, și în care erau cuprinse nume de miniștri, secretari de stat, șefi de publicații, reprezentanți ai unor servicii secrete etc.

În ultimii șapte ani, datorită jumătăților de măsură în aplicarea reformei economice s-a încurajat un capitalism directocratic, manifestat și printr-un dualism creat de cumularea de funcții în sectorul de stat și cel privat. Dar corupția s-a amplificat și în sistemul bancar și al instituțiilor financiare, în legătură cu acordarea preferențială a creditelor, neplata taxelor și impozitelor, tolerarea unor agenți economici care încalcă legislația financiară etc.

Conform legislației în vigoare, de combaterea fenomenului de corupție se ocupă Poliția și organele Parchetului și Justiției. Dar criza sistemică manifestată la nivelul acestor organisme abilitate - vizibilă prin insuficiența efectivelor de procurori, judecători, polițiști ca și prin salarizarea lor derizorie - a făcut ca organele de urmărire și de punere sub acuzație a celor vinovați de încălcarea Codului penal, în domeniul privind corupția, să fie total ineficace.

Nedorind să abordăm subiectul costurilor fenomenului de corupție (există și astfel de estimări), remarcăm că acesta a devenit un fenomen generalizat, ce afectează chiar centrele de control ale societății. În aceste condiții, pericolul unei cangrene la nivelul "organismului" social nu mai poate fi ignorat.

O cruciadă împotriva corupției

Înființarea, la începutul lunii ianuarie a acestui an, a Consiliului Național de Acțiune împotriva Corupției și Crimei Generalizate s-a dorit un prim pas în combaterea fenomenului corupției.

Consiliul cuprinde, între alții, pe președintele țării, prim ministrul, pe ministrul de Interne, al Apărării Naționale și de Justiție, pe directorii principalelor servicii de informații și pe procurorul general. Ulterior, au fost înființate consiliile "pui" la nivelul fiecărui județ.

Campagna anti-corupție a debutat în forță: au fost arestate sau anchetate persoane al căror grad de onorabilitate părea greu de pus la îndoială, de la lideri de sindicat, pînă la directori de bancă sau finali funcționari, dar și capi ai lumii interlope. În acest context, la

nivelul opiniei publice a părut să fie indusă o doză de speranță că există voință politică în combaterea corupției și a crimei organizate. Prinderea și pedepsirea unor persoane de oarecare notorietate s-a dorit un gest exemplar prin care să se recăstige încrederea în justiție și în instituțiile statului. "Trebuie să devină clar că nu ne putem ascunde nici o clipă în spatele lipsei legilor pentru a amâna războul cu corupția sau cu criminalitatea organizată. Problema noastră este să aplicăm legile pe care le avem, fără a mai amâna la nesfîrșit dosarele", spunea președintele Emil Constantinescu într-un mesaj public în care anunța declanșarea campaniei anti-corupție.

Un lucru despre care s-a vorbit mai puțin, deoarece a predominat euforia debutului de campanie anti-corupție, a fost cel al exceselor în numele dreptății. În acest sens, pare exagerată tratarea corupției ca o problemă "ce aduce atingere directă siguranței naționale" (nu discutăm aici de chestiunea crimei organizate) ca și posibilele excese ce pot apărea din implicarea serviciilor secrete în cercetarea penală. Marșarea camprea patetică pe aspectul "militarizat" în această campanie anti-corupție pare să aibă ca singură scuză bunul scop urmărit.

Din multe puncte de vedere, oportunitatea nouului organism, Consiliul Național de Acțiune împotriva Corupției și Crimei Organizate este discutabilă atâtă vreme cît există deja un Consiliu de Miniștri subordonat Consiliului Suprem de Apărare a Țării, ale cărui atribuții sunt clar exprimate în Constituție: "organizează și coordonează activitățile care privesc apărarea țării și siguranța națională". În plus, chiar și pentru magistrați este neclar substratul legal al comisiilor anticorupție, despre care - în afara atribuțiilor de coordonare - nu s-a spus dacă sunt un fel de substitut sau organisme paralele cu justiția.

Revenind la campania propriu-zisă, dincolo de acțiunile în forță mai sus amintite, merită subliniat efortul de a face ordine în instituțiile care au ca obligație aplicarea legii și curmarea abuzurilor de tot felul. Sfîrșitul lunii februarie a coincis cu un adevărat cutremur la nivelul Poliției Române, a cărei conducere a fost practic schimbată în totalitate.

Complicitatea unor cadre din Poliție, indiferent de eșaloanele din care acestea fac parte, a constituit unul din principali factori ce au influențat negativ tentativele de îngădare a fenomenului corupției. În acest moment, există semnale că asanarea va continua și la nivelul Parchetului și Justiției, celelalte două instituții fără de care nu se poate vorbi de legalitate. Corupția a proliferat și pentru că, în afara complicității cu infractorii, de care a dat dovadă uneori Poliția, dosarele de urmărire penală au fost tergiversate nepermis sau chiar mușamalizate în urma intervenției unor persoane din Parchet și Justiție.

Fiind totuși bine intrată în capilarele organismului social, corupția nu poate fi combătută exclu-

siv cu mijloace represive. Simptomele în acest sens sunt încercările magistraților pentru obținerea unui statut profesional și material conform importanței justiției. Protestul magistraților bucureșteni, de la mijlocul lunii februarie, care au refuzat timp de cîteva zile să mai intre în sălile de judecată pînă nu se schimbă "tratamentul discriminatoriu" la care sunt supuși, a constituit un semnal că nici o campanie anti-corupție nu poate ignora factorul uman. Asigurarea unor condiții minimale de lucru pentru oamenii legii, dar mai ales a unui nivel de salarizare corespunzător, constituie priorități stringente. Si pentru că tot am ajuns la un nivel de principiu al condițiilor în care ar trebui să se desfășoare campaniile anti-corupție, merită menționată nevoia schimbării sistematice din funcție, la anumite intervale, a funcționarilor expuși la corupție. Acest lucru ar putea preveni formarea rețelelor de interes.

O altă măsură necesară pentru definirea și combaterea fenomenului de corupție este îmbunătățirea cadrului legislativ. Ministerul de justiție, Valeriu Stoica, arăta că în scurt timp vor fi promovate în parlament proiectele privind Legea responsabilității ministeriale și Legea privind combaterea faptelor de corupție (aici se va încerca astăzi definirea precisă a noțiunii de corupție cît și a faptelor ce țin de criminalitatea economico-financiară).

Cu toate acestea, toate acțiunile anti-corupție de pînă acum, cît și altele similare ce probabil vor urma, riscă să rămână simple gesturi politice dacă nu sunt însoțite de modificări de sistem. Accelerarea procesului de privatizare și începerea restructurării industriilor neprofitabile - obiective asumate explicit în recent anunțatul program de reformă al cabinetului Victor Ciorbea - sunt cele două măsuri mai mult decît necesare care pot duce la îngădirea principalului "obiect" al corupției: proprietatea de stat.

Plecind de aici, cel puțin teoretic, multe altele ar trebui apoi să-și găsească o rezolvare, fie ea și parțială: fenomenul economiei subterane (care conform unor mai vechi estimări ale Serviciului Român de Informații reprezintă circa 40 la sută din PIB), cel al evaziunii fiscale ori al traficului de influență, hășișurile birocratice și ale relațiilor clientelare. Estimăm însă că foarte dificilă va fi schimbarea atitudinilor sau a mentalităților. În ciuda tuturor instituțiilor, comisiilor sau măsurilor legislative ce pot fi adoptate, debilitatea spiritului civic (neîncrederea în instituțiile statului, obișnuința de a eluda pe cît posibil legea, complicitatea asunsă cu persoanele corupte etc) rămîne o realitate ce nu poate fi ignorată.

MARIAN CHIRIAC (1966) - He graduated from the Faculty of Geodesy, University of Bucharest.

Currently he works as a journalist for the Magazine 22.

De la Putere în Opoziție. Cazul PDSR

CĂLIN HERA

După pierderea alegerilor, PDSR s-a obișnuit destul de greu cu gîndul că trebuie să treacă în Opoziție. Tranzitia de la Putere la opoziție a trebuit să se facă între cele două tururi de scrutin, deci în plină campanie electorală, lucru care și-a pus amprenta pe evoluția ulterioară a partidului. O altă amprentă importantă a fost fatalitatea și, în același timp, necesitatea preluării lui Ion Iliescu de la Cotroceni. Din mesajul de după noiembrie '96 al PDSR s-au distins aşadar acentele electorale, regăsite și în discursul din primăvara lui '97, cît și puternica dorință de revansă.

Principala idee care a călăuzit activitatea post-electorală a PDSR a fost încercarea de a-și asocia numele de o nouă imagine (partid modern, atașat valorilor europene dar foarte atent la interesele naționale) și de a face uitată pe cealaltă, a partidului corrupt, clientelor și arogant. Era o problemă de recistigare a credibilității, interne și externe, și deci a electoratului dezamăgit. Cel mai la îndemînă instrument a fost Ion Iliescu, folosit la maxim ca simbol; chiar dacă era clar că popularitatea fostului președinte căzuse aproape dramatic și ireversibil, el rămînea cel mai bun produs al partidului.

O altă preocupare importantă în această perioadă a fost aceea de a reduce cît mai mult scandalurile interne sau măcar de a nu lăsa să răzbăte prea mult în afară. Soluția găsită a fost, și în acest caz, un Iliescu mînă-forte, care a încercat mai apoi să transforme partidul după chipul și asemănarea sa, cu riscul de a rezulta o formăjune politică după modelul anilor '70. Limbajul folosit a uzat din plin de clișeele cunoscute, care s-au dovedit de succes în prima perioadă de după decembrie '89 (ne-vînzarea de țară, psihoza antimonorhică și cea anti-foști proprietari, somajul, discursul naționalist și anti-maghiar).

În sfîrșit, PDSR s-a remarcat în cele patru luni care au trecut de la alegerile din noiembrie prin încercările de a slăbi cît mai mult coezionea coaliției de guvernămînt. S-au dat atacuri din orice poziție la adresa noii puteri și a avut loc o luptă de uzură cu imensa credibilitate de care se bucură aceasta, în ciuda măsurilor nepopulare. Au fost cîteva idei simple, de manual, pe care PDSR le-a urmărit cu atenție și chiar cu un oarecare succes.

Primul elișeu: alternanța la putere

Încă dinainte de scrutinul din noiembrie, prințig a început să circule zvonul că PDSR va pierde alegerile fără să-și facă prea multe probleme, că apeleau

fost aranjate și că partidul își va pregăti revenirea la putere peste maximum patru ani, probabil pentru foarte multă vreme, știind că aceia care vor conduce țara în 1997, după dezastrul 1990-1996, vor trebui să facă o reformă profundă și să-și prăpădească în acest fel toată bunătatea de credibilitate și popularitate. PDSR a vorbit cu insistență despre însemnatatea "alternanței la putere" ca despre cel mai însemnat lucru care i se putea întîmpla României, ca și cum alternanța singură ar fi fost suficientă pentru ca țările din Nato și Uniunea Europeană să ne ia în brațe și să ne deschidă larg porțile. Bineînțeles că necesitatea "alternanței" a devenit un obiectiv istoric al României și PDSR a încercat să creeze impresia că a cedat puterea de dragul acestui deziderat. Ideea a fost lansată de Teodor Meleşcanu, proaspăt membru al PDSR, cu ocazia conferinței de presă de adio de la Ministerul de externe.

În noaptea de după alegeri, însă, nimănui din PDSR nu-i păsa prea mult despre "alternanța la putere"; în prima lui declarație după afilarea rezultatelor parțiale ale alegerilor parlamentare, Ion Iliescu vorbea cu ziaristi despre necesitatea formării unei coaliții guvernamentale de centru, care ar fi urmat să includă, deoarece și PDSR-ul, "pentru o mai bună stabilitate." (La nivelul declaratiilor, liderii PDSR au acceptat bărbătește înfringerea totală abia după turul al prezențialelor, deși insuccesul lui Iliescu devenise previzibil încă la momentul scrutinului din 3 noiembrie.)

Un partid după chipul și asemănarea lui Ion Iliescu

Primul pas în vederea recistigării credibilității a fost enunțarea intenției de restructurare profundă a partidului. Odată cu înfringerea sa definitivă din 17 noiembrie, Ion Iliescu și-a făcut publică intenția de a se implica total în acest proces. "Voi face o altfel de Opoziție, avînd un permanent rol critic și rațional", a declarat el imediat după anunțarea primelor rezultate parțiale. Fără a avea un simț prea dezvoltat al proporțiilor, Vasile Văcăru vorbea chiar despre necesitatea ca Ion Iliescu să devină "un Cornelius Coposu al PDSR".

Pe data de 29 noiembrie, Ion Iliescu se înscrise oficial în PDSR, la sectorul 1. El declară că restructurarea PDSR va dura cîteva luni și se va face prin reorganizarea întregului partid, eliminarea corupției și a frigurășilor din el, adaptarea documentelor programatice la condiția de partid aflat în Opoziție și eventual chiar schimbarea denumirii sale.

Noul lider oficial al partidului se pune pe treabă, împreună cu o echipă pe care o ține în sediul de pe strada Atena peste zece ore pe zi. Rezultă un nou Statut al PDSR, din care răzbate puternic amprenta lui Ion Iliescu. Numeroase pasaje par copiate din vechiul statut al Partidului Comunist. Membrii de partid sunt îndemnați să chemă populația la muncă patriotică și să desfășoare "acțiuni de educație cetățenească pentru combaterea faptelor antisociale". Genul acesta de lozinci și luarea lor în serios nu cadrează cu imaginea "lupilor tineri" (echipa Năstase), din partea căror Ion Iliescu ar putea avea surprize, mai devreme sau mai tîrziu. Tocmai pentru a evita orice fel de surprize, Ion Iliescu statuează concentrarea întregii puteri din partid în mîna unui singur om: președintele. Structura de conducere devine piramidală și nu bicefală, ca înainte, funcția de președinte executiv fiind desființată la Conferința Națională din 17 ianuarie. Ion Iliescu reușește chiar performanța de a nu lăsa în nouă statut nici o posibilitate de revocare a președintelui. Numit în fruntea PDSR printr-un vot cu aplauze, Ion Iliescu nu mai poate fi înlocuit decit cu voia sa, prin demisie.

Asigurîndu-și supremătia în partid, Ion Iliescu a reușit să numească în posturile cheie cîteva persoane pe care știa sigur că se poate baza. Oliviu Gherman a devenit vice-președinte, alături de Hildegard Puwak, Ioan Mircea Pașcu și Teodor Meleşcanu, iar Gheorghe Pleșa și Corina Crețu - coordonator al Biroului de Preșă, secretari. Dintre apropiații lui Adrian Năstase, devenit prim vice-președinte, au rămas doar Miron Mitrea și Ovidiu Șincai, în funcțiile de secretari. Pe lista Consiliului Național ales pe 17 ianuarie se regăsesc Iosif Boda, Virgil Ogășanu, Dan Iosif, Dan Marian, Marian Enache, Sergiu Nicolaescu, Petre Ninosu, Gelu Voican Voiculescu și Grigore Zanc. Apropiații lui Iliescu au declarat că acapararea partidului va fi totală, la Conferința Națională din mai.

Conflictul interne

Schimbările făcute, corroborate cu insuccesul din alegeri, au făcut să îasă la iveală primele probleme mari din interiorul fostului partid de guvernămînt. Întrarea pe ușă din față a echipei Iliescu a fost una din cele mai mari generatoare de conflict intern. Chiar dacă fostul purtător de cuvînt, Dumitru Pâslaru declarase că peste partid au mai trecut și alte valuri și că PDSR va asimila și valul Iliescu, așa cum a făcut cu grupul Miron Mitrea, se vede treaba că n-a avut deloc dreptate, el însuși fiind "îngrijit de val" și pierzîndu-și funcția, în favoarea lui Teodor Meleşcanu.

Barca pedeseristă intrată la apă a început să fie părăsită de diferite personaje din timpul campaniei electorale. Ilie Năstase, fost candidat la Primăria Capitalei și la un fotoliu de deputat și-a dat demisia, declarînd că intrarea sa în PDSR a fost cea mai mare greșeală a vieții. Eugen Mihăescu și-a făcut bagajele certîndu-se zgromotos cu directorul de campanie electorală a lui Ion Iliescu, Iosif Boda, pe care l-a numit "hipopotam transpirat". Ion Iliescu l-a criticat pe Oli-

viu Gherman că nu are "reacții politice" și pe Adrian Năstase pentru felul cum a condus partidul, iar Dan Iosif, un devotat al președintelui Ion Iliescu, a spus că acesta a pierdut alegerile fiindcă a avut o ghiulea atrănată de picioare: PDSR-ul. Ideea a fost susținută și de Iosif Boda.

Certurile dintre "cei mari" le-a dat curaj și celor mai mici. PDSR a avut de a face cu răzvrătirea filialei sectorului 4, cu scandalul din județul Iași, în urma căruia a demisionat Ion Solcanu, unul dintre veterani partidului, și cu nenumărate alte demisiî, de la simpli membri pînă la primari, consilieri, manageri de întreprîndere și chiar direcțori județeni de campanie electorâlă. PNȚCD și PD ori chiar PNL au început să fie asalte de zeci de cereri de înscriere din partea pedeseristilor demisionari. Vîntul migrărilor părea să-i cuprindă și pe parlamentari, lucru care nu s-a întîmplat deocamdată și datorită avertismântului dat de Adrian Năstase: "Parlamentarii PDSR sunt prea deștepți ca să demisioneze din partid și să piardă astfel plecările în străinătate și locurile din comisiile parlamentare".

Tentativa de coagulare a stîngii

Confruntat cu problema reală a spargerii și a pulverizării partidului, PDSR avea nevoie, alături de elementul de coeziune Ion Iliescu și de o nouă ideeforjă. Primul care a lansat-o a fost Adrian Năstase, care vorbea în perioada dintre cele două tururi de scrutin despre necesitatea unei regrupări a tuturor forțelor de stînga. Chiar dacă la acel moment mesajul avea și un puternic impact electoral - PDSR căutând sprijin pentru prezidențialul Ion Iliescu pînă și la Petre Roman, căruia i s-a propus funcția de prim-ministru - ideea marii coaliziîi de stînga a fost rejetată.

Profitînd de faptul că PSM nu a reușit să treacă pragul de 3 %, PDSR s-a autoproclamat a fi reprezentantul stîngii în Parlament. Pe de altă parte, în timp ce curta PSM-ul, PDSR lansa atacuri dure la adresa PS-ului lui Mohora, partid pe care îl cataloga drept "investiția ratată a dreptei". (Tudor Mohora își exprimase, pentru turul II, sprijinul deschis pentru Emil Constantinescu). În căutare de aliații, Adrian Năstase a declarat în luna februarie, plin de bunăvință față de PRM, că noul demers de ridicare a imunității parlamentare a lui Corneliu Vadim Tudor este "excesiv"; liderul PRM își pierduse imunitatea în legislatura trecută, la inițiativa și cu concursul PDSR.

Cele trei partide din Opoziție, PDSR, PRM și PUNR au colaborat foarte bine în Parlament atunci când au criticat programul guvernului Ciobea, la Moțiunea simplă "Agricultura" și atunci când au ieșit din sală, boicotînd alegera Biroului Permanent (28 noiembrie). Scopul acestei ultime acțiuni fusese acela de a înțîrzi procedura de numire oficială a președintelui Emil Constantinescu, astfel încît el să nu poată participa în calitate de șef de stat la ceremoniile de 1 Decembrie, ziua națională a României.

E de menționat aici și degringolada din PUNR, care a culminat cu suspendarea lui Gheorghe

Funar, pentru care au fost acuzați și pedeserii. Întâmplarea poate să fie foarte bine o continuare a bătăliei pentru electoratul din Ardeal, mai ales că PDSR și-a accentuat discursul naționalist și anti-maghiar.

Evenimente neplăcute

Eșecul din alegeri s-a făcut simțit în mod dureros atât prin pierderea funcțiilor politice din Palatele Victoria și Cotroceni cât mai ales prin eliminarea treptată a pedeserilor din posturile-cheie (FPS, Ministerul de Interne, servicii secrete, Direcția Generală a Văilor, Prefecturi, Inspectorate județene și.a.m.d.)

Dar cea mai grea lovitură pe care a primit-o PDSR după eșecul din alegeri a fost pierderea controlului asupra Televiziunii publice, fără de care partidul și președintele lui s-au simțit dintr-o dată neajutorați. Așa se și explică faptul că reacțiile față de schimbările din TVR au fost mult mai numeroase și mai vehemente decât cele referitoare la programul guvernului Ciorbea. Ion Iliescu a declarat de mai multe ori că "la TVR e mai rău acum decât pe vremea lui Ceaușescu" și le-a cerut membrilor PDSR să-și retragă abonamentele la TVR, în semn de protest, lucru condamnat vehement pe vremea Puterii, cind era sugerat de fosta opozitie.

În sfîrșit, o lovitură asemănătoare a fost cea încasată prin înlocuirea lui Ion Crăstoianu de la conducerea "Evenimentului Zilei". Ziul următor se remarcă în ultima perioadă prin atacuri virulente la adresa noii Puteri și a noii conduceri a Televiziunii publice și prin acordarea de spații largi în paginile sale punctelor de vedere ale PDSR. Aceste lovitură capătă o greutate și mai mare dacă sunt puse în contextul în care PDSR a dat vina eșecului în alegeri și pe proasta relație cu mass-media.

Raportat la aceste evenimente, incidente precum plecarea lui Cornelius Iacobov în Statele Unite ori cererea de ridicare a imunității deputatului Gabriel Bivolaru, acuzat ca a prejudicat Banca Română de Dezvoltare cu 80 de miliarde de lei, au trecut ca neobservate. Doar scandalul arestării lui Miron Cozma a fost comparabil, ca spectaculozitate. Evenimentul i-a oferit lui Ion Iliescu prilejul de a mai face o declaratie memorabilă: "Motivația arestării lui Cozma (n.n., pentru mineriada din septembrie 1991) este exagerată. Miron Cozma a fost ca o frunză purtată de ape, iar mișcarea de atunci a avut spontaneitatea ei". Liderul minerilor, împreună cu cei ai PDSR, au încercat să politicizeze întâmplarea, dar nu s-au străduit prea mult. Pe de o parte, PDSR intrase într-o perioadă de reciștișare a credibilității, iar pe de altă parte se declarașe solidar cu campania împotriva corupției începută de Emil Constantinescu.

Opoziție constructivă

Fiind la curent cu toate sondajele de opinie, potrivit căror fenomenul corupției se află printre lucrurile care îi nemulțumește cel mai mult pe români, PDSR a declarat de la început că se alătură campaniei anti-corupție declanșate de președintele Emil Constantinescu. La cîteva zile după ce la Consiliul Suprem de

Apărare a Țării începuseră să se adune primele dosare, iar la arestul din Rahova să fie aduși Sever Mureșan și Miron Cozma, PDSR a făcut un Apel către toate forțele politice pentru constituirea unui Comitet Național de Urgență, care să se ocupe de rezolvarea "gravelor probleme ale țării", între care se află și cea a corupției. Credibilitatea PDSR era deja prea mică, iar cuvintele găsite prea des folosite, astfel încât ideea unui nou consens, ratată timp de șapte ani, nu a avut, practic, nici un ecou. Singura formăjune care a răspuns aceluia Apel a fost Partidul Liber Democrat al Maghiarilor din România, un fel de PNȚ-Lambru al UDMR-ului.

Pozitia față de Tratatul cu Ucraina a fost una din cele mai interesante. Pe de o parte, politicienii ca Ioan Mircea Pașcu și Teodor Meleşcanu au declarat că PDSR este de acord cu formula "mai flexibilă" găsită de guvern, iar pe de altă parte numeroși parlamentari pedeserii au vorbit despre trădarea intereselor naționale și au reluat vechile teze ale plecăcinii în față străinătății și ale vînzării de neam.

În același timp, PDSR și-a luat în serios rolul de partid de opozitie atacând, de cîte ori a avut prilejul, coalizia aflată la putere. Principala miză era găsirea unei etichete pentru aceasta. Încă de pe vremea campaniei electorale, PDSR a început să inducă ideea că viitoarea coaliție guvernamentală fi una revansărdă. Pentru a da o greutate mai mare acestei afirmații, PDSR a hotărît, după o ședință prelungită a Delegației Permanente, să înființeze două Comisii-sperietoare, una care să caute locuri de muncă pentru foștii miniștri, secretari de stat și lucrători din aparatul guvernamental și alta care să asigure "protecția funcționarii publici demisi abuziv de noua Putere".

Ideea a primit apoi un nume, "epurări politice" și a fost reluată în numeroase comunicate de presă, interbelări parlamentare și chiar într-o moțiune pe care PDSR a prezentat-o în fața delegaților Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. "Sperăm ca și actuala Putere să fie trasă de urechi, așa cum păteam noi", au declarat liderii PDSR. Problema "epurărilor" a fost pusă și în fața președintelui Franței, Jacques Chirac, a directorului general al FMI, Michel Camdessus și în general de fiecare dată cind liderii al PDSR s-au întîlnit cu vreo oficialitate occidentală.

O altă etichetă des folosită s-a referit la "monarhismul" noii Puteri. Atacul a avut două întînte. Pe de o parte, s-a încercat inducerea unor disensiuni între țărăniștii monarhiști și social-democrații republicani; pe de altă parte, s-a "umblat" la aversiunea față de ideea monarhică sădită timp de 43+7 ani în mintile unei bune părți a românilor.

Redobîndirea cetățeniei de către Regelui Mihai și întoarcerea lui în țară au fost două preteze de atac valorificate la maxim. Pentru culoare, au fost revalorificați Petre Turlea (PUNR), Gheorghe Dumitrașcu (PDSR) și Cornelius Vadim Tudor (PRM), care au creat, fiecare, cîte un scandal mediatizabil. Înțelepții partidului s-au grăbit să remarcă că venirea în țară a Regelui, concomitent cu redobîndirea cetățeniei,

confirmă linia monarhică a Convenției. Adăugind în discurs și măsurile prin care CDR apără interesele foștilor proprietari, PDSR trage concluzia că obiectivul real al CDR vizează "o adevărată restaurație, pe toate planurile".

Mergind pe aceeași idee, PDSR a atacat HG 11/1997, referitor la casele naționalizate și modificările aduse la Legea investițiilor străine, respectiv articolul care permite cumpărarea terenurilor de către investitorii străini. A ieșit la rampă, din nou, Gheorghe Dumitrașcu, care a spus patetic că e inadmisibil să "vinde pamântul țării". Petre Ninosu, fost ministru al Justiției, a construit chiar un scenariu care pune în legătură noua Lege a investițiilor străine cu intenția de privatizare a Regiei pădurilor Romsilva și incetarea subvenționării agriculturii, "ceea ce va duce la vinzarea pamânturilor și a pădurilor patriei".

Critică programului de reformă

Programul de reformă economică și socială al Cabinetului Ciorbea a fost, bineînțeles, cel mai criticat. PDSR a dat numeroase comunicate în care protestă împotriva liberalizării prețurilor și a terapiei de soc. Au fost scoși la rampă greii partidului, foștii miniștri Mircea Coșea, Florin Georgescu, Teodor Meleşcanu și însuși ex-premierul Nicolae Văcăroiu, care au criticat punctual programul. Ei au spus că măsurile de protecție socială sunt "anemice", că inflația va fi, prin aplicarea măsurilor de soc, de aproape 200% și nu de 97%, cum a preconizat guvernul și că somajul va atinge 16 procente, în loc de 8. Liderii PDSR au descris chiar o imagine apocaliptică, din care nu lipseau expresii precum "efekte devastatoare", "moartea întreprinderilor românești" și chiar a oamenilor, care vor ajunge "clienții ai ciorbei săracilor", iar România va deveni un teren de încercări și experimente nereușite". Liberalizarea prețurilor este catalogată drept o măsură haotică, care "va spulbera veniturile oamenilor".

În sfîrșit, liderii PDSR au declarat că programul Ciorbea este săcru, de fapt, de FMI și Banca Mondială și că el a fost prezentat și fostului guvern, cu ani în urmă, "tot în limba engleză"; PDSR are însă meritul de a fi observat că terapia de soc este o rejetă de pășită, care nu a fost aplicată pînă la capăt în nici una din țările Europei de Est.

Criticile nu s-au oprit însă aici și PDSR a introdus două moțiuni simple, una în Camera Deputaților, pe probleme agrare, și alta la Senat, pe tema restructurării întreprinderilor industriale. Întîtelele celor două moțiuni au fost tot păturiile sărace, pe care PDSR a încercat, încă de la două zile după pierderea alegerilor, să îi reciștige.

Cu toate criticile aduse, PDSR a declarat că ar susține acest program "pînă în pînzele albe", dacă ar fi mai întîi dezbatut în Parlament. Bineînțeles că, de fiecare dată, pedeserii adăugau că dețin soluții alternative care implică mai puține sacrificii din partea populației.

Bătălia pentru sindicate

Aflat într-o continuă campanie electorală, PDSR a încercat deci să treacă de partea celor mulți, căutînd să își atragă simpatia sindicatelor. Imediat după anunțarea programului de reformă, parlamentarii PDSR au primit misiunea de a pleca în țară pentru a discuta cu sindicalele, la fața locului, despre măsurile preconizate de guvern. "Discuțiile de la om la om" nu au avut însă rezultatul scontat, credibilitatea PDSR fiind încă foarte subredă. Nici cu marile confederații sindicale nu a mers mai bine. După întîlnirea cu BNS, Adrian Năstase a recunoscut sincer că cele două părți nu au avut "aceleasi vizion și aceleasi păreri despre situația creată de măsurile guvernului". Singura confederație cu care PDSR a ajuns la o înțelegere, convenind asupra unei "colaborări permanente", a fost CNSLR-Frăția, fosta confederație sindicală a lui Miron Mitrea.

Paradoxul Iliescu

Prezența lui Ion Iliescu în fruntea fostului partid de guvernămînt a reușit să hrăneze procesul de dezintegrare a PDSR. În același timp însă, Ion Iliescu încearcă, și are toate sansele să reușească, construirea unui partid care să îi semene. Pe Ion Iliescu îl paște, pe de altă parte, riscul ca ieșirile necontrolate care s-au înmulțit de la o declarație la alta să-i afecteze imaginea de bun politician. Expresii ca "măgarie", "mîrlanie", "lingerea tălpilor fostului rege" și.a.m.d. au început să-i irite pînă și pe foștii săi susținători ferventi, care îi apreciau, în primul rînd, echilibrul. Ion Iliescu s-a făcut remarcat în ultima vreme și prin cîteva gafe de proporții care, repetate, pot discredită definitiv partidul pe care îl conduce. Printre ele se află și declarațiile despre niște presupuse aprecieri favorabile făcute de Bill Clinton la adresa sa, declarații dezmințite mai apoi vehement de Ambasada SUA la București.

Nu a fost trecut cu vederea nici amănuntul că ultimul gest făcut de Iliescu înainte de a părăsi Cotroceniul, a fost acela de a-i grația pe ultimii 6 membri ai CPEx rămași în închisoare. (În realitate, toți fuseseră deja eliberați, pe motiv că nu puteau suporta condițiile de detenție.)

Iată de ce, se poate spune că, paradoxal, Ion Iliescu reprezintă în același timp un factor de coeziune pentru partid dar și o mare problemă pentru viitorul PDSR.

CĂLIN HERĂ (1967) - He is a news editor at Pro TV. As a Journalist, he wrote at the Political Department for NU, Cuvîntul and Expres.

Currently, he is studying for a MA in Social Communication and Public Relations at the National School for Political Studies and Public Administration.

În imperiul științelor politice

DAN PAVEL

Mi-au trebuit mai bine de trei luni pentru a mă decide asupra modului în care urma să scriu despre un eveniment la care am luat parte, în perioada 29 august - 1 septembrie 1996, la hotelul Hilton and Towers din San Francisco, California: Congresul anual al lui American Political Science Association (APSA). Principala dificultate era să mă decid între o simplă relatare reportericească și un comentariu complex. Prima variantă am exclus-o încă din 1994, cînd am luat hotărîrea de a trece (cu carte de muncă) din jurnalism în viața universitară. Fiind vorba despre unul dintre acele multe lucruri de pe lumea astă care nă pot fi înțelese doar prin simpla lor relatare, am optat pentru o combinație între reportaj și comentariu. Mă gîndeam și la studenții mei de la științe politice, care ar fi fost extrem de frustrați dacă aș fi povestit doar ceea ce văzusem, iar nu și ceea ce înțelesesem (ba chiar ceea ce nu înțelesesem).

Dacă n-am trăi în epoca mediatică, aș fi scris probabil o carte despre America, ceva în genul *Scrisorilor persane*. Cert este că în timp ce eram la San Francisco mă gîndeam la statutul științelor politice în România. Mi se pare simptomatic ca nici nu au apărut încă științele politice în România și deja se desfășoară o cruntă bătălie simbolică pentru ocuparea unor poziții de influență. Bătălia reflectă destul de bine și cu năvitate clivajele politice din țara noastră și lupta pentru ocuparea unor poziții de forță, însă nu este expresia dezvoltării firești a științelor politice. Ceea ce n-au înțeles încă o bună parte din protagoniștii acestei bătălii este că niciodată nu vor putea fi științele politice în situația de a aservi politicii, așa cum filosofia se aserse teologiei în Evul Mediu. (Cînd scriu aceste rînduri mă gîndesc la o parte din studenții mei, din prima generație de absolvenți, care, în loc să citească bibliografia de seminar sau să studieze pentru diploma, s-au grăbit - în ciuda avertismentelor mele - să se pună în slujba forțelor politice retrograde, marii pierzători din noiembrie 1996). Dimpotrivă, de la Machiavelli încocace, politica a urmat traseul fixat în avans de producătorii ideilor politice a urmat traseul fixat în avans de producătorii ideilor politice. Dacă s-ar fi gîndit la astă mai bine, Marx nu s-ar fi repezit să scrie acea stupidă remarcă cu privire la filosofii de pînă acum, care n-au făcut decît să interpreteze lumea, cînd important era să o schimbe, afirmație care nu a făcut decît să legitimeze variantele radicale și utopice ale ideologiei comuniste a ținării sociale.

În științele politice nu contează decît competența concretizată în opera scrisă. Măsura valorii și

autorității profesionale o dau doar cărțile și studiile de specialitate. Or, în acest domeniu, comunitatea științelor politice a fixat de multă vreme criteriile și standardele profesionale. Pentru a nu produce ilăritate în lumea științifică internațională ar trebui ca intelectualii care au fost nevoiți să ocupe spațiul vid al științelor politice, în calitate de comentatori, profesori de științe politice sau consilieri politici să se ocupe mult mai intens de compensarea lipsei studiilor de specialitate. Este interesant că nimeni din cei care predau sau consiliază nu au studii complete în domeniul (iar autorul rîndurilor de față nu face excepție). Cînd ai studiat dreptul, filosofia, sociologia, medicina (umană sau veterinară), fizica, critica de artă sau literatura, jurnalistică sau psihologia, atunci în mod inevitabil trebuie să eviți a poza în specialist într-un domeniu ale cărui competențe sunt extrem de precise.

Rîndurile de față le sunt dedicate celor cărora le lipsește în egală măsură opera și modestia, cu intenția de a-i aduce cu picioarele pe pămînt. Științele politice nu pot exista doar prin cățiva indivizi cu o expertiză îndoioinică, ci numai din punct de vedere instituțional. Iar existența instituțiilor științelor politice presupune mult mai mult timp și efort decît edificarea instituțiilor democrației. Iar recunoașterea internațională este un proces mult mai complicat decît integrarea euro-atlantică. Români au avut nevoie doar de șapte ani pentru a învăța că pot schimba prin vot puterea politică; pentru ca științele politice să existe la nivel normal, avem de recuperat o întreagă cultură a domeniului de specialitate, care presupune nu numai traducerea și comentariul unor munji de cărți și reviste de specialitate, dar mai ales pătrunderea în această lume selectivă, ca parteneri egali în competență și operă.

Mi-aduc aminte de o anchetă publicată acum cățiva ani în paginile revistei *Expres* de Leonard Oprea, cu privire la statutul filosofiei în România. Deși era vorba de un domeniu cu lungă tradiție, asupra căruia s-au exercitat presiuni simbolice asemănătoare, unii observau că, cu excepția a vreo doi gînditori din acest secol, de fapt nu există o filosofie românească. Astfel de dezbatere în spirit critic sănătatevenite, pentru că ne ajută să înțelegem poziția noastră în raport cu anumite discipline sau științe. Ar trebui să reflectăm cu privire la statutul unor domenii ca matematica, medicina, artele plastice, științele naturale, muzica sau chiar cinematografia, unde contribuțiile românești sunt remarcabile, pentru a încerca să înțelegem fenomenul rămînerii în urmă a filosofiei sau științelor politice. Altintinderi nu vom scăpa niciodată de această combinație alchi-

mică a sentimentelor de superioritate sau inferioritate. Sînt convins că publicul cititor al unei reviste precum *Sfera Politicii* ar avea mult mai mult de cîștigat din lectura unor numere tematice despre științele politice în lume, decît la nivelul bunelor intenții sau al imaginării unora despre științele politice în România.

Revenind la APSA, în timp ce pentru mine era un eveniment istoric să particip la o întîlnire de o asemenea anvergură, americanii organizau cea de-a 92-a ediție APSA (aproape, pe cînd prima ediție anuală a asociației noastre de științe politice?). Ca în fiecare an, la San Francisco au luat parte cîteva mii de participanți. Am înțeles din discuțiile cu o serie de profesori americani că nu vedem decît virful unui aisberg. Pentru a face relatarea care urmează mai coerentă, am să fac o paranteză, ca să aduc puțin aisbergul mai la suprafață.

Comunitatea americană de *political scientists* este alcătuită din sute de mii de membri, care își exercită profesiunea în mii de universități, institute și centre de cercetare (think tanks), fundații, edituri (universitare sau nu), jurnale de specialitate, organizații guvernamentale și nonguvernamentale (de la partide politice pînă la servicii de intelligence), organisme internaționale, bănci, firme private, canale de radio și televiziune, ziare reviste, grupuri de interes etc. În cîndă largului spectru ocupațional, centrul de gravitate al științelor politice rămîne mediul universitar. Acolo se predau și se învăță cunoștințele de specialitate; acolo se formează și consolidează prestigiul profesional al experților, care pot ocupa, atunci cînd circumstanțele o cer, pozițiile politice cele mai înalte sau posturile cele mai bine plătite din cadrul corporațiilor și băncilor; acolo se întorc să predea cei care o vreme au fost în centrul politicii, finanțelor, afacerilor, jurnalisticii sau activităților de intelligence. Este vorba despre o comunitate profesională cu un prestigiu enorm, ușor verificabil datorită unui munte de cărți, studii de specialitate, sondaje de opinie, datorită unei tradiții îndelungate a redutabilei expertise profesionale puse la îndemîna politicenilor, diplomaților, comunității, grupurilor de interes. Dacă SUA este singura suprapunere în materie de științe politice. Nu există *political scientist* important în această lume (de la Giovanni Sartori la Aren Lijphart) care să nu predea ani de zile sau pentru restul vieții în vreo universitate americană celebră.

Conferința anuală APSA este locul geometric în care se intersectează domeniul și grupuri de cercetare extrem de diverse, gînditori individuali sau școli de gîndire, care în mod obișnuit nu prea au de a face unele cu altele. S-ar putea crede că ai de-a face cu mai multe comunități științifice, cu mai multe triburi epistemologice, care însearcă sau nu să-și impună dominația conceptuală și metodologică. Cu toate acestea, nu există regimuri teoretice absolutiste în domeniul științelor politice. Există numai un regim de drept, o comunitate a înaltelor standarde științifice și morale, o federare a unor domenii disciplinare aflate în expansiune, stagnare sau reconsiderare, și care își trimit anual

reprezentanții la APSA, pentru a consfinții sau nega "starea lucrurilor".

Anul acesta, lucrările conferinței s-au desfășurat în cadrul a 45 de secțiuni, fiecare dintre ele coordonate de unul sau doi specialiști. Ele au fost următoarele: *Inequality and Politics; Political Thought and Philosophy; Historical Approaches; Normative Political Theory; Foundations of Political Theory; Formal Political Theory; Political Methodology; Legislative Behavior; Presidency Research; Public Option and Participation; Elections and Electoral Behavior; Political Organizations and Parties; Law and Courts; Constitutional Law and Jurisprudence; Public Administration; Federalism and Intergovernmental Relations; Urban Politics; State Politics and Policy; Public Policy; Political Economy; Women and Politics; Politics and History; Comparative Politics; Comparative Politics of Developing Countries; Politics of Communist and Former Communist Regimes; Comparative Politics of Advanced Industrial States; Politics and Society in Western Europe; International Collaboration; International Security; International Political Economy; Foreign Policy Analysis; Representation and Electoral Systems; Conflict Processes; Religion and Politics; Science, Technology and Environmental Politics; Computers and Multimedia; Political Communication; Transformational Politics; New Political Science; Political Psychology; Politics and Literature; Internships and Experiential Education; Teaching and Learning in Political Science; Public Opinion and Foreign Policy; Race, Ethnicity and Politics*.

Fiecare din aceste secțiuni era la rîndul ei alcătuită dintr-o serie de *panels*. Cea mai aglomerată secțiune a fost cea de *Teaching and Learning in Political Science* (cu 3 panels), cea mai aglomerată a fost secțiunea *Normative Political Theory*, coordonată de Alan Wertheimer (University of Vermont), care a cuprins următoarele 33 panels: Roundtable on *Constitutional Theory and the Good*; Roundtable on Amy Gutmann and Dennis Thompson's *Democracy and Disagreement*; Privacy, Freedom and Feminist Theory; Problems in the Theory of Citizenship; State Neutrality, Perfectionism and Tolerance; Forms and Foundations of Equality; Problems in the Theory of Property; Economic Justice; Issues in Democratic Theory; Real Libertarianism and the Case Basic Income: A Panel on Philippe Van Parijs' *Real Freedom, Responsibility and Forgiveness in International Politics*; New Approaches to Political Obligation; Roundtable on Patriotism, Cosmopolitanism and Democracy; Habermas and the Future of the Democratic Rule of Law; Inequality in Judith Shklar's Late Works; Foundations of the Liberal Welfare State: Theoretical Re-Evaluations; Pragmatism and Democracy in the Face of Inequality; Roundtable on National Self-Determination and Secession; Roundtable on Violence and Inequality; Why is Inequality Bad?;

Studying Inequality: Interdisciplinary Approaches; Roundtable on Allen Wood's The Marxist Critique of Justice Revisited; Global Justice (cu secțiunile I, II, III); Roundtable on Benjamin Barber's *Jihad versus MacWorld; Equality and Responsibility; Inequality and Environmental Theory; Language and Politics; Religion, Liberalism and the Constitution*; Roundtable on Elishtain's *Public Man, Private Woman*.

Aceste panels se desfășurau zilnic în cadrul a cinci serii. Cum în același timp se desfășurau zeci de sesiuni, dintre care nu se putea să nu te intereseze măcar 10, participanții se deplasau de la o sesiune la alta, fără a fi niciodată siguri că vor ajunge unde își propunseră, deoarece nu se putea să rezisti la numeroasele tentații profesionale înflinute în drum. Pentru mine, care am scris *Biblio-polis*, tentația cea mai irezistibilă era târgul de cărți de *political science*, unde expunea și puneau în vinzare mii de cărți vechi sau noi, reviste de specialitate, dar și CD-ROM-uri, casete audio sau video. Expuneau peste 80 de edituri, centre de cercetare, fundații sau organizații, de la Simon & Schuster la Cambridge University Press, de la Brookings Institution la United Nations Publications, de la Routledge și The Free Press la *New York Times* și Harvard University Press. Cu greu mă abîns să nu dau liste de cărți aici, dar nu pot să nu menționez că mi-ar fi plăcut să le cumpăr pe toate. Desigur, am luat toate catalogele editurilor, iar dacă n-am să pot citi toate cărțile, măcar am consolarea că le-am citit titlurile.

Cum se desfășura un panel? Procedura standard era ca la fiecare să existe 2-5 comunicări, care să fie prezentate la început de un *chair*, iar la sfîrșit de unul, doi sau chiar trei *discussants*, după care urmău întrebările sau comentariile din sală. Din multele *panels* la care am asistat, nu mă voi referi aici decât la trei. Unul se numea *Revolution, Rebellion and Transition*, condus de Joseph M. Colomer, de la Institute of Political Studies, la care s-au prezentat următoarele *papers*: "Dynamics of Informational Cascades: Mass Political Action and Regime Collapse", Susanne Lohmann, University of California, Los Angeles; "Strategic Voting in Conditions of Political Instability: The 1994 Elections in San Salvador", Leonard Wantchekon, Yale University; "Transition to Democracy: Elite Bargaining Under Asymmetric Information", Jakub Zielinski, University of Chicago; "Legislative Instability: The Dynamics of Agenda Control in the Russian Parliament, 1990-1993", Josephine T. Andrews, University of California, Davis.

La acest panel Zhiyuan Cui, de la Massachusetts Institute of Technology a fost *discussant*. Un al doilea panel la care am asistat avea ca temă *Analytic Narratives: Studying Unique Political Events*, având drept *chair* pe Margaret Levi, de la University of West Georgia, ca *discussants* pe David Laitin și William Sewell, ambii de la University of Chicago, iar drept *papers* următoarele: "Analytic Narratives: An Overview and Justification", Jean Laurent Rosenthal, UCLA; "Analytic Narratives: Application to Political

Economy", Barry Weingast, Stanford University; "Analytic Narratives: Theory and Methodology", Avner Greif, Stanford University.

În sfîrșit, un al treilea panel la care am participat a fost *The CIA and Abiding Secrecy Needs of Sovereign Nationhood*, având drept *chair* pe Henri Paolucci, de la Bagehot Research Council, care a prezentat și lucrarea "A Worse Than Useless CIA?", iar ca *discussants* pe Frank D. Grande, de la CUNY, City College și pe William Cook, de la St. John's University, iar ca *papers* următoarele alte două: "Early Tensions Between the FBI and the CIA", Frank M. Sorentino, St. Francis College; "Restoring a Working Balance Between the Needs of Secrecy and the Demands of Disclosure in the CIA", Frank P. Le Veness și Uma Balakrishnan, ambii de la St. John's University.

Ar însemna să mint dacă aş afirma că am asistat vreodată în România la vreo sesiune de comunicări sau că am citit grupaje tematice care să se apropie de profesionalismul celor care au participat la APSA. Cred că mai mult decât orice m-am impresionat studenții doctoranzi care prezintau comunicări acolo (între care nu pot să nu-l menționez pe Aurelian Crăiuțu, student la Princeton University, care a prezentat o lucrare intitulată "Perversity, Futility and Jeopardy Revisited: Notes on the Rhetoric of the Great Transformation in Central and Eastern Europe").

Dintre marile vedete ale domeniului nu am văzut decât cîteva. Cei mai mulți participanți sunt fie studenți doctoranzi, fie tineri profesori, care participă la APSA dintr-un motiv extrem de simplu: această uriașă manifestare este un fel de *market* pentru forța de muncă. Nici tinerii absolvenți, nici tinerii profesori nu au garanția locului de muncă. Ei trebuie să muncească enorm ca să dovedească ce pot. Astfel, chiar nume celebre din tinăra generație care au publicat deja două sau trei cărți, ca să nu mai vorbesc de nenumăratele studii în reviste de prestigiu, nu sunt siguri că vor obține definitivarea pe post (ceea ce se numește *tenure*). Ei trebuie să fie văzuți și auziți de oamenii cei mai influenți din universități sau alte organizații care fac angajări. Concurența este cumplită, ceea ce și explică înălta calitate a studiilor și comunicărilor prezentate. În același timp, dat fiind faptul că aici vin cei mai importanți editori, APSA este și un *market* pentru manuscrise pe care autorii încearcă să le transforme în cărți. Or, nu există tema în legătură cu care să nu se fi publicat cîteva zeci de cărți, dintre care cel puțin o duzină sint exceptionale. Ca să poți publica ceva nou, atunci chiar trebuie să fii valoros, să aduci o contribuție importantă, să deschizi o pistă nouă de cercetare, să ai o teorie demnă de a fi luată în seamă. Însă cu privire la piata cărților de *political science* voi reveni cu un alt prilej.

Demn de remarcat este faptul că accesul la conferințele anuale ale APSA este extrem de dificil. Cei care vor să organizeze un *panel*, trebuie să conceapă un proiect pe care să-l supună conducerii APSA cu vreo nouă luni înainte de următoarea ediție. Cei care nu reușesc să fie admisi sau care nu reușesc să-și

găsească parteneri de panel, au ocazia de a participa la o astfel de manifestare, numită *poster sessions*: în niște săli imense, sunt aliniate rînduri de panouri, pe care sunt lipite sute de lucrări, iar autorii așteaptă să dea explicații sau să-și susțină ideile în fața celor interesați. Mai mult, doritorii pot achiziționa lucrarea de care sunt interesați cu prețul de un dolar. Anul acesta, au fost trei *poster sessions*: American Politics; Comparative Politics and International Relations; Political Theory and Methodology.

Mărturisesc că nu m-am ferit decât de cîteva manifestări, anume cele care au avut-o drept participantă pe Angela Davis, celebră activistă a Partidului Comunist American, atât de înverșunată acum cîteva evenimente exceptionale. Mă voi referi numai la două dintre ele. La fiecare ediție APSA are un nou președinte. Anul acesta a fost Arend Lijphart, autor al unor lucrări celebre de *comparative politics*, cum ar fi *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus in 21 Countries. Parliamentary versus Presidential Government. Electoral Systems and Party Systems: A Study of 27 Democracies, 1945 - 1990*. Președinții APSA din trecut au fost, printre alții Gabriel Almond, Seymour Martin Lipset Sidney Verba, Robert Dahl și multe alte celebrări. Conform obiceiului, președintele în funcție al APSA ține un discurs cu ocazia decernării premiilor anuale ale asociației. Nu am alte criterii, dar după modul în care aplaudau cei din țară la anunțarea premiajilor, presupun că era vorba de autori importanți. În schimb, pot afirma că *the presidential address* a fost la înălțime. Tema a fost *Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma*, fiind o pledoarie bine argumentată cu privire la necesitatea introducerii votului obligatoriu. Lijphart a făcut o demonstrație de *comparative politics* pusă în slujba unei idei democratice și a unui demers de tip normativ în politică. Cu toate că mi-am luat multe note, nu am să intru aici în detaliu.

Evenimentul cel mai consistent din punct de vedere al încărcăturii politologice a fost sesiunea plenară, în cadrul căreia anul acesta *presenter* a fost Robert A. Dahl. Autor al unor cărți de referință - între altele, *Who Governs? Democracy and Power in an American City, After the Revolution? Dilemmas of Pluralist Democracy, Polyarchy. Participation and Opposition, Democracy and Its Critics, Modern Political Analysis* - Dahl este unul dintre cei mai traduși autori americani din lume (bineînțeles, nu și în română). El a prezentat comunicarea *Equality and Inequality. Facts and Causes in a Normative Perspective*. Dacă ar fi fost să fac drumul pînă la San Francisco doar ca să aud această prezentare, n-aș fi avut de ce să regret. Cred că în discuțiile actuale cu privire la sfîrșitul filosofiei, dacă li s-ar pune în față prevestitorilor apocaliptici ai unei false morți epistemologice textul lui Dahl, cu greu ar mai putea cineva să susțină o asemenea teză. Ca experiență personală, nu aş putea să compar spusele lui decât cu ceea ce am auzit de la Noica atunci când vorbeam despre Războiul Civil din Spania.

Ar mai fi multe altele de povestit, dar probabil că pe acelea le las pentru momentul în care îmi voi scrie memoriile, pentru că au legătură cu extrem de personalele contacte pe care am reușit să le stabilesc. Ce pot spune în final este că mi s-a confirmat ceea ce bănuiam de mult, dar îmi era greu să recunosc, întrucăt mă includea și pe mine în comunitatea celor pe care nu aveam cum să nu-i privesc cu ochi critici, cea a românilor *political scientists*. Mă gîndeam că este posibil să fi democrat sau liberal în convingeri, chiar dacă nu trăiesc într-un regim democrat și/sau liberal. La fel, poți fi scriitor sau filosof în mod individual, însă este imposibil să fi *political scientist* altfel decât în mod instituțional. Printre condițiile unei astfel de apartenențe - în afară studiilor de specialitate, care mai devreme sau mai tîrziu, pot fi completate, în afară de scrierile proprii - sunt cîteva care transced individual: să-ți desfășori activitatea în cadrul unei comunități științifice adevărate, care să-ți susțină demersurile prin toate mijloacele, universitare, de cercetare, editoriale, publicistice etc.; toate acestea presupun însă existența unei tradiții universitare și de cercetare, standarde înalte ale practicării disciplinei, precum și rezultate de cercetare, acumulate editorial și publicistic, dar care să fie mai ales recunoscute la nivelul comunității științifice internaționale. Asta este cu totul altceva decât impostura care ne-a invadat în ultimii doi ani, din partea unor personaje care s-au autoproclamat "analisti politici", dar care confruntați cu standardele disciplinei nu știu să facă deoseberea între - să zicem - deviația standard și tezele lui Downs cu privire la vot. Nu ne-au fost de ajuns politicienii improvizați, care au făcut atât rău din incompetență, acum avem și analiști politici, dar care nu știu ce înseamnă analiza politică practicată de profesioniști. Cu toate acestea, meseria de politician poate fi învățată prin calificarea la locul de muncă: te trezești alesul poporului în cine știe ce organ reprezentativ sau poate că amicii tăi de la bodegă au cîștigat puterea și își oferă un post de ministru și tot înveți ceva după o vreme. Însă științele politice se învăță altfel, cu mult efort, talent, studiu de cercetare, concurență și integrare în comunitatea internațională. Or, toate acestea se măsoără prin publicații în strâinătate, participări la conferințe, seminarii și mese rotunde pe plan internațional, dar mai ales prin recunoașterea profesională care decurge din statutul de *visiting professor* sau de cercetător asociat la mari institute de cercetare pe plan internațional. Pînă atunci, cred că ar fi bine să mergem (cu școală eventuală) la viitoarea sesiune anuală APSA. □

DAN PAVEL (1958) - He graduated from the Faculty of Philosophy-History, University of Bucharest. He published *Bibliopolis* and *Etica lui Adam*.

Currently he is lecturer at the Faculty of Political Science, University of Cluj.

Semnificații ale gîndirii politice în Europa Centrală

VICTOR NEUMANN

Circulația informației. Cele dintâi ideologii moderne

În comparație cu Occidentul, Europa Centrală și de Est s-a modernizat mai tîrziu. Aceasta se explică prin faptul că structurile politice ale statului medieval se prelungesc cu încă două secole în această parte a continentului (adică, aproximativ pînă la 1850 - 1870); că ponderea și rolul orășenimii în viața economică și politică sînt la mare distanță în raport cu aceleia ale Apusului; că păturile cultivate sunt încă nesemnificative în perioada 1750 - 1800, avînd o influență modestă asupra vieții politice; că aristocrația nu era decît parțial pregătită să absoarbă ideile reformiste ale luminismului; că țăraniimea era categoria socială dominantă (fenomen ce trebuie luat în considerare cu atât mai mult cu cît în unele țări ale Europei Centrale și de Est acest segment a continuat să fie majoritar pînă la mijlocul veacului al XX-lea, ca de exemplu în România, Bulgaria, Albania, ex-Iugoslavia), aspect ce a avut consecințe în sfera culturii, a reflexelor mentale, deci posibilități slabe de promovare a conceptelor politice moderne privind crearea și funcționarea statului. Tot atât de adevărat este că idealurile profesate de gîndirea politică modernă au fost receptate cu întîrziere și datătîră rolului conservator impus de Biserică și de monarhi. Dacă vom constata că abia la finele secolului al XVIII -lea apare o categorie socială ce aspiră să reformeze viața politică vom înțelege cum au fost posibile decalajele. Frecentarea școlilor și a universităților occidentale, însușirea nouăților promovate de reforme și revoluții devin semnificative în cazul generațiilor luminist - pașoptiste¹ și vor contribui la prima afirmație deschisă a orientării spre Apus.

Într-o evaluare a istoriei gîndirii politice în Europa Centrală și de Est vom ține seama de circulația informației, și deci, de efortul depus pentru emancipare, precum și de momentul de trezire a conștiinței. Procesul nu se desfășoară cu aceeași cadență în interiorul regiunilor amintite. Sunt politici economice - cauzul aceleia Imperiul Habsburgic în anii despotismului luminat al Mariei Theresia și al lui Iosif al II-lea - care contribue decisiv la crearea unor adevărate retele de comunicare, provocînd mici revoluții intelectuale. Grupurile de oameni instruiți în universitățile

de la Padova, Roma, Paris, Heidelberg, Lemberg, Londra, Leiden, Utrecht, Amsterdam dău tonul într-un proces de recuperare a distanțelor ce separă lumea acestei zone de Europa apuseană. În pofida diferențelor în planul mentalităților dintre Europa de Vest, de Centru și de Est, vedem că acolo unde intelectualii luminiști ajung la răspîndirea noilor curente de idei, unde reușesc să introducă informația cu un caracter pragmatic în comunitățile lor, unde se preocupă sistematic de studiu, înțelegerea și traducerea operelor literare, filosofice și cu un conținut politic, acolo ei au un oarecare succes.² Și în Europa Centrală, ca și în alte zone, cei dintâi dintre intelectuali care acordă importanță înnoirii și teologiei, cu toate că comunismul conține în sine o ideologie antiteologală. Alături de traducerea în limbile naționale a Bibliei ori ale unora dintre cele mai celebre exegese biblice, ei vor cultiva literatură, istoriografie, științele medicale, vor răspîndi metodele mai avansate de practicare a agriculturii, după cum tot ei vor susține deschiderea manufacturilor necesare prelucrării materiilor prime din regiunile lor. Din rîndurile prelaților se vor desprinde lingviști, istoricii, filozofi, ideologii.

În ținuturile Cehiei, Moraviei, Ungariei, Banatului, Transilvaniei, Serbiei, Croației reformismul lui Iosif al II-lea a făcut posibil accesul spre scieri, ideologii, concepte politice, a cucerit intelectualitatea progresistă a popoarelor din cuprinsul lor. Deși Imperiul Habsburgic cuprinse în granițele sale o impresionantă varietate de grupuri umane, el avea să încurajeze emanciparea lor de sub servituitoarele mentalităților medievale; avea să asigure o legislație prin care erau respectate diversitățile lingvistice, culturale, religioase. Sub presiunea Aufklärung-ului german, el a asigurat minima pregătire necesară dezvoltării economice.

Prima alfabetizare a unui segment important al comunităților ce populau Europa danubiană s-a petrecut în anii despotismului luminat. Intervenția normativă a statului austriac avea drept scop dezvoltarea burgheziei, a capitalismului, înlocuirea treptată a formelor tradiționale cu aceleia moderne, asigurarea unui nivel de viață evasidentic în regiunile aflate în componență sa. Aceeași intervenție arăta importanță acordată, supravegherii administrative a provinciilor, precum și necesitatea de a asigura integritatea teritorială a Impe-

riului prin controlul riguros al mișcării demografice. Asemenea accente, împreună cu aceleia privitoare la regulile de desfășurare ale comerçului și la respectarea ordinii orașelor libere regești faceau parte din politica generală a Vienei.

Interesul Habsburgilor era acela de a realiza un fel de conștiință austriacă ce urma să asigure unitate și siguranță Imperiului. Germanizarea populațiilor și în special a intelectualității acestora (în măsura în care a fost posibilă) a avut efecte pe toată durata secolului al XIX-lea. Din analiza izvoarelor literare și filosofice care stau la baza formației intelectuale a unora dintre cărturarii acelui timp reies fie tendințele de asimilare datorate politicii uniformizatoare profesate de imperiali, fie tendințele de discriminare observabile în situația acelor personalități care nu acceptaseră ca universal valabile valorile laice și religioase practicate de Habsburgi. Astfel se petrec lucrurile îndeobște în cazul comunităților umane avînd tradiții religioase și lingvistice distincte. În toate provinciile sale, Viena a insistat pe crearea unui sistem propriu de referințe, modalități mai mult sau mai puțin discrete de întărire a proprietății puterii. Imperiul propulsase ideile reformiste privind dobândirea demnității colectivităților lingvistice și religioase. El avea nevoie de o ideologie luministă cu un caracter mai special în care să se insista pe ridicarea nivelului cultural, pe necesitatea cooperării dintre intelectuali, pe masa de țărani, pe dobândirea conștiinței de sine și conservarea tradițiilor.³ Măsurile fuseseră luate în funcție de interesele politice ale puterii imperiale. Să precizăm însă că în poseda limitelor sale, a rămînerii în urmă în comparație cu idealurile Franței sfîrșitului de secol al XVIII-lea, cosmopolitismul austriac se afla cu un pas înaintea popoarelor din Europa Centrală. Acestui cosmopolitism îl se datorează percepția mai exactă a stadiului de dezvoltare a regiunii de unde și accentul pus pe asimilarea mijloacelor de instrucție, pe satisfacerea necesităților proprii de cunoaștere. Programul imperial de ridicare a competențelor administrative și economice la un nivel acceptabil a jucat rolul de provocator pentru un segment social din sunul micilor națiuni de formare. Prin urmare, cu tot efortul depus în sensul realizării unei conștiințe austriecă, mișcările sociale și-au făcut similitudine prezență în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Cred că ar fi bine să atrag atenția că în această perioadă de asimilare intelectuale și de mutații în modul de reflecție asupra vieții, istoria gîndirii de tip istoricist avea să cîștige o oarecare simpatie, pentru că odată cu romanticii, sofismele istoricismului metafizic să se impună (pentru o lungă durată, neîncheiată nică astăzi) în dauna spiritului critic. Într-o analiză a stării retardatare a statelor est-europene, Istvan Bibó este de părere că vechiul cadru național n-a fost distrus în această parte de continent, astfel încît revoluțiile burgheze de la mijlocul secolului trecut n-au făcut altceva decât să re-

suscite aspirații datînd din evul de mijloc. El este încredințat că toate entitățile medievale ce au înființat în perimetru Europei Centrale și de Răsărit continuaseră să trăiască prin instituții, alteori doar simbolic sau în amintiri. Chiar și aşă, căzute în anarchie și provincialism, ele reprezentaseră un stimulent politic deloc neglijabil în raport cu organismele puterii austriece, altminteri nu prea vechi și nici prea înrădăcinat. În accepționea același istoric al ideilor politice lucrurile nu sînt cu mult diferite nici în Europa de Est, unde Imperiul Otoman n-a fost capabil să cuprindă popoarele balcanice într-o structură națională proprie, adică să creeze organisme coerente, utile oricărei entități politice de sine stătătoare.⁴

Fenomenele în discuție nu pot fi înțelese doar prin prisma secolului naționalităților așa cum reiese din schema propusă de politologul amintit și aceasta pentru că pe de o parte tradițiile religioase și lingvistice ale comunităților regionale din interiorul celor două imperii s-au conservat în poseda tuturor dificultăților; pe de altă parte, pentru că emanciparea de tip modern ar fi fost și mai întîrziată în absența unor structuri administrative și politice care să le confere șansa de a depăși formele mentale înapoiate. Să mai precizăm că aceleși zone ale continentului nu au avut parte nici de Renaștere și nici de o Reformă religioasă în sensul occidental al termenilor. Ecoul acestor două mari curente s-a resimțit în Europa Centrală, în vreme ce în Peninsula Balcanică nu se poate vorbi în nici un chip de receptarea lor de îndată ce mărturiile religioase, artistice, literare indică existența unor idei cel puțin distincte, dacă nu contrare orientărilor reformiști și renascentiste. Chiar și în secolul al XVIII-lea, regiunile aparținînd Europei de Sud-Est nu au fost în raza de influență și cu atât mai puțin părțea la disputele religioase, culturale, științifice și politice din Occident care au deschis și au marcat profund lumea modernă și chiar politica tim-pului nostru. Puținele exceptii privind aspirațiile culturale și politice îndreptate spre modernizarea statelor și societăților sud-est europene, cazul operei învățătilor Theophil Corydaleu și Dimitrie Cantemir, sunt mai degrabă atipice pentru zona în discuție. Deși conține moșteniri culturale multiple: greacă, tracică, română, bizantină, civilizația Europei de Sud-Est nu a fost coparticipantă la mutațiile produse de gîndirea științifică și politică a Renașterii. Fîresc ar fi să ne întrebăm căror procese istorico-politice se datorează izolarei, respectiv întîrzierea din perspectiva istoriei gîndirii politice. Există o sumă de argumente invocate de istorici în explicarea fenomenului în cauză, între care ocupația turcă figurează aproape întotdeauna în prim plan faptele dezvăluite pe baza cercetărilor documentare arătă că istoricii sunt doar uneori îndreptați să facă trimiteri la asemenea argumente. Există întrebări incomode care nu pot fi însă ocolite într-o evaluare mai exactă a fenomenelor din Europa de Sud-Est și care se

referă la: ponderea religiei ortodoxe în viața politică și juridică; neacceptare reformării dogmei sale; relația stat-biserică, respectiv, la contribuția acestei relații în instituirea autoritarismului; privilegiile de castă și rostul lor în viața politică din societățile sud-est europene; valorile preluate din civilizațiile asiatiche și regăsibile în toate mediile sociale; importanța obștii sășești în formarea mentalităților; legiferarea obedienei față de categoria socială dominantă.

Aspectele retardătare ale celor două imperii se cuvin și amintite spre o înțelegere că mai nuanțată a nivelului cultural al societăților aflate în interiorul lor. Tot așa trebuie recunoscut faptul că, în pofida orizontului limitat al organismelor politice absolutiste din partea răsăriteană a continentului, astă Habsburgii și Poarta Otomană au contribuit la propagarea unor forme de toleranță, la promovarea dialogului Est-Vest, la realizarea unor politici mercantile, la introducerea și răspândirea cîtorva din principiile lumii burgheze, la școlarizarea și emanciparea politică a oamenilor. Însăși conviețuirea comunităților umane avind multiple forme confesionale: catolică, ortodoxă, luterană, calvină, mozaică, mohamedană a fost posibilă ca urmare a permisivității Venei și Constantinopolului. Tot astfel a fost cu puțină afirmarea identităților naționale care vor construi la rîndul lor statele Europei Centrale și de Est din ultimele două veacuri. Punctul de pornire în acest proces îl constituie Secolul Luminilor și nu Renașterea cum se întimplă în Vest. Cu toate marile și inevitabilele înțirzieri, regiunile în discuție vor cunoaște între 1770 și 1850 prima mare etapă recuperatoare.

În pofida diferențelor între Vest și Est, odată cu Secolul Luminilor s-a creat climatul necesar mișcării ideilor, sporirii considerabile a încrederei omului în progres. Școlile franceze și germane sunt cele dintâi care se apropie de problemele Europei Centrale și de Sud-Est, după cum de ele și de ideologiile propagate prin intermediul lor se vor atașa învățăjii proveniți din jumătatea de răsărit a continentului. Evident că sursele de inspirație au fost multiple și între ele lectura cărților aparținând Aufklärung-ului germano-austriac a fost primordială. Un anume rol l-au avut și ideile luministilor francezi Voltaire și Rousseau pe fondul în care audiența culturii franceze fusese privilegiată în mediile aristocratice și intelectuale de la Berlin, Viena, Praga, Buda, Lemberg, Karlowitz, Pozsony (Bratislava).

E de la sine înțeles că Imperiile la care ne referim nu au avut altă șansă de a-și continua existența decât acceptarea minimelor reforme interioare. În cazul Habsburgilor, chiar dacă administrația se opuse transformărilor radicale, noua ideologie luministă se propagă sub presiunea intereselor economice. Chiar dacă rămîne dominantă o gîndire politică centralistă preluată de la Franța lui Ludovic al XIV-lea, chiar dacă uneori cenzura încearcă să împiedice o mai rapidă conexare la ideile enciclopediste ale Secolului Lum-

nior sau ale Marii Revoluții Franceze, informația va pătrunde în medii sociale destul de variate. Vor avea acces la ea nu numai o intelectualitate formată din profesori, scriitori, preoți, medici, dar și segmente ale orășenimii alcătuite din comercianți, ofițeri, soldați, funcționari.

Geneza statului-națiune. Rolul conceptului de Volksgeist

Atunci cînd, spre 1800, se profila școala romantică, Friedrich Schlegel, unul dintre principalii săi inițiatori, alese cu bună știință ca subiect de analiză istoria Europei Centrale și de Sud-Est. Monarhia habsburgică îi indică o posibilă imagine în vederea înțelegerei ideii de imperiu. De altfel, această cercetare îi va permite formularea opinioilor proprii în legătură cu emanciparea națiunilor, ceea ce va duce la mai grabnică receptare a ideilor sale în mediile culturale și politice ale timpului, în școlile și universitățile germane și austriece.⁵ Dar, contactele între Europa de Vest și aceea de Est se vor înmulții abia odată cu opera de pionierat a lui August Ludwig Schlözer. Acest istoric deschide perspectivele studiului modern al trecutului; abordarea pentru întîia oară istoria popoarelor central și sud-est europene după cerințe metodologice noi. Ordonează părțile ale acestei istorii, concepe evoluția cronologică a vieții comunităților umane din amintările regiunii, cercetează problemele de apartenență la tradiții și moduri diferite de organizare a vieții. Se ocupă de limba maghiară, manifestă interes pentru sașii (germanii) din Transilvania și exercită o importantă influență asupra istoriografiei și scrierilor literare ale acestora. *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (Gottingen, 1795-1797) este cunoscută în cercurile fostului guvernator al Transilvaniei, Samuel von Brukenthal. Ea reprezintă un exemplu al schimbului de informații, dar mai ales al întinderii influenței culturii germane. Să reținem apoi că astă în Prusia, și în Austria interesul politic pentru zona central și est-europeană era mai mult decât transparent. Rolul lui Schlözer a fost vizibil în mobilitatea istoricilor, în stimularea scrierilor istorico-politice, în activitățile propriu-zise politice constînd în revendicare drepturilor popoarelor la o identitate națională. Cercetările lui Schlözer suscitaseră interesul învățătilor vest europeni, cu deosebire datorită contribuților la descifrarea înrudirilor sud-slave, anticipînd metoda comparativă a lui Wilhelm von Humboldt. Nu e mai puțin devenit de reținut faptul că scrierile sale au jucat un rol de prim plan în pregătirea ideilor politice privind geneza statelor naționale din jumătatea de răsărit a continentului. Receptarea cărților, a ideilor care au stimulat mișcarea culturală și ideologia politică a aparținut unei elite foarte subțiri, adesea formată în mediile universitare occidentale și care și-a asumat rolul de factotum în viața viitoarelor state moderne din

europa Centrală și de Est. În timp, fenomenul a avut nu numai urmări pozitive, dar și multe aspecte negative în sensul că inteligenția în cauză nu era de proveniență burgheză ceea ce a făcut ca adeseori ea să nu fie atâtă ideilor liberale. Contribuția lui Schlözer avea să fie receptată prin intermediul universităților germane. O parte a intelectualilor din Europa Centrală și de Est au studiat nemijlocit opera sa. Istoricii și literații sări o înșușesc în deceniile de la începutul veacului trecut, adică în perioada formării conștiinței lor naționale, lucruri pe care îl aflăm prin intermediul cărților lui Stefan Stratimirović, Pavel Iulinac și Jovan Raić. În mediul cultural de la Praga, Schlözer este impus prin intermediul lui J. Dobrovsky, iar printre slovaci prin contribuția lui A. Kollar. În Transilvania, intelectualii germani din jurul revistei "Siebenburgische Quartalschrift" preiau atât parte documentară, cît și aceea doctrinară din lucrările istoricului, în vreme ce în Ungaria popularizarea se datorează cărțurilor Fessler și Horvát. Se poate admite că influența lui Schlözer se datoră înainte de toate unor puncte de vedere care în mediile culturale și politice ale Europei Centrale și de Est și au găsit o aplicabilitate imediată. Concepția politică, relația dintre istoriografie și politică au fost înșușite foarte repede de intelectualitatea acestor regiuni.

Să precizăm că luminismul în varianta sa răsăriteană descooperă cu înțîrziere istoricitatea, ceea ce explică îmbrățișarea direcțiilor de studiu tipice secolului al XVIII-lea abia în prima parte a secolului al XIX-lea. Una dintre aceste direcții stă sub semnul cercetării izvoarelor, urmărind clarificarea vechilor cronologii și crearea unei baze de informații necesară redării detaliate a istoriei naționale. Așa sunt cazarile lui Gheorghe Șincai în Transilvania, al lui Stefan Stratimirović în Serbia, al lui Iosif Podmanicky în Ungaria.⁶ O a doua orientare se caracterizează prin tendința istoricilor de a creionă tablourile epocilor antice sau medievale, de a redacta lucrările lor în limba poporului respectiv. În acest din urmă sens scrierile devin mai patetice, mai pasionale, impulsivind acțiunile politice. Exemplul ni le oferă volumele seminate de Petru Maior în Transilvania, Eftimie Murgu în Banat, Besenyei György în Ungaria, Adam Kollar în Slovacia. Toate dezbatările acestor cărturari aveau în vedere nu atât cunoașterea propriu-zisă a trecutului, cît mai cu seamă creionarea unor poziții teoretice ce urmau să servească acțiunile politice. □

(Continuare în numărul viitor)

NOTE:

1. Curente de idei luminist și romantic se întrepătrund în Europa Centrală și de Est. Fenomenul se explică prin tardiva receptare a ideilor raționaliste specifice secolului al XVIII-lea. Spatauflarung - ul germano-austriac a jucat un rol în amintările regiuni. Despre sensurile politice și

sociale ale conceptului de Aufklärung vezi Hans Bodeker și Ulrich Hermann: *Aufklärung als Politisierung. Politisierung der Aufklärung*, Studien zum achtzehnten Jahrhundert, 8, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1987, p. 3-9 și 10-31.

2. Pentru o prezentare detaliată a evoluției vieții culturale și politice în Europa Centrală și de Est în secolul luminilor, a identităților multiple și a convergențelor dintre ele vezi Victor Neumann, *The Temptation of Homo Europaeus (The Genesis of the Modern Ideas in Central and South-Eastern Europe)*, East European Monographs, Boulder, Columbia University Press, New York, 1993, pp. 125-149, capitolul: *Homo Europaeus and the Intellectual Revolution of the Enlightenment*.

3. Exemplele oferite de procesul de emancipare al românilor și săriilor din Imperiu sunt revelatoare în acest sens. Vezi și Keith Hitchins, *The Romanian National Movement in Transylvania, 1780-1849*, Harvard University Press, 1969; Idem, *The Idea of Nation: the Romanian of Transylvania 1691-1849*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985; Andrija B. Stojkovic, *Filosofski pogledi Dositije Obradovića*, Beograd, 1980 (*Les vues philosophiques de Dositej Obradović*).

4. Bibo Istvan, *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága (Mizeria micilor state est-europene)*, în Idem, *Osszegyűjtött Munkák*, (Opere complete). Sajtó ala rendezte Kemeny Istvan es Sarkozy Matyas. Szollosi Arpad eloszavaval es Szabo Zoltan bevezetőzettel. Az Europai Protestans magyar Szabadegyetem (Bem) kiadása, München, 1981, 202-252. Vezi și ediția franceză, Istvan Bibo, *Misère des petits Etats d'Europe de l'Est*, traduit du hongrois par Gzorgz Kassai, Paris, Editions l'Harmattan, 1986. Bibo afost una dintre figurile cele mai importante ale vieții intelectuale politice din Europa Centrală și de Est. Din perspectiva istoriei gîndirii politice se poate spune că a fost personalitatea care a contribuit enorm la deschiderea conștiințelor în Ungaria. El a fost și a rămas teoreticianul de primă mină la care se raportează permanent cultura politică maghiară în ultimele decenii. Opera sa se referă atât la confuziile imense din istoria gîndirii politice, cît și la acelea ale istoriei propriu-zise a Ungariei și a statelor învecinate.

5. Friedrich Schlegel, *Werke*, Berlin, 1980. Vezi volumul I, pp. 289-295.
6. Pentru descrierea istorică a faptelor a se consulta *Les Lumières en Hongrie, en Europe Centrale et en Europe Orientale*, Actes du Troisième Colloque de Matrafüred, 28 septembrie-2 octombrie 1975, Budapest, 1977.

VICTOR NEUMANN - Ph.D. in History. He is a Senior Researcher at the Institute of Social Theory and Associate Professor at the Philosophical Department of the University of Bucharest. Director of the International Institute for Intercultural Study and Education, Timișoara.

Bicameralismul românesc, între tradiție și inovație

IOAN STANOMIR

Constituția din 1991 propune un model parlamentar structurat bicameral - un bicameralism emergent după un hiatus de aproape cincizeci de ani. De parte de a fi o simplă opțiune de tehnică legislativă, consacrarea dualității, Cameră Populară - Cameră Înalta, constituie un indiciu al unei vizuni de ansamblu înțînd, cel puțin în aparență, de aderență la un Weltanschauung liberal. Tocmai din aceste rațiuni, prevederile actului fundamental reglementând într-o măsură semnificativă însăși *transiția* instituțiilor publice românești către modernitatea europeană nu pot fi neglijate atunci când scopul cercetării este de a evidenția resorturile animind dinamica statului de drept; ori, în cadrul acestei dinamici, existența bicameralismului, reapariția unui for - Senatul, care la nivel teoretic se constituie într-un spațiu privilegiat de exprimare a intereselor societății, interese care în Camera Joasă s-ar găsi reduse la tăcere de logica implacabilă a sufragiului universal - constituie rațiuni suficiente pentru a alege ca temă de reflecție modalitățile concrete sub care actul nostru fundamental a instituit raporturile Cameră-Senat și rolul *Camerei Înalte* însăși.

Dintr-o perspectivă istorică românească, alegerea bicameralismului se justifică prin existența unor constante traversând perioada constituționalismului clasic românesc, dintre 1864 și 1938, începând cu prima consacrare a bicameralismului în Statutul Dezvoltător, consacrare ce, dincolo de influențele derivând din asumarea explicită sau nu a modelului bonapartist, a impus o denumire inspirată *Corp Ponderator* celei de a două Camere, trecând prin Constituția de la 1866¹ și culminând cu actul din 1923, bicameralismul a reprezentat o opțiune dominantă.

Ceea ce trebuie relevat pentru a da dimensiunea corectă Senatului din 1991, în raport cu precedentele Camere Înalte de la 1864, 1866, 1923, este dimensiunea sa integral democratică. În mod explicit, totalitatea componenților Senatului sunt aleși de națiune într-un mod similar cu cel prevăzut la Cameră, dintre modalitățile de recrutare dispărind nu numai votul censitar sau desemnarea de către Șeful Statului, ci și instituția senatorilor de drept și votul indirect.

În special aceste două instituții, reglementate la 1923 prin articolele 67-75, sunt susceptibile de a ridica o serie de discuții. Constituția din 1923 prevedea un echilibru între desemnarea democratică de către națiune a senatorilor și introducerea unor elemente, ilustrând cum preciza Paul Negulescu *reprezentanți ai clerului, înaltei culturi, experienței și capacitatii ostășești*², a căror prezență era asigurată prin existența senatorilor de drept și a senatorilor desemnați de universitate (art. 71), de camerele de comerț și industrie, muncă și agricultură (art. 70), alături de care figurau aleșii prin scrutin indirect ai consiliilor comunale urbane și rurale, ca și ai consiliilor județene, reunii într-un singur colegiu (art. 69).

La aceste modalități s-a renunțat în 1991. Comentariul constituției elaborat de un colectiv regrupând majoritatea artizanilor actului fundamental explică rațiunile alegerii privind abandonarea instituției senatorilor de drept: *Această ultimă variantă, deși cunoscută în viața parlamentară românească, prezinta patina unor timpuri iremediabil pierdute și ireconciliabile cu principiile democrației noastre. Instituția senatorilor de drept, expresie a unor tendințe aristocratice de guvernare întră astăzi într-o puternică antiteză cu imperativul desemnării guvernărilor de către Corpul Electoral*³.

Modul de recrutare integral democratic al celor două Camere -excepție făcând garantarea unui fotoliu parlamentar reprezentanților minorităților naționale în Cameră⁴ - este intim legat de rolul pe care legeulitorul constituent I-a atribuit celor două secțiuni ale Parlamentului. Articolul 59 indicând alegerea ambelor Camere prin vot universal, direct, liber exprimat nu este altceva decât dispoziția fundamentală pentru conturarea poziției Camerelor.

Preluând o tipologie introdusă de Maurice Duverger⁵, ce distinge între categoria camerelor superioare politice - cu subdiviziunile aristocratică, federală și democratică - și categoria camerelor superioare economice, trebuie să acceptăm ca fiind caracterul unitar al statului român și excluderea opțiunilor federale și aristocratice, cea de a două Camere românească se impune obligatoriu în categoria celor politice.

Problema centrală la care este chemat să ofere un răspuns arhitectul oricărui sistem constituțional bicameral dintr-un stat unitar este aceea de a decide asupra caracterului concret al Camerei înalte politice *Senatul, într-un stat unitar este reprezentantul comunităților locale, sau o Cameră de reprezentare politică identică cu Camera Depuțaților?*⁶. Soluția oferită sub imperiul Constituției din 1991 este limpă: articolul 39, decizind alegerea ambelor Camere prin vot universal, fără o circumstanță în privința Senatului, consfințește modelul structural a două Camere de reprezentare politică, *ambele fiind expresia voinei aceluiași corp electoral*⁷.

Modelul constituțional propus în 1991 se distanțează de cel promovat de Constituția de la 1923, care am văzut că indica existența unui colegiu senatorial reprezentând consilierii comunalni, județeni, cât și a celor comunale în alte constituții europene.

Aceste diferențe între *sistemul bicameral perfect* din Constituția României și cele europene derivă din opțiunea fundamentală în favoarea identității structurale a celor două Camere ale Parlamentului.

Analizând articolul 24 al Constituției franceze din 1958, Maurice Duverger sesizează caracterul de aparență federală a celei de a două Camere în unele din statele federale. Modelul francez al celei de a cincea Republici - indicat ca o sursă principală în constituirea echilibrului constituțional românesc actual - (se distanțează în ceea ce) prezintă o rezolvare diferită, constituind un Senat care, conform articolului 24 alineat 3 *Est élu au suffrage indirect. Il assure la représentation des collectivités territoriales de la République. Les Français établis hors la France sont représentés au Sénat*⁸, are o dimensiune instituțională vizând ilustrarea intereselor comunităților teritoriale pe care o regăsim în Constituția României de la 1923 cât și în actuala Constituție a Italiei care dispune, în articolul 57 alineat 1, alegerea Senatului pe bază teritorială.

Cazul francez evidențiază legătura inextricabilă, în geneza Camerelor Înalte din statele unitare, dintre votul indirect, reprezentarea teritorială, supra-reprezentativitatea rurală (invocată de Duverger), o aparență de federalism și imobilismul politic de natură conservatoare.

O rezolvare pe linia ilustrării intereselor comunităților teritoriale e identificată și în Constituția Croației edicată în 22 Decembrie 1990. Ea oferă imaginea unui Parlament bicameral (articolul 70), divizat în Camera Reprezentanților și Camera Comitatelor. Aceasta din urmă este alcătuită în baza unei modalități prevăzute de articolul 71, alineat 2, *Cetățenii fiecărui Comitat aleg trei membri în Camera Comitatelor prin vot universal și scrutin direct și secret*.

O soluție inedită în ceea ce privește alcătuirea celei de a două Camere a fost propusă în Slovenia, un-

de Constituția din 25 Iunie 1991 conturează imaginea unui Parlament bicameral alcătuit dintr-o Adunare Națională și Consiliul Național. Articolul 96 reglementând componența Consiliului Național este remarcabil prin persistența unor structuri amintind de ceea ce Maurice Duverger denumea *Camere economice*.

Nuanța aproape corporatistă a celei de a două Camere decurge din calificarea constituțională a Consiliului Național *ca o reprezentare a purtătorilor de cuvînt ai intereselor sociale, economice, profesionale și locale*. Interferența dintre caracterul de cameră economică și cel de reprezentare generală e accentuată de modalitatea de recrutare. *El e compus din 4 reprezentanți ai patronilor, 4 ai salariaților, 4 reprezentanți ai fărănilor, artizanilor și profesionilor liberale, 6 reprezentanți ai sectoarelor de activitate non-economice, 20 de reprezentanți ai intereselor locale*. Remarcăm similitudinea sub aspect structural cu cea a unui Consiliu Economic și Social, pe modelul francez, dar și pe garantarea prezenței reprezentanților comunităților locale.

Tot în spațiul ex sovietic, Constituția Cehiei din 16 Decembrie 1992 instituie un model bicameral din care lipsesc referințele expuse la reprezentarea regională. Ceea ce constituie diferența specifică prin raportare la Constituția României este garantarea unor moduri de scrutin diferite pentru cele două Camere și existența unor durate diferite, patru ani (Camera Depuțaților) și șase ani (Senat) cu o reînoire de o treime la doi ani pentru acesta din urmă. Pentru acesta din urmă Constituția precizează că membrii Senatului vor fi desemnați în urma unui scrutin în sistemul majoritar în vreme ce pentru Cameră s-a preferat sistemul reprezentativ proporțional. Astfel, Camerele sunt expresia aceluiași corp electoral, dar modalitatea concretă de desemnare este diferită pentru a conferi celei de a două Camere o individualitate.

Revenind în planul instituțional românesc, consecința bicameralismului perfect este *imposibilitatea stăvării unor prerogative pentru Camera Depuțaților și a altora pentru Senat*⁹. Astfel, egalitatea de regim juridic trebuie corelată cu aspectele menționate anterior, referitoare la circumstanțierile altor acte fundamentale în privința Senatului.

Inexistența unor prerogative, absența disocierii funcționale conduc la împingerea în prim plan a Parlamentului ca o reuniune a celor două Camere. Actele importante pentru dinamica vieții politice (angajarea responsabilității guvernului, respectiv moțiunea de cenzură) au loc într-un spațiu reunind deputații și senatorii, ambele Camere fiind investite cu misiunea de a exercita controlul politic al guvernului. Singura excepție pe linia unei specializări funcționale o constituie articolul 55, indicând că alegerea Avocatului Poporului să fie efectuată de Senat. În mod core-

lativ, Avocatul Poporului are obligația de a prezenta rapoarte celor două Camere ale Parlamentului.

Procesul de legiferare, în condițiile bicameralismului perfect, prezintă unele curențe, consistând într-o relativă încetineală a procesului legislativ. Articolul 74 alineat 1 *Legile organice și hotărările privind regulamentele Camerelor se adoptă cu votul majorității membrilor fiecărei Camere* trebuie corelat cu articolul 75 *trimiterea proiectelor de lege și a propunerilor legislative de la o Camera la cealaltă*. Medierea, prezintă la articolul 76, este ultima etapă în cazul conflictului între Camere. Cuvântul hotăritor îl va avea din nou Parlamentul, reunit în ședință comună, cu votul majorităților cerute constituțional.

Procesul legislativ este în consecință dominat de identitatea de competență existentă între cele două Camere. Actuala Constituție nu mai reia distincțiile actului fundamental de la 1923 în materia votării bugetului, care conferea prin articolul 114 Adunării Deputaților abilitarea legală de a încheia socotelile și a vota bugetul. Tot *Camerei Populare* îi revine (articolul 115) de a examina raportul Curții de Conturi, tot Adunarea trebuind să analizeze *regularea definitivă a socotelilor*. Prezenta Constituție indică ambele Camere - Parlamentul - ca ordonatori în materie bugetară, aceasta fiind instanță în fața căreia Curtea de Conturi își prezintă rapoartele.

Punctul central ilustrând caracterul perfect al bicameralismului românesc îl constituie reglementarea răspunderii politice a guvernului. Modalitățile corelate de sancționare a guvernului, introducerea unor moțiuni de cenzură în urma angajării răspunderii Guvernului asupra unui program, a unei declarații de politică generală sau a unui proiect de lege (articolul 113), respectiv inițierea unei moțiuni de cenzură (articolul 112), sunt legate printr-un element comun. Numitorul comun este instanța chemată a delibera și în cele din urmă a sancționa Guvernul; în ambele cazuri este vorba de de cele două Camere, reunite în ședință comună, care au dreptul de a decide. Astfel, Guvernul este jinut să răspundă politic în fața Camerei și Senatului reunite.

Pe de altă parte, Constituția dă posibilitatea separat Camerei și Senatului să adopte legi, hotărâri și moțiuni, în mod distinct una de alta. Este greu de precizat, așa cum practica constituțională recentă a demonstrează, relevanța constituțională a votării unei moțiuni numai într-o din Camerele Parlamentului, cu atât mai mult cu cât Constituția României nu oferă decât o responsabilitate solidară a Guvernului, excludând ipoteza unui vot de dezaprobat la adresa unor miniștri în mod individual (articolul 108, alineat 1).

Soluția românească derogă de la un principiu detașat de același Maurice Duverger relativ la funcționarea bicameralismului, în virtutea căruia Guvernul este responsabil politic numai în fața Camerei Popula-

re. Însă, așa cum am precizat, doar diferențierea funcțională face posibilă respectarea acestei exigențe.

Constituția franceză prin articolul 20 alineatul 3 indică *Le Gouvernement est responsable devant le Parlement dans les conditions et suivant les procédures prévues aux articles 49 et 50*. Articolele amintite, introducând mecanismul preluat de Constituția României, al angajării răspunderii Guvernului asupra unui program sau declaratie, sau text (alineat 3) respectiv, moțiunea de cenzură (articolul 50), se deosebesc structural de articolele corespunzătoare din actul fundamental românesc în privința instanței de control politic. În cazul Franței, doar Adunarea Națională are abilitarea legală de a vota o eventuală moțiune de cenzură, provocând demiterea guvernului. Iată cum disocierea între competențele celor două Camere are drept rezultantă accentuarea preeminenței Camerei Joase, Populare.

Semnificativ pentru persistența unei logici a diferențierii funcționale în materia controlului politic asupra Guvernului sunt și dispozițiile Constituției Cehiei, a cărei structură bicamerală gresată pe unitatea statală este similară până la un punct cu cea românească *Guvernul este responsabil în fața Camerei Deputaților* (articolul 68 alineatul 1). Procedura de investitură se desfășoară în fața aceleiași Camere joase (articolul 68 alineatul 3). Descoperim preocuparea de a oferi Camerei Deputaților un rol semnificativ în continuarea logicii bicameralismului de care aminteam. Instituția angajării răspunderii Guvernului (articolul 71) și cea a moțiunii de neîncredere *proportion de défiance* (articolul 72) au condiții similare cu cele din sistemul nostru constituțional. Diferența constă în excluderea Senatului de la exercitarea acestor funcții constituționale, doar Camera Deputaților avind capacitatea juridică recunoscută în materile analizate.

Constituția Sloveniei combină preocuparea pentru preeminența Camerei Joase *Adunarea Națională* cu aceea a delimitării constituționale de competențe. Articolul 110 din Constituția Slovenă reglementează responsabilitatea Guvernului în fața Adunării Naționale. Tot Camera Joasă, Populară, joacă rolul determinant în desemnarea președintelui Guvernului (articolul 111). Mecanismul instituțional sloven a receptat la rîndul său procedura *votului de neîncredere în Guvern* (articolul 116) și a *votului de încredere în Guvern* (articolul 117), în ambele cazuri Adunarea Națională are competențe exclusive, Consiliul Național neavând competențe în materie. Mai mult, accentuind direcția *specializării Camerelor*, Constituția Slovenă indică competențele Adunării Naționale și cele ale Consiliului Național. Semnificativ este atribuirea în sarcina Camerei Joase a dreptului de a legifera (articolul 87), de a propune proiecte legislative (articolul 88), de a declara starea de război și starea de asediu

(articolul 92). Procedura legislativă se desfășoară exclusiv în cadrul Adunării Naționale (articolul 89). Consiliul Național, deținând o sarcină mixtă, beneficiază de o competență (articolul 97) în materia propunerilor de proiecte legislative Adunării, elaborării de avize în domeniile cerute de Adunare. Consiliul Național, este cel care, pe linia unui control de legalitate, poate solicita Adunării reexaminarea unui proiect de lege (articolul 97 alineatul 3). Toate acestea contribuie la constituirea unei imagini a Consiliului Național ca instanță de reflecție în materie legislativă și politică.

În sfîrșit, Constituția Croației se răliază unei soluții similare (articolul 111) *Guvernul e responsabil în fața Președintelui Republicii și a Camerei Reprezentanților a Parlamentului*. Moțiunea de cenzură poate fi adoptată doar de către membrii Camerei Reprzentanților (articolul 113).

Examinarea succintă a unor aspecte referitoare la bicameralismul românesc - începînd cu natura însăși a Senatului și continuînd cu ponderea distribuirii competențelor - examinarea reluată într-un plan sincronic (peisajul constituțional european) și diacronic, nu se poate constitui decât în preludiul unei opere de reflecție științifică, la capitolul căreia se poate întreări finalitatea de o concretează dezarmantă.

Sistemul bicameral perfect adoptat în 1991, prezintă neîndoioiele anumite curențe, tînind de opțiunea identității de competență. Ceea ce este dincolo de orice dubiu este perspectiva conferită de consacrarea bicameralismului ca atare. Existenza unei a două Camere reprezintă o premiză, am îndrăznit să spunem, dătătoare de speranță. Temeliile, oricât de criticabile, există. Urmează doar ca împreună, oamenii politici și cercetătorii domeniului să inoveze, adăugînd bicameralismului românesc legitimitatea, legitimitate derivînd în egală măsură din eficiență, tradiție și reprezentativitate. □

NOTE:

1. Asupra documentelor de la 1866, vezi Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România 1866-1918*, Buc., 1995, pag. 53-57.
2. Paul Negulescu, *Curs de drept constituțional*, 1927, p. 338.
3. I. Muraru, A. Iorgovan, ..., *Constituția României comentată și adnotată*, Buc., 1992, M. Of., p. 38.
4. O dispoziție identică, referitoare la comunitățile italiene și ungare este prezentă în constituția Sloveniei din 23 dec. 1991, articolul 80, alineat 3.
5. M. Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, P.U.F., 1973, vol. 1, p. 149-151.
6. Lucrarea de la (3), p. 138.
7. Lucrarea de la (3), p. 138.
8. Lucrarea de la (5), p. 147.
9. Lucrarea de la (3), p. 138.

ANEXĂ

Compoziția Parlamentelor

Nr	Numele ţării	Camera Josă Denumire	Nr. membri	A doua Cameră Denumire	Nr. membri
1	Bulgaria	Adunarea Națională	240	-	-
2	Cehia	Camera Deputaților	200	Senat	80
3	Croația	Camera Reprezentanților	100	Camera Comitatelor	3 de Comitati
4	Estonia	Parlament (RIERIKOGU)	101	-	-
5	Letonia	Dietă (SAEIMA)	100	-	-
6	Lituania	Dietă (SEIMAS)	141	-	-
7	Macedonia	Adunare	120-140	-	-
8	Polonia	Dietă (SEJIM)	460	Senat	100
9	România	Camera Deputaților	328	Senat	143
10	Slovacia	Consiliul Național	150	-	-
11	Slovenia	Adunarea Națională	90	Consiliul Național	40
12	Ungaria	Adunarea Națională	Lege	-	-

Schema este preluată din *Constitutions d'Europe Centrale et Orientale et Balte*, Textes rassemblés et présentés par Michel Lesage, Paris, La Documentation française, 1995.

Citatele (extrase din diferite constituții) sunt preluate din aceeași lucrare.

IOAN STATOMIR - Currently he works as assistant at the Faculty of Political Science and Administration, University of Bucharest.

Ce pot liberalii?

IULIA MOTOC

Cea mai mare parte a intelectualilor români se revendică astăzi liberali și este simplu de înțeles. Nu-mai că această reacție se grefează, pe de o parte, pe lipsa tradiției și a cărților fundamentale și, pe de altă parte, pe un arunuit tip de organizare a vieții noastre culturale. Cultură orală și centralizată, ea s-a închegat în mod natural în jurul personalităților și nu al ideilor. "Rezistența prin cultură", efigia Estului european în perioada totalitară a continuat să dezvolte o lume intelectuală dominată de legende vîi. De fapt, ceea ce era important pentru cea mai mare parte a receptorilor nu era substanța scrierilor ci propunerea unui mod de supraviețuire; ceea ce conta era modelul "celui ce s-a salvat", loc în care limita între operă și personalitate se sterge.

Acest tip de cultură intens personalizat subzistă și după dispariția monopoliului ideologiei marxiste. Viața culturală românească a continuat să fie zguduită de apariția unor noi personalități și nu a unor noi teorii. Menținerea caracterului indivizibil al autorului și operei lui pare a exclude orice dezbatere intelectuală. Critica ideilor este percepută ca un pretext pentru cea personală și comportă reacții pe măsură. Marile dezbateri au fost, în genere, cele de biografii. Bătălii pe grade și tipuri de rezistență și dizidență, pe moralitate, pe număr de cărți sau biblioteci citite, etc.

Cit de deschis este un astfel de mediu cultural ideilor și atitudinilor liberale? Reacțiile stîrnite de recenzia domnului Cristian Preda, "Pentru o critică liberală a domnului Adrian Marino" (*Sfera Politicii* nr. 42/1996) o ilustrează.

Răspunzînd unei "invitații de dialog" a domnului Marino, domnul Cristian Preda propune o dezbatere pe marginea unui proiect liberal, discuție care în mod firesc, pleacă de la elemente critice. Reacția normală ar fi fost ca această dezbatere pe marginea unui proiect liberal, discuție care, în mod firesc, pleacă de la elemente critice. Reacția normală ar fi fost ca aceasta dezbatere să fie continuată fie de către domnul Marino, fie de terți. Răspunsul, însă, a fost departe de a fi acesta. Ideile conținute de carteau domnului Marino sunt date uitării. Articolul "O părere" al domnului Dan Oprescu (*Sfera Politicii* nr. 43/1996) tratează cele trei pagini ale recenziei domnului Preda. Si aceasta nu pentru a discuta obiecțiile aduse ci pentru că este cel mai comod mijloc de a compara cei doi autori. Despre domnul Marino aflăm că are locul său în cultura românească și europeană, că nu are nevoie de apărare și că

este umilit. În mod firesc despre domnul Cristian Preda trebuie să aflăm mai multe lucruri: el este pedant, necuvios, condescendent, empatic, nu se controlează și ne introduce într-o lume nălucitoare. Printre rînduri mai înțelegem că pentru el am avea scuza tinereții. Totuși, nu poate fi absolvit pentru că este urmărit și apreciat. În mod extrem de rapid, ceea ce intenționa să fie o discuție teoretică pe marginea unui proiect liberal a devenit un exercițiu portretistic justițiar.

Respingerea unei dezbateri liberale este nu numai implicită, prin înlocuirea ei cu una dintre persoane-personalități, ci și explicită. Refuzul dezbaterei este serios și grav motivat de eterna misiune istorică și comportă un apel la responsabilitate. Se face distincție între "manifestări de esență liberală" și "liberalism strategic" pe de o parte și "liberalism de bucoavă" pe de altă. "Manifestări de esență liberală" sunt cele care pot apărea sub formă liberalismului dar și sub formă creștin-democrației și a social-democrației; "liberalismul strategic" pare pandantul cultural al acestora... Lor li se opune "liberalismul de bucoavă", doctrinar și "atașamentul ideologic" față de un autor liberal. Pentru a susține necesitatea "manifestărilor de esență liberală" și a marca utilitatea dezbatelerilor teoretice, adică "liberalismul de bucoavă", domnul Oprescu se folosește de argumente ca: "starea de multilaterală subdezvoltare" a României, "singura cale a României" și nevoiele țării noastre. Îndemnul către responsabilitate civică și patriotică adresat celor ce își irosesc vremea purtând discuții teoretice liberale pare a fi și rațiunea definitiei negative a liberalismului: liberalismul nu este anarhie, nu este dezordine, nu este suspendare a ordinii.

Și dacă dezbatările sunt inutile și, așa cum se zice domnul Marino, avem acces la autori la mîna a două sau a treia, ce vizionă liberală va avea cel ce se decide să îmbrățișeze această concepție după ce l-a citit pe domnul Marino, influențat fiind de personalitatea și autoritatea acestuia? Ce devine mai clar din ideile liberale pentru cititor dincolo de afirmarea unor noțiuni ca pluralism, drepturile omului, toleranță, primatul individului, integrare europeană, termeni vehiculați masiv, astăzi, de mass-media? Atunci cînd se referă la liberalism imprecis, domnul Preda nu pune în discuție liberalismul deontologic sau teleologic al domnului Marino, atașamentul față de Rawls, Mill sau Dworkin, ci lucruri cosubstanțiale liberalismului ca individualismul metodologic. Nu este vorba de lucruri specioase și nici de obiecții gratuite, ci de contradicții care pot fi de

exprimare dar pot determina greșita asociere la concepția liberală a unor noțiuni fundamental străine acestia. Folosirea frecventă, aproape permanentă, a culturii personificate este metaforică sau convențională (ca termenul de intelectual ce apare și în acest text) sau exprimă o concepție holistică? Scopul recenziei era, printre altele, încercarea de a clarifica această chestiune. Fără a le judeca prin prisma unei opere științifice, de "concept" ci numai a unui proiect și a unei formule intermediare, unele exprimări surprind. Ca de exemplu: "Integrarea europeană este teoretic și practic imposibil fără acceptarea și asimilarea unui set de valori comune. În spate, normele, legile, procedeele, formele culturale, dar și politico-juridice europene, inclusiv instituționalizate."

Domnul Cristian Preda pornește această dezbatere tocmai pentru că observațiile domnului Marino sunt juste, dar exemplificările par a le contrazice. Cum să ne explicăm că, după constatarea singurății sau inexistenței specialistului și afirmarea dominației publicistică și literaturii sunt legitimați ca "politologi" autori din aceste sfere. (ca să ne referim la un articol re-publicat și de *Sfera Politicii*) Domnul Adrian Marino denunță "realitatea esențială" a unei culturi care mișează pe imagini și senzații, invocă necesitatea separării genului științific de cel publicistic, operațiune atât de necesară, dar folosită, pe tot parcursul cărții, banalitatea cu pretenții științifice reprezentată de "cele două Români" (pentru îndrăzneala de a o repune în cauză, domnul Preda își atrage aspre judecăți etice și estetice). Se pot, oare, distinge și opune responsabilitatea civică și cea intelectuală a autorilor?

Ce pot liberalii? Să asiste la invocarea zilnică a liberalismului și a unui set standard de noțiuni care riscă să îl transforme nu într-o modă intelectuală ci într-un limbaj de lemn și, invitați la dialog de declarate spirite critice, dacă nu sunt suficient de pregătiți pentru sancțiuni drastice și întotdeauna foarte personale, să știe că răspunsul înseamnă, întotdeauna, numai elogiu, sau, cel mult acceptat, aprecieri terne. Să fie aceasta viața culturală pentru care militează domnul Marino? □

Fundația Societatea Civilă și revista *Sfera Politicii* instituie Premiul național de științe politice "Ghiță Ionescu"

Premiul va fi atribuit prima dată în 1997.

Regulamentul premiilor va fi anunțat în publicația noastră într-unul din numerele viitoare.

Premiile vor fi acordate pentru lucrările apărute în 1996, pe secțiuni: *pentru cea mai bună traducere și pentru cea mai bună lucrare originală*.

ANUNȚ PENTRU COLABORATORII REVISTEI

Ultima zi în care se primesc materialele pentru numărul în curs de apariție este data de **10 a fiecărei luni**. Orice material SOSIT la redacție după această dată nu va fi luat în considerație.

Înștiințăm colaboratorii care trimit materialele pe dischetă că programul de editare trebuie să fie compatibil IBM.

Rugăm ca textele să fie culese cu diacritice.

Colaboratorii sunt rugați să nu depășească o medie de cinci note pe text.

IULIA MOTOC - Ph. D. in International Public Law (University Aix, Marseille).

Currently, Teaching Assistant at the Faculty of Political and Administrative Sciences of the University of Bucharest.

RAYMOND ARON
Introducere în filozofia istoriei
ediție revăzută și adnotată de Silvie Mesure, traducere de Horia Gănescu, Seria Teoria Istoriei, Editura Humanitas, București, 1997, pag. 512.

Versiunea publicată de editura Humanitas a lucrării de doctorat susținută de Raymond Aron în 1938 își păstrează și astăzi actualitatea. Pentru Aron filozofia istoriei este introducere în filozofie pentru că permite reflexionarea asupra omului și totodată filozofia istoriei este concluzie pentru că evenimentele nu poate fi înțeleasă fără o concepție asupra destinului umanității. Autor al celor trei opere *Optspreeze lectii asupra societății industriale, Democrație și totalitarism, Deziluziile progresului*, Aron a avut o contribuție importantă la dezvoltarea științei politice în secolul XX. Filozofia istoriei este o cercetare a validității științelor istorice din perspectiva angajării umane dar și a reflexiei. Dublul demers aronian - critica filosofilor dogmatice ale istoriei și întemeierea științei istorice - se structurează în jurul a două antinomii: *antinomia rațiunii istorice* care opune metafizicile istoriei, hegeliano-marxismul, și concepția unei istorii totale ca proces rațional (spenglerianismul); *antinomia judecății istorice* care opune pozitivismul relativismului istoricist.

ROMULUS SEIȘANU
Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității. Ediție îngrijită de Constantin Schifirne, Colecția Ethnos, Editura Albatros, București, 1996, pag. 446, lei 15.000.

Publicată inițial în 1935, la tipografia ziarului Universul, Principiul naționalită-

tilor a încercat să avanseze o perspectivă asupra ideii de naționă în cercind o analiză a elementelor constitutive a naționă și naționalităților. Lucrarea ilustrează o abordare interbelică asupra acestei probleme dar conține și elemente de drept public internațional abordând Tratatul de Pace de la Versailles, și constituirea statelor pe ruinele fostului imperiu austro-ungar.

JEAN-FRANÇOISE LYOTARD
Fenomenologia traducere de Horia Gănescu, Editura Humanitas, București, 1997, pag. 18.

Filosof al postmodernismului Lyotard propune o introducere condensată în fenomenologie ca metodă de investigație filosofică de către se leagă Brentano, Husserl, Heidegger și Merleau-Ponty. Cartea se concentrează atât asupra ideilor fondatorului metodei, Husserl, cit și asupra influențelor pe care fenomenologia o exercită asupra psihologiei, sociologiei sau istoriei. Lyotard dă o interpretare incitantă problemelor pe care le-a ridicat fenomenologia, oferind cititorului posibilitatea de a-și forma rapid o imagine asupra acestui subiect incitant.

HERBERT SPENCER
Individul împotriva statului
Editura Timpul, Iași, 1996, pag. 132, lei 6.500

Reluând o traducere din 1924 a lui Olimpiu Stefanovici-Svensk, însoțită fiind de o prefacă a lui Nae Ionescu, cartealui lui Spencer, sociolog și filosof englez, reprezentant al evoluționismului, pledează pentru intimitatea individului în raport cu statul, optind pentru libertate individuală limitată

însă de drepturile și libertățile celorlalți. Premisa acestei teorii este egalitatea oamenilor din care decurg drepturile și libertățile lor. Spencer crede că în urma creșterii libertății formale scade libertatea de fapt și consideră că soluția pentru apărarea libertăților individuale în raport cu extinderea continuă a domeniului statului este criticarea acestor tendințe.

PHILIP ARIES
Omul în fața morții traducere și note de Adrian Niculescu, Colecția Artă și religie, Editura Meridiane, București, 1996, vol. I - II, lei 10.000

Pentru Philip Aries moartea devine subiectul unei analize istorice a raportării individualilor în funcție de epociile istorice, de poziția socială, de cultură la un eveniment considerat crucial. După istoricul francez modelul morții actuale este dominat de un sentiment de privacy devenit riguros și exigent. Moartea a căpătat în secolul XX adevărate valori politice mai ales după primul război mondial cind cultul morților a fost oficial ca formă de celebrare a naționă.

ADRIAN NECULAU, GILLES FERREOL
(coord.)
Minoritari, marginali, excluși
Seria Psihologie, Științele Educației, Editura Polirom, Iași, 1996, pag. 278, lei 14.000

THIERRY DE MONTBRIAL
Memoria timpului prezent

traducere de Mihaela Lungu, Colecția Plural, Editura Polirom, Iași, pag. 246, lei 8.500

Fost director al Centrului de Analiză și Previziuni de pe lingă Ministerul Afacerilor Externe francez, și actual director al Institutului francez de relații internaționale, membru din 1992, al Academiei de Științe Morale și Politice, Thierry de Montbrial este autor a numeroase lucrări în domeniul economic și al relațiilor internaționale. Memoria timpului

prezent a fost publicată în 1996 lăud premiul Ambasadorilor. Ca observator al epocii prezente Montbrial încearcă să răspundă în această lucrare la trei întrebări: Care este riscul unui conflict mondial?, Este subdezvoltarea o fatalitate?, și Poate fi progresul științific și tehnologic controlat.

PAUL RICOEUR

Istorie și adevăr
traducere și prefacă de Elisabeta Niculescu, Colecția Impasuri și semne, Editura Anastasia, București, 1997, pag. 404.

Paul Ricoeur reprezentant al filosofiei franceze pune problema înțelegerii istoriei în contextul participării la istoria în curs astfel încit influența raționalității și a absurdului să nu devină o barieră. Eseurile adunate în această carte îl prezintă pe Ricoeur ca istoric al filosofiei dar și ca cercetător al unor teme perene ale civilizației: violență, munca sau angoasa.

Contents		
2. Editorial	Stelian Tănase	China after Deng
4. About Change	Dumitru Sandu	The Change as a Social Paradigm
9.	Alina Mungiu Pippidi	The Articulation of the Consensual Democracy
12.	Iuliana Precupețu Marius Precupețu	For a new Paradigm of Government in Romania
15.	Lavinia Betea	Social Options in Post-communist Societies
20. The Associative Life in Romania	Daniel Șăulean	Supporting by Population of the Non-profit Sector
25. The Anatomy of Communism	Document 1956	Nichita Hrusciov in Romania
29.	Augustin Ioan	The Socialist Realism. A Funereal Discourse
33. International Politics	Valentin Stan	NATO and the French-Romanian Relationship
36.	Sergiu Vintilă	The Logic of Anarchy
41.	Sever Avram	Central European Revolution and European Crisis
44. Up-to-Date	Marian Chiriac	An Offensive against Corruption
46.	Călin Hera	From Power to Opposition
50. Debates	Dan Pavel	Within the Political Science Empire.
54	Victor Neumann	Meanings of Political Thinking in Central Europe
58.	Ioan Statomir	Romanian Bicameralism between Tradition and Innovation
62. Points of View	Iulia Voina Motoc	What can Liberals?
64. Books Review		